

AQUILA

Vol. 126

MADÁRTANI FOLYÓIRAT

Elindította Herman Ottó
a Magyar Ornithológiai Központ folyóirataként 1894-ben

Főszerkesztő: Magyar Gábor
Editor-in-chief:

AQUILA

Vol. 126

AQUILA

MADÁRTANI FOLYÓIRAT

Elindította Herman Ottó a Magyar Ornithológiai Központ
folyóirataként 1894-ben

VOL. 126

FŐSZERKESZTŐ — EDITOR-IN-CHIEF

MAGYAR GÁBOR

BUDAPEST, 2019

Szerkesztőbizottság – Editorial Board

dr. Bankovics Attila, Faragó Sándor DSc, Gyurác József PhD, dr. Kalotás Zsolt,
Lengyel Szabolcs PhD, Liker András DSc, Magyar Gábor PhD (főszerkesztő),
Moskát Csaba DSc, Nechay Gábor

Kiadja az Agrárminisztérium megbízásából a Duna–Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság

© Agrárminisztérium, 2019

ISSN 0374-5708

Készült: ADVEX Design Stúdió Kft.
Felelős vezető: Herbályné Szalánczy Ildikó ügyvezető

Tartalomjegyzék – Contents

KEVE ANDRÁS: A magyar madártan története: az 1945–1980 közötti időszak	7
ÁDÁM SELMECZI KOVÁCS: Status of the Whooper swan (<i>Cygnus cygnus</i> Linnaeus, 1758) in Hungary (2004–2019) in relation to the spread of the species within Europe	17
BANKOVICS ATTILA: Adatok az őrvös galamb (<i>Columba palumbus</i> Linnaeus, 1758) urbanizálódásához: az első épületen való fészkelések	25
GERARD GORMAN: Characteristics of Grey-headed Woodpecker (<i>Picus canus</i>) cavities in Hungary	33
BANKOVICS ATTILA: Kis őrgébics (<i>Lanius minor</i>) fészkelése lakott területen és lucfenyőn	41
NAGY GERGŐ GÁBOR, CZIRÁK ZOLTÁN & SCHMIDT ANDRÁS: Vörös lista Magyarország fészkelő madárfajairól	45
BÁTKY GELLÉRT, CSONKA PÉTER & SZABÓ MÁTÉ: Egy rekultivált kavicsbánya madártani értékelése	73
MAGYAR GÁBOR: Magyar vonatkozású eponím madárnevek	83

Rövid közlemények

KOVÁCS GÁBOR: Mocsaras réten legelő bivalygulyához szegődő gémfélék és kanalgém	101
PIGNICZKI CSABA & SOMOGYI ISTVÁN: A kék vércse (<i>Falco vespertinus</i>) fészkelése városi környezetben	102
PIGNICZKI CSABA: A kis kárókatona (<i>Microcarbo pygmeus</i>) első bizonyított fészkelése a Pusztaszeri Tájvédelmi Körzetben	103
PIGNICZKI CSABA & MOHAMED-ALI DAKHLI: Lilebíbic (<i>Vanellus gregarius</i>) megfigyelése Tunéziában	104
KOVÁCS GÁBOR: Halastavi teletetők villanyvezetékén tömegesen pihenő fattyúszerkök (<i>Chlidonias hybrida</i>)	105
BOZÓ LÁSZLÓ: Az uráli bagoly (<i>Strix uralensis</i>) újabb előfordulása a Csanádi-háton	106
GÁL SZABOLCS: A sárga billegető <i>Motacilla flava cinereocapilla</i> alfajának első hitelesített megfigyelése Magyarországon	107
GÁL SZABOLCS: 2018 szokatlanul fagyos márciusának hatása a madárvonulásra Zala megyében	109

Short communications

GÁBOR KOVÁCS: Heron species and Eurasian Spoonbill following buffaloes grazing on marshy meadows	112
CSABA PIGNICZKI & ISTVÁN SOMOGYI: Nesting of Red-footed Falcon (<i>Falco vespertinus</i>) in urban environment	113
CSABA PIGNICZKI: First breeding record of Pygmy Cormorant (<i>Microcarbo pygmeus</i>) in the Pusztaszeri Tájvédelmi Körzet (southern Hungary)	114
CSABA PIGNICZKI & MOHAMED-ALI DAKHLI: Observation of Sociable Lapwing (<i>Vanellus gregarius</i>) in Tunisia	114
GÁBOR KOVÁCS: Whiskered Terns (<i>Chlidonias hybrida</i>) resting in large numbers on an aerial electric cable along a fish pond	115

LÁSZLÓ BOZÓ: Renewed occurrence of Ural Owl (<i>Strix uralensis</i>) on Csanádi-hát, Southeast-Hungary	115
SZABOLCS GÁL: First record of <i>Motacilla flava cinereocapilla</i> in Hungary	117
SZABOLCS GÁL: The effect of the unusually frosty mid-March of 2018 to the bird migration in Zala county	118

Jelentések

MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG: Az MME Nomenclator Bizottság 2016. évi jelentése a Magyarországon ritka madárfajok előfordulásáról	121
---	-----

Könyvismertetések.....	139
------------------------	-----

Index alphabeticus avium	141
--------------------------------	-----

A szerzők mutatója—Index of authors	144
---	-----

125 éves az *Aquila***A magyar madártan története: az 1945–1980 közötti időszak¹***Keve András †*

A 2. világháború viharainak lezajlása után madártanról voltaképpen csak a Természet-tudományi Múzeumban lehetett szó, de a gyűjtemény vezetőjét, *Homonnay Nándort* behívták, majd hadifogságba került. Már előtte is munkaidejének jó részét Bellyén töltötte, ahol biológiai állomást szervezett. Így ismét *Greschik Jenő*nek kellett betöltenie a helyét, azt is kisebb megszakítással, mialatt *Tasnádi Kubacska András* helyettesítésére *Keve Andrást* hívta meg vendégkutatónak. Ebben az időben *Kubacska* ajánlatosnak vélte, ha kutatás helyett inkább a látványosságra helyezi a hangsúlyt. Így *Homoki-Nagy István* vezetése alatt propagandaosztályt létesített, a visszaérkezett *Homonnay* köré pedig számos segédeőt osztott be, hogy az 1940. évi gólya-számlálás anyagát feldolgozzák. Ugyancsak *Homonnayra* bízta az Erdélyi Sándor-féle alapítványból Vácrátóton egy állomás szervezését. De amikor mindezek a munkák elkészültek, Vácrátóra sem fordítottak sok gondot, főleg nem a gólyakataszter publikálására – az utóbbit csak évek múltán lerövidítve az *Aquila* közölte.

Homonnayt csakhamar *Horváth Lajos* váltotta fel. A helyzet is annyira javult *Boros István* igazgatása alatt, hogy már nemcsak *Greschik* járt be mint nyugdíjas, hanem *Kittenberger Kálmán*, *Nagy Jenő* és *Warga Kálmán* is. *Kittenberger* *Greschik* segítségével afrikai gyűjtésének anyagát állították össze (ezt később *Keve* és *Nemeskéri-Kiss Sándor* korszerűen rendezte, nomenklatúráját kiigazította és nyomdakészre előkészítette). *Warga* független gyűrűzést indított el (ennek eredményét később *Horváth* közölte), ismét járta a Kis-Balatont és az ország más részét.

Míg a Múzeumban megvolt az alap, melyből a munka elindulhatott, az intézet kutatóinak mindent a nulláról kellett kezdeniük, sokan nem is fűztek sok reményt feléledéséhez. *Schenk Jakab* és *Vasvári Miklós* halála folytán Budapesten *Vertse Albert*, *Pátkai Imre* és *Udvardy Miklós* kezdték meg a romok eltakarítását. *Warga* még lábadozott, *Keve* csak április elejére tudott hazatérni, ezért igazoló eljárás alá esett, amit *Warga* megnehezített. Az újjászervezés első kísérletei után, melyben valamennyien részt vettek, *Keve* átkérte a múzeum a régi anyagok mentésére, amit *Fába Lászlóval* végzett, majd másodszor is ösztöndíjat nyert Bécsbe, továbbá egy meghívást Londonba az ICBP (*International Council for Bird Preservation*) közgyűlésére és Edinburgh-ba a BOU (*British Ornithologists' Union*) közgyűlésére, végül Brunnenbe (Svájc) a nemzetközi természetvédelem újjászervezésére tartott

¹ A Madártani Intézet megalakulásának 2018-as 125. évfordulójának, valamint az *Aquila* idén, 2019-ben 125 éves fennállásának alkalmából adjuk közre e korábban még le nem közölt kéziratot a Madártani Intézet megboldogult hajdani munkatársa, dr. *Keve András* tollából (az 1945 előtti időszokról szóló megemlékezését – jelen írás első részét – lásd *Keve, 1994*). A közleményben több, más szakterületen maradandó életművet hátrahagyott személyről szerepelnek kritikus észrevételek; melyek kizárólag a madártan, szűkebben a Madártani Intézet fejlődésére kiható intézkedések szempontjából és mint a szerző saját véleménye értékelendők; nem feltétlenül tükrözik az *Aquila* jelenlegi szerkesztőinek a véleményét – a kéziratból való törlésük ugyanakkor a dolgozat gondolatmenetének csorbulását okozta volna. A kéziratot *Nechay Gábor* gondozta és látta el jegyzetekkel, korrekciókkal.

konferenciára. A személyes kapcsolatok felvétele ilyen formában sokat jelentett akkor, amikor a semmiből kellett mindent elővarázsolni. Az egykor olyan neves könyvtár újjáélesztésére az első lépést *Phyllis Barclay-Smith* tette meg, amikor rávette a BOU-t, hogy csaknem teljes *The Ibis* sorozattal ajándékozza meg az intézetet. A bécsi Naturhistorisches Museum is kiadványainak egész sorozatát adományozta, nagy folyóirat-sorozatot küldött a Wisconsin Academy, később az Edward Grey Institute of Field Ornithology és még sokan mások, így magánosok is, mint *Csornay Richárd*.

Wargát felfüggesztették egy véletlenül előkerült könnyelműen – akkor is fontoskodva – aláírt levele miatt, melyben az *Aquila* ismertetését kérte az egyik nyilas napilaptól, de ettől függetlenül kollégái sem óhajtottak vele dolgozni *Vasvári Miklóssal* szemben tanúsított viselkedése miatt.

Az intézet végre fedelet is kapott egyelőre a Mezőgazdasági Múzeum két kis padlásszobájában, a vezetést pedig még *Warga* tanácsára *Vertsére* bízták. Első feladat a könyvtár újjáépítése után a régi munkatársaktól a fellelhető adatok, anyagok, relikviák (melyek nagy része aztán a költözködések során ismét elkallódott) bekérése következett. Sikerült a minisztériumnak megvásároltatni a Schenk- majd a Mladiáta-könyvtárakat. *Darnay Béla* útján sikerült elcserélni a *Gaál Gaszton*-féle börgyűjteményt, Pátkai is ideiglenesen az Intézetben helyezte el nagy börgyűjteményét, a régi gyűrűzők visszaszolgáltatták a megmaradt gyűrűkészletüket. Így ismét megindulhatott a madarak gyűrűzése, amiben a prágai és sempachi gyűrűző központok is segítséget nyújtottak. Végül *Margaret Morse-Nice*, *Mrs. F. Hammerstrom* és *Miss Melone* megindították az ornitológusok személyi segélyakcióját.

A padlásszobák hamarosan szűknek bizonyultak, az intézet átköltözött a feloszlóban lévő Mezőgazdasági Múzeum könyvtárhelyiségeibe, sőt munkatársainak egy ideig a Mezőgazdasági Múzeum vezetését is el kellett látniuk. A munkakörök ekkor a következőképpen oszlottak volna meg: *Vertse* intézte az adminisztrációt, iparkodott a madárvédelmet feléleszteni, irt propagandakiadványokat, könyveket, Keve feladata volt a levelezés, a könyvtár, a kül- és belföldi kapcsolatok felelevenítése, kapcsolattartás a tudományos intézményekkel, Pátkai a gyűrűzéssel és a kiállítási anyagokkal kapcsolatos teendőket látta el. Udvardy ekkor már eltávozott a tihanyi Biológiai Kutató Intézetbe, onnan finn ösztöndíjjal Helsinkibe, ahonnan nem tért vissza, hanem ideiglenes svéd beosztás után Kanadában Vancouver), majd Kaliforniában (Sacramento) fogadott el professzori állást.

A jövőre nézve az is sokat jelentett, hogy 1946-ban *Dudich* habilitálta Kevét, akinek így alkalma nyílhatott az új ornitológus gárda nevelésére. Tanítványai közül kerültek ki *Farkas Tibor*, *Jánossy Dénes*, *Sziji József* és *László*, *Tapfer Dezső* és mások. Az amatőröket szakmai fejlődésükben a havi megbeszélések segítették, melyeknek állandó vendégei voltak *Dorning Henrik*, *Beretzk Péter*, *Mannsberg Árvéd*, *Dandl József*, *Koffán Károly*, a három *Zsindely*-testvér, a fiatalok közül a *Festetics*-testvérek és esetenként mások is. Hasonló megbeszélések indultak meg Szegeden is, ahol *Beretzk Péter* magántanári óráin kívül a *Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (TIT)* keretében folytak az ülések *Marián Miklós*, *Urbán Sándor*, *Hadnagy Béla*, *Magyar Levente*, *Vargáné Palotás Klára* közreműködésével. Győrben ugyancsak a TIT keretében *Nagy Imre* szervezett megbeszéléseket, melyek több éven át lelkesen folytak, majd hirtelen megszakadtak. Ezeken *Burnovszky István*, *Kálóczy Lajos*, *Nagy József*, *Csiba Lajos*, *Rapos Pál*, *Zselló Elemér* és mások segédkeztek. *Radetzky Jenő* Székesfehérváron iparkodott a madárvédőket tömöríteni. Nagyon látogatot-

tak voltak a Pátkai vezette gyűrűzési tanfolyamok, melyek résztvevői közül csak néhány név: Csóka Lajos, Bozzi Tibor, Dandl József, Bókai Bátor, Stammberger János, Váradi Ferenc, Beck Pál, Ziegner Antal és János, Lenner József, Nagy Antal, Som Ferenc, Prukner Géza, Sopronyi József, Palkó Ferenc, Juhász Lajos és sokan mások.

A Mezőgazdasági Múzeum ügyében zajló bonyodalmak az intézetre sem hatottak ki kellemesen, csupán azzal az előnnyel jártak, hogy átkerült onnan az intézethez *Bancsó Lajos* grafikus és az önfeláldozó *Csincsá Jenőné* hivatalsegéd révén is kapott segítséget.

1951-ben megérett a helyzet a gazdasági ügyek egyszerűsítésére és a decentralizálásra, a központi nehézkes ügyintézés megszüntetésére. Ez azonban azzal járt, hogy a kisebb létszámú intézeteket, mint a Madártanít más nagyobb intézethez kellett csatolni, így került a Növényvédelmi Kutatóintézethez (*Jablonovski* régi álma, csak nem az ő elgondolása szerint). *Ti. Erdei Ferenc* személyesen tett rövidesen látogatást a Madártani Intézetben és a helyszínen adott utasítást, hogy szakmai szempontból továbbra is mint önálló intézetet kell kezelni és ebben *Ubrizsy Gábor* igazgató, majd *Soós Gábor* miniszteri osztályfőnök egyet is értettek, de nem így egyes minisztériumi felettesek, mint *Bencsik, Móré, később Tamási és Vlicskó*.

Vertse a madárvédelmi eszközök tökéletesítésén dolgozott (eternitodúk, kis cinege-odúk). Az egyre romló baranyakárász gyár helyett egy darabig a dégi Ifjúsági Szövetkezet készítette a madárvédelmi eszközöket. A parkok madárvédelmi berendezését Vertse irányította és részben ellenőrizte is. Alcsútot és Szarvast élete végéig látogatta. *Kaszab Zoltánnal* és *Zsák Zoltánnal* feldolgozta a fogoly táplálkozását. Mint faunista sokat bújta a Mátrát – ahol *Nagy Gyula* segédkezett neki a madárvédelmi eszközök tökéletesítésén –, Biharugrát és néhány további helyszínt. *Keve* is újra beindította mikroszisztematikai és balatoni kutatásait egyaránt, de a Vetőmagvizsgáló Állomáson megmaradt fűrjgyomrokot is feldolgozta ugyancsak *Kaszab*bal és *Zsák*kkal. Részt kért a madártelepítési (Ligetpuszta, Keszthely) és a mezővédő erdősávokra irányuló (nagyiváni) vizsgálatokból. Gyakorta foglalkozott tudománytörténettel is. Pátkai a gyűrűzésen és a gyűrűző munkatársakkal való foglalkozáson kívül a ragadozóvédelemmel foglalkozott főleg. Mint az FM Vadásztársaság tagjai *Vertsével* együtt szorgalmasan látogatták Turát az elpusztult gyűjtemény pótlására, és mestere lett a szép preparátumok készítésének.

Udvardy helyét a cönológus *Szijj József* foglalta el. Visszakerült az intézethez mint nyugdíjas *Warga* is, aki ernyedetlen szorgalommal, gyakran egyik vonatról szállva át a másikra, járta a parkokat (Vácrátót, Zirc stb.), hogy azokat madárvédelmi eszközökkel szerelje fel, s azután azokat ellenőrizze.

Keve távozása a Múzeumból 1946-ban nem ment simán. A *Herman–Madarász, Schenk–Greschik* ellentét folytatódott *Homonnay*val, és másodízben is komoly összetűzésre került sor. Csakhogy a dolgok már nem úgy sikerültek, mint régebben, és végül sorozatos kudarcok után *Homonnayt* leváltották – az ellentétek csak rehabilitálása után simultak el, amikor a dinnyési ház gondnoksága, a Gerontológiai Intézet, a Természetvédelmi Hivatal, végül a Fővárosi Állat- és Növénykert egymást gyorsan váltva lettek munkahelyei. Helyére néhány próbálkozás után a pécsi, majd a debreceni múzeumnál dolgozó *Horváth Lajos* került. Témaköre a szegélycönózisok vizsgálata, több alföldi madárfaj (kék vércse, kis őrgébics, berki tücsökmadár stb.) autökológiája, valamint a madártollazaton mutatkozó rendellenes színezet atavisztikus jelentősége.

Még 1941-ben Vasvári a madárvonulás ökológiai tényezőinek vizsgálatára elindította az ún. „szinkron kutatást”. Beretzk kezdeményezéséből ezek a kutatások is újra megindultak, és később beleolvadtak az *IWRB (International Waterfowl Research Bureau – Nemzetközi Vízimadár Kutató Iroda)* programjába. Ehhez kapcsolódtak azok a tanulmányok, melyekben – hangsúllyal *Beretzk* fehér-tavi és Keve balatoni limikolamegfigyeléseire – e fajok átvonulásának hazai körülményeit pontosabban sikerült leszögezni. Az *IWRB* vonalát *Sterbetz* vette át.

A rendszertanban mind erősebben szót kapott a biológia, és most már nem csak a különböző színek, méretek figyelembe vételével folytak a kutatások, hanem elsősorban a variációt, de ezen kívül számos biológiai tényezőt is figyelembe véve. Dudich indította ezt el, Keve volt az első végrehajtója a szisztematikából taxonómiává lett vizsgálatoknak, de egyre többen csatlakoztak hozzá, mint *Beretzk*, *Horváth*, *Marián*, *Pátkai*, később *Sterbetz* és *Sasvári Lajos* is. Egyre érdekesebbek lettek az 1930 óta észak felé terjeszkedő madárfajok térfoglalásai és ezzel kapcsolatos kérdések. Ilyen fajok a balkáni gerle (*Keve*, 1947), a balkáni fakopács (*Keve*, 1960), a halvány geze (*Bankovics*, 1974). Ilyen probléma a kis kócsag állományának ingadozása, melyet *Sterbetz* tartott szemmel a Tiszánál, valamint a gyurgyalag időszakos előretörése (*Keve*, 1948; *Szija*, 1955) stb.

Élénk a kapcsolat az ICBP-vel nemcsak madárvédelmi ügyekben, hanem úgyis mint a gólyakutatás védnökével (*Marián Miklós*, *Jakab Béla*), 1968-ban pedig *Tildy* kezdeményezéséből az ICBP Balatonszemesen tartja az európai konferenciáját, melyre nemcsak a szervezet tekintélyes vezetői látogattak el, mint *Phyllis Barclay-Smith*, *Edward Hindle*, *Lucas Hoffmann*, *Sven Hörstadius*, *Kai Curry-Lindahl* vagy *Robin D. Chancellor*, hanem régi nagynevű ornitológusok is, mint *Jacques Berlioz*, *Alessandro Ghigi*, *Arthur Landsborough-Thomson*, *Finn Salomonsen*, *Rudolf Drost*, *William Homan Thorpe*, *Karel Voous*, *John G. van Marle*, *Gerth Rokitansky*, *Erich Rutschke*, *Władysław Rydzewski*, *Charles-André Vaucher* stb. Így madárvédelem címen is jelentős szakmai találkozó lett ebből a konferenciából, mely több rezervátumot is felkeresett (Kisbalaton, Sasér, Bugac stb.)

Új profillal bővült az intézet munkája *Szöke Péter* muzikológus csatlakozásával, aki a madárhangkutatás új és egyszerűbb módját találta meg, a kottázás realisabb alapjait. Eleinte vizsgálatai élénk visszhangra találtak (pl. *Thorpe* a *New Dictionary*ben), bár sem az ornitológusok, sem a zenészek – még *Kodályé* sem – fogadtatása nem bizonyult egyértelműnek. Ezért iparkodott témáját kitágítani és támadásba csapott át a hangkutatás addig legelfogadottabb módszere, a szonográfia ellen, ami már igen erős ellenkezésbe ütközött, s az utóbinak ellenségei szerfelett örültek.

A magyar madártannak *Lambrecht Kálmán* óta egy mindig élen járó ágazata volt, a paleornitológia. Ez is erőteljesebben fellendült a Földtani Intézetben *Kretzói Miklós* kutatásaival (csákvári fauna, nagylángi strucc-lelet, stb.), valamint a Természettudományi Múzeum őslénytárában *Jánossy Dénes* kutatásaival (bükki, gerecsei, villányi ásatások stb.). *Jánossy* az elhamvadt *Lambrecht*-féle csontgyűjteményt olyan eredménnyel pótolta, hogy az sokkal bővebb lett az eredeténél.

A *Beretzk*-féle Alföld-kutatás terén az intézet új tagja, *Sterbetz István* jeleskedett, ki megtalálta a tönkrement Fehér-tavat helyettesítő Kardoskutat, valamint a Tisza-ligetekben (pl. Sasár, Mártély stb.) végzett vizsgálatokat. Később a tűzokvédelem érdekében szorgoskodott, megteremtve a dévaványai tűzokmentő állomást. Így tehát a magyar madártani

kutatások a legjobb mederben folytak, amikor 1956 őszén bekövetkezett az újabb végzetes katasztrófa, mely letörölte a magyar gyűjteményt a világlistáról, ahol helye amúgy is ingadozott Madarász nyugdíjazása óta. Elhamvadt a Természettudományi Múzeum madárgyűjteménye, mely még akkor is számos típuspéldányt tartalmazott (*Carl Eduard Hellmayr* szerint 1932-ben 121-et).

Nagyon sokan siettek itthonról és külföldről egyaránt az elpusztult gyűjtemény pótlására (Leningrád, Drezda stb.), de ha *Horváth* maga nem látott volna hozzá a gyűjtemény újjáélesztéséhez, ez sem bizonyult volna elegendőnek. Az intézet ez alkalomból nem szenvedett kárt, de csak kis híjával, mivel a szomszéd házat belövés érte a Garas utcában, ahová négy éve költözött, miután *S. Szabó Ferenc* átvette a valóságban is a Mezőgazdasági Múzeum főigazgatóságát, és a múzeum újjászervezésében helyre volt szüksége, ezért iparkodott a Madártani Intézetnek új fedeleit keríteni, és tőle szabadulni. Az új helyiségek mindeképpen megfeleltek, bár lehettek volna valamivel bővebbek is. A magánsegélyek sem maradtak el ez alkalomból sem, most *Ernst Mayr* irányításával.

De a magyar ornitológiát nem csak tárgyi, de személyi veszteségek is érték. Eltávozott *Farkas Tibor* akkori egyetemi tanársegéd, aki rövid bécsi tartózkodás után a barberspani biológiai állomás vezetője, majd a bloenfonteini múzeum kutatója lett. Eltávozott az intézetből *Sziji József* a radolfzelli Madárvártáchoz; később az esseni pedagógiai főiskola professzora lett. Öccse, *Sziji László* ugyancsak főiskolai professzor lett Pomonában (Kalifornia), aki a keszthelyi Balaton Múzeumból, illetve a Természettudományi Múzeumból távozott. Egy generációból három elsőrendű munkaerő elvesztése a későbbiekben tragikus következményekkel járt. *Sziji József* helyét az intézetben *Győry Jenő* erdőmérnök foglalta el, aki ekkor már foglalkozott madártársulásokkal.

Tudományegyetemeink csak gyér utánpótlást nyújtottak. Szegeden *Kolosváry Gábornál* doktorált *Sasvári Lajos* taxonómus, parazitológus (Mallophaga), hangkutató, végül etológus-cönológus. Debrecenben *Kretzóiánál* végzett *Aradi Csaba* tanársegéd, szociológus, akit rövidesen elszívott a Hortobágyi Nemzeti Park. Ugyanekkor Debrecenben telepszik meg és az egyetemen dolgozik *Bozskó Szvetlana*, aki urbanizációs és karyotidás kérdésekkel foglalkozik, s aki Leningrádban végzett.

A Múzeum pusztulása megnyitotta a lehetőségeket, hogy expedíciók indulhassanak. Először az egyiptomi expedíció volt, melyen *Horváth* vett részt, rövidesen követték *Szunyoghy János* expedíciói Tanzániába, valamint *Zilahi-Sebess Géza* hozott madarakat Tuniszból.

A legmesszemenőbb segítséget *Kovács Andor* (El Bolson, Argentina) nyújtotta, aki nemcsak számos küldeménnyel gazdagította a hazai gyűjteményeket, hanem egy évre meghívta magához *Topál Györgyöt*, aki gazdag zsákmánnyal tért haza Argentínából, hogy azután rövidesen folytassa trópusi gyűjtőútjait Vietnamban, Indiában, Irakban és Ghánában. A magyar kutatók, de főleg a vadászok másik gyakori vendéglátója *Nagy András* (Tanzánia), aki maga is küldözget madarakat. Válogatott madárannyal tért haza *Gajdács Mátyás* Etiópiából (gyűjtése nagyobbik részét a Múzeumnak nem állott módjában megvásárolni, az Tervurenbe, a *Musée royal de l'Afrique centrale*-hoz került). Az intézetet a *Lakó Károly* által Brazíliából adományozott kb. száz bőrt is átadta a Múzeumnak. Ugyancsak Brazíliából kisebb gyűjtést juttatott *Molnár Gábor*. Udvardy és *Witt Lajos* Kanadából és Kaliforniából küldözgettek adományokat. Ajándékokkal tisztelték meg részben a Múzeumot, részben az intézetet (ami később szintén a Múzeumba került) *Haim Hovel* (Hajós György, Haifa),

Lengyel Imre (Vagyivosztok), Sáska László (Arusha), Illy Gábor és Rohr Rudolf (Brazília), Rovák István (Vancouver).

A külföldi látogatók járása újra megindult. 1961-ben Guy Mountfort és Erik Hosking vezetésével George Shannon és mások részvételével egy fotós csoport kereste fel hazánkat, és Horváth rendezésében a jellegzetes tájakról és madarakról filmet készített, majd az említett két szerző könyvet is írt hazánkról (Mountfort, 1962). A Magyar Tudományos Akadémia vendége volt Karl Mansfeld (Seebach), B. Aloys (Bagdad). A magyar-csehszlovák kulturális csere kapcsán pedig J. Kratochvíl és intézetének több tagja, köztük Karl Hudec, Frantisek Balát. Több éven át meglátogatták állatkertünket Heinrich Dathe, W. Grumt, valamint J. Fisher, Konrad Lorenz. Mint magánlátogatók jártak Magyarországon Kaj Westerskow, Paul Géroutet, Urs Glutz von Blotzheim, Erik Kumari, Jacques van Impe, F. Wertz stb., stb. Járt négy "birdwatcher"-csoport is, egy az NDK-ból Gerhard Creutz, kettő Angliából [D.?] Parr, illetve [B. L.?] Sage vezetése alatt, és egy Kanadából Fred Bodsworth vezetésével. Továbbá egy csoport az NSZK-ból, melynek tagjai voltak többek között Rudolf Kuhk, Joachim Steinbacher, Alfred Schifferli stb. Az 1971-es nemzetközi vadászati kiállítás sok ornitológust vonzott, köztük volt Günther Niethammer, Gerth Rokitansky, Erich Rutschke – aki több ízben megfordult nálunk – Augusto Toschi, aki a szemesi konferencia után ismét eljött, ugyanígy Władysław Rydzewski, továbbá D. Gutt stb. Az angol pavilon igazgatója J. Berry, a tanzániaié Nagy Endre volt.

A múzeumban ebben az időben Horváth egyedül dolgozott, majd preparátornak megkapja Hüttler Bélát, utána Esztergályos Lajost. Az intézet hét kutatóból (Vertse, Keve, Pátkai, Szőke, Győry, Sterbetz és mint nyugdíjas, Warga), továbbá négy segéderőből állott (Jakab András preparátor, Mikula Szigfridné adminisztrátor és két hivatalsegéd). Nem lenne teljes a kép, ha még egy kis csoportról nem szólnánk, éspedig a Pécssett egymásra talált oológusokról Németh Márton és Cseresnyés Szilárd vezetésével, akik azonban nem egyszer túllépték a megengedhetőség határát, s ezért a kutatóintézményektől egyre távolabb kerültek.

Főleg az intézet munkatársait sok esetben vette igénybe a Természetvédelmi Hivatal, így bár sem Ubrizsy, sem az intézet munkatársai nem kíváncsoltak más szervezetbe, Tildy Zoltán és S. Szabó Ferenc rájuk vetették szemüket, hogy az OTvH szűkös személyzetét az intézetével töltsék fel. Ezzel egybevágot, hogy egyes felettesek szabadulni szerettek volna a madártantól, de ez sem Soós Gábor osztályvezető, sem a miniszter, még kevésbé a Növényvédelmi Kutatóintézet vezetősége véleményével nem egyezett. Féléves huzavona után a fentiek kivárták, míg az illetékesek külföldön tartózkodnak, és ekkor berendelték Vertsét és vele az átkérőt aláírtatták, de megfélekedtek – vagy szándékosan intézték úgy –, hogy a Madártani Intézet a tudományos intézetek sorából kiesett, aminek csak jóval később derültek ki káros következményei.

Az igazság az volt, hogy az intézet sokkal kedvezőbb anyagi körülmények közé kerülhetett volna, ha meglett volna a felső vezetésben egy kis érzék a tudományos kutatás iránt, de a most Herman Ottó szerepében tetszelegni kívánó Tildy meglegedett azzal, ha a fényképezést ökológiai kutatásnak tekintették volna, és össze is tévesztette a kongresszust a konferenciával. Míg Herman mindenkit a neki megfelelő helyre állított, és ha beosztottjainak sikere volt, azt sajátjának is tekintette, addig Tildy iparkodott mindenkinek neki meg nem felelő munkát adni, hogy ezzel a saját „nagyságát” hangsúlyozhassa. Mindez a hatás az első négy évben, amikor az intézet még különállóan dolgozott a Garas utcában, alig volt

érezhető. Még Gyóry és Mikuláné elvezénylése vagy az altisztek lemorzsolódása sem. Az első komoly csapás Tildy és Szőke összezördülése volt a helyiségek felett (nem a helyiség külseje, hanem az abban folyó munka a lényeges!). Ezután Tildy szabadulni kívánt az összeköttetésekkel rendelkező Szőkétől, megegyezve Anghyval, hogy hozzá helyezi a budapesti állatkertbe, de ott tudományos kutatást ne folytathasson, és éppen ezért a beígért műszereket, melyeket pedig Szőke verekedett ki, sem volt hajlandó Tildy kiadni. Próbálkozása azonban fordítva sült el, mivel Szőke nem az Állatkertbe került, hanem először Gyóryffy Barna a Genetikai Intézetben adott állást neki, később Balogh János az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állatrendszertani és Ökológiai Intézetében – a Magyar Tudományos Akadémia státusában –, és ezzel Szőke megalapozta az MTA Madárhangkutató Munkaközösséget, melyhez csatlakoztak Sasvári Lajos és Ország Mihály.

Tildy madárfényképezése akkor érte el fénykorát és valóban nemzetközi viszonylatban is az élenjáró madárfotósok közé küzdötte fel magát. De úgy képzelte, hogy ezzel már kiérdemelte az ökológiai kutatások követelményeit, és korszerű ornitológus lett. Csodálkozott, hogy sakköröknél nem talált elismerésre, azok a fotóművészt becsülték meg benne, de nem a zoológust.

Még legközvetlenebb munkatársaival is ellentétei támadtak, így a nagyon ambiciózus és ötletgazdag, de hamar túlzásokra hajlamos és magát szakembernek képzelő S. Szabóval is. Ezek a viták is nehezítették az intézet kutatóinak munkáját, pedig 1968-ban az intézetnek is össze kellett költöznie az OTvH-val a Szabadság-hegyen a volt Jókai-villába.

Az épület újjáépítését a Madártani Intézet nevére engedélyezték, de mire az intézet felköltözhetett, annak legnagyobb részét a hivatal foglalta el. Így azután helyiségei – mint a könyvtár, a laboratóriumok stb. – mind szűknek bizonyultak, sokkal szűkebbnek, mint a Garas utcában. Csak a fogadószobák lettek reprezentatívabbak és a környezet valóban gyönyörű. De már a reprezentálás érdekében Tildy nem engedte a könyvtárszekerényeket a folyosókon felállítani, bár ez lett volna az észszerűbb, szakmailag megkönnyítette volna a munkát és költségbe sem került volna. Az épületet ünnepélyesen avatták fel az ICBP-konferencia megnyitásakor.

Rövidesen további létszámcsökkenést is elrendelt, mégpedig Warga végleges elbocsátását, valamennyi hivatalsegédet pedig az OTvH-hoz osztották át. Ez hat fő elvesztését jelentette. Meghalt Jakab András, helyét Schmidt Egon foglalta el, az intézet kipróbált külső munkatársa, akinek az alkalmazása komoly nyereség volt az intézet számára, mivel a bagolyköpet-vizsgálatai révén nemcsak jelentős madártani eredményeket produkált, hanem tisztázni kezdte kismillőseink elterjedését, amit azonban Rakonczay Zoltán rendelkezése folytán félbe kellett szakítania, hiszen ilyen vizsgálat évtizedek munkáját követeli. Kezébe vette Schmidt a gyűrűzés irányítását és törzskönyvezését is, amiben rendet teremtett, és a gyűrűzésből kifolyólag ökológiai eredményeket is elért.

Vertse nyugalomba vonulásakor került az intézethez Bécsy László, aki a ragadozóvédelem módszereinek kidolgozásában nagy lelkesedést mutatott, de sajnos rövidesen őt is elvezényelte Rakonczay az Erdőrendezőséghez. Az intézet vezetését Tildy rendelkezéséből Pátkai vette át, pont abban az időben, amikor Tildyt Rakonczay váltotta fel, aki munkának csak a szervezést és az adminisztrációt számította, és ez nem volt összeegyeztethető Pátkai szórakozottságával, és még kevésbé a tudományos feladatokkal. Ekkor derült ki, mekkora mulasztás történt, amikor az OTvH átvette a Növényvédelmi Kutatóintézettől az intézetet.

Rakonczay szerint az ornitológusok feladata nem a madárismeret, mert az természetes, mint az egyszerű, hanem az erdőrendezőségek szervezetének megismerése, melyeket nem sokára feloszlattak. Következett, hogy az intézetet először a számára épült főépületből a Jókai-féle borospincébe tolták át, onnan a Városliget mögé, majd amikor a helyzet tarthatatlansága beigazolódott, más épületbe, de a Szabadsághegyre hozta vissza. Mindez szervezés, tehát „munka”, de senkinek sem maradt ideje ellenőrizni, hogy mi pusztul közben, hogy a könyvtár nagy része Alcsútra, egy nyirkos pincébe került és pusztult. *Keve* és *Pátkai* nyugdíjba kényszerültek, és mivel közben *Schmidt* népszerű könyvekkel sikert ért el, így ő a sajtóhoz ment át, hiszen valóban dolgozni nem engedték, látnia kellett, hogy az intézet tudományos gyűjteményét a Természettudományi Múzeumnak adják át, látnia kellett, hogy minden költözködés mennyi veszteséggel jár, másrészt félt, hogy az Akadémia számon kéri végzettségét, ha *Rakonczay* keze alól kikerülne az intézet.

Tudniillik *Láng István* akadémikus még egy mentési kísérletet tett. A Biológiai Osztály bizottságot küldött ki kezdeményezéséből az intézet átvételével kapcsolatos lehetőségek kivizsgálására. A bizottság 1978. január 16-án ült össze a Természettudományi Múzeum főigazgatóságán. Elnöke *Kaszab Zoltán* főigazgató, rendkívül elfoglalt ember, akinek csak egy követelménye volt, hogy az *Aquila* kiadását ne vegye át az Akadémia, mert az is kereshet az általa tervezett *Acta Entomologica* kiadásának lehetőségét. A tárgyalás anyagát *Keve* és *Sasvári* készítették elő szakmai szempontból. Az ülés hangadója *Madas András*, az erdészeti főosztály nyugalmazott főnöke lett, aki visszaélve helyzetével, már előre tárgyalt *Rakonczay*val és *Berczik Árpáddal*. Tagja volt továbbá a bizottságnak *Jermy Tibor* a Növényvédelmi Kutatóintézet nyugalmazott igazgatója, akinek fő szempontja volt, hogy intézete építkezéséhez másfél millió forintot szerezzen az Akadémiától. Az elgondolás a következőkből indult ki: az MTA Vácrátóton néhány éven belül központi ökológiai intézetet építtet, mely állana a jelenlegi botanikai részlegről és az alsógödi Dunakutató Állomásból, melyek már *Berczik* igazgatósága alatt állottak. Ehhez ökológiai beállítottságánál fogva csatolható lenne a Madártani Intézet, de míg a vácrátóti intézet felépül, a Növényvédelmi Kutatóintézet nyújtana ideiglenes szállást Budakeszin. *Madas* megérdeklődte, hogy *Rakonczay* esetleg hajlamos az intézetet kiadni, de tiltakozik ellene *Berczik*, hogy már így is sok adminisztratív gonddal jár Vácrátót és Alsógöd közös irányítása, egy harmadik helyet nem vállalna. Ezért javasolta, hogy *Kaszab* vegye fel a személyes érintkezést mindkettőjükkel. Ez azonban nem történt meg, és így az Akadémia hagyta az ügyet elaludni.

Kísérteties a hasonlat az 1916-os bizottsággal, bár most nem kimondott ellenségek foglaltak benne helyet, csak saját érdekeik előmozdítói vagy részben közömbösek. Nem akadt viszont egy *Máday Izidor*, aki az asztalra üssön, és ne engedje mellékvágányra terelni a kérdést. Természetesen a kudarc lovat adott *Rakonczay* alá, és mindenképpen azon fáradozott, hogy az intézetet tudományos jellegétől megfosssa. Az ide-oda költöztetésben mindig pusztult a felszerelés, a börgyűjteményt el akarta pusztíttatni, de ezt még sikerült a Természettudományi Múzeumnak átadni, bár ebből is sok lemorzsolódott. *Sterbetz* mint megbízott igazgató a tűzokmentő állomást még meg tudta teremteni, sok külföldi útra is kiküldték, pl. az *IWRB* évi tárgyalásaira (Tunisz, Szardínia), de az adminisztrációra teljesen őt sem lehetett rászorítani. *Schmidt* semmiképpen sem akart az MTA státuszába kerülni, mert attól tartott, hogy ott nem írhat annyi népszerű könyvet és cikket. *Haraszthy László* ideiglenesen ugyan az intézethez került, de neki sem volt maradása. A kiállítási anyagot áttette

Rakonczay a Fővárosi Állat- és Növénykertbe, ha csak letétbe is. Gondozásával *Esztergályos Lajost* bízták meg. Miután *Sterbetz* sem felelt meg teljesen *Rakonczay*nak, kinevezte főnöknek *Győry Jenő* erdőmérnököt. Utánpótlást *Nechay Gábor* mammológusban talált. Nem sikerült terve az intézet Szegedre helyezésével².

Ugyancsak nehézségek támadtak az akadémiai részlegnél is *Szőke* nyugalomba vonulásával. Helyét *Sasvári* vette át, aki *Országgal* tovább dolgozott, sőt újabb fiatal munkaerőt is kaptak *Csörgő Tibor* személyében, de az egyetemi intézetben történt elhelyezésük miatt többen nem jó szemmel néztek rájuk.

Felerősödött azonban egy újabb szervezet. 1974-ben *Rakonczay* ötletéből megalakult a Magyar Madártani Egyesület. Elnöke, *Jánossy Dénes* rendkívül aktívnak bizonyult, a taglétszám rövidesen meghaladta a négyezret. Az Egyesület rendezte meg a rendkívül látogatott gyűrűzőtáborokat, évente 5-6 helyen a Felső-Tiszától a Hanságig és a Balatonig. Szervezésükben oszlopos részük jutott *Szentendrey Géznak*, *Haraszthy Lászlónak*, *Kállay Györgynek*, *Legány Andrásnak* és másoknak. Legeredményesebbnek bizonyult a kiskunsági tábor, mely épületet is kapott a nemzeti parktól. Mindamelllett a madárvédelmen, főleg a ragadozóvédelmen (fészekőrségek, akadályok felszerelése stb.) és a gyűrűzésen kívül és *Jánossy* szakmai tekintélye ellenére sem volt az egyesület képes tudományos jellegre felvergődni. Jól működik a propagandaosztálya, melynek vezetője *Muray Róbert*, az intézet és a múzeum régi kipróbált munkatársa, festőművész, aki *Vezényi* hagyományait elevenítette fel.

Így felfogásban egyre jobban elmélyült a szakadék a most már négy hazai madártani intézmény közt, bár a kapcsolatok erősen megjavultak: a múzeum egyre erősebben kiállításrendezésre állt rá, az intézet a vadászati vonaltól remélt segítséget, az akadémiai részleg az elvontabb kutatások felé tendált és végül az egyesület képviselte a madárvédelmet elsősorban.

Mindehhez járult az a részben örvendetes, viszont a madártanra nézve bizonyos szempontból annál sajnálatosabb körülmény, hogy a nemzeti parkok annyi éven át húzódo kérdését sikerült *Rakonczay*nak megoldani, és ha nem is négy, de három létrejött, és ezek kedvezőbb anyagiakkal rendelkezve a szakemberek jó részét elvonták a kutatástól, mert ezek feladata attól távol álló és teljesen sajátos volt. A Hortobágyi Nemzeti Park magához szívta

² *Rakonczay Zoltán* szerepéről írottakhoz szükségesnek tartom a következők megjegyzését. Ő természetszerető és feladatait – valamint lehetőségeit az akkori korban – reálisan értékelő ember volt. A természetvédelem irányításába kerülve és kapcsolatai felhasználásában is bízva felismerte, hogy legfontosabb dolga a védelemre érdemes területek védetté nyilvánítása. Ehhez kívánta maximálisan felhasználni a Madártani Intézet munkatársait is, amit megítélése szerint gátoltak azoknak a kutatási feladatai. Minden erejüket a védetté nyilvánításokhoz szükséges felmérések és adminisztráció segítésére szerette volna felhasználni, nem értékelve ebben még olyan fontos kutatásokat sem, amelyhez pl. *Schmidt Egon* vizsgálatai fontosak voltak. *Rakonczay* azonban kitűzött és nem öncélú terveit megvalósította. Sok új, védett természeti terület született és kialakult a nemzeti parkok hálózta is. Az akkori kommunista egypártrendszerben, a párt Központi Bizottságának véleménye szerint el is „gallopirozta” magát. Amikor a nemzetközi elvárások a kormányban önálló környezetvédelmi tárca létesítését kívánták meg, ezt a Természetvédelmi Hivatal kibővítésével oldották meg. *Rakonczay* helyett az új Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal elnöke *Gonda György* lett, az a Vas megyei tanácselnök, aki megakadályozta a *Rakonczay* által az Őrségben már akkor tervezett nemzeti park létesítését, és aki a megye érdekében „keménykedett” a kormánnyal is. Előléptették, megoldva *Rakonczay* kontroll alá helyezését is, hiszen az elnöknék többek mellett csak egyik helyettese lett. A valójában zoológiai osztályként funkcionáló Madártani Intézet így került részben (egy időre szó szerint is) konténerbe annak ellenére, hogy feladatai jelentősen megsokasodtak, pl. egyre több természetvédelmi egyezményhez történő csatlakozás előkészítése és végrehajtása révén is. – *Nechay G.*

a következőket: *Aradi Csaba, Fintha István, Kovács Gábor, Legány András, Szabó László*. A Kiskunsági Nemzeti Park a zirci múzeumtól elcsalta *Bankovics Attilát*. De éppen *Bankovics* esete igazolta, bár ő hivatali elfoglaltságán kívül sokat utazgatott (Mongólia, Japán), hogy gátolja az embereket a szakmai fejlődésben, hiszen évekig nem doktorált le, *Aradi* sem tett pontot a már csaknem kész tanulmányaira.

Egyet azonban bizonyítottak ezek a tények, hogy ornitológusképzésre egyetemi szinten szükség van. Annak idején ezt jól látta *Dudich* és *Kretzói* is, és *Móczár* sem zárkózott el előle. *Móczárnál* doktorált *Rékási József, Beretzk* kipróbált munkatársa hosszú éveken át, aki faunisztikán kívül a madarak táplálkozása terén végzett kutatásaival kimagasló szakmai és gyakorlati eredményeket ért el, csakúgy, mint a tolltetvek kutatása terén. *Móczár* tanítványa volt *Lövey Gábor*, aki variációs statisztikai módszerrel iparkodik a kiskunsági és kisoroszi gyűrűzések során felvett méreteket feldolgozni. A fentiekén kívül *Kárpáti László* készült nála doktorálni, a Fertő környéke madártársulásainak kutatója.

A madarak parazitológiájának kutatása is felerősödött. Így a belső élősdiek terén *Edelényi Béla* Egerben, majd Debrecenben végzett jó eredménnyel vizsgálatokat, a Természettudományi Múzeumban pedig egész csoport dolgozik a témán, így pl. *Szabó István* a bolhákon.

A faunisztika és költésbiológia azért is vált időszerűbbé, mivel 1966-ban megindult *Urs Glutz von Blotzheim* szerkesztésében, *Kurt Max Bauer, Einhard Bezzel* és *Günther Niethammer* közreműködésével a *Handbuch der Vögel Mitteleuropas* kiadása, mely munkában számos magyar kutató vesz részt. Rövidesen rá *Stanley Cramp* is megkezdte nagy műve kiadását, melyben főleg Horváth és Sterbetz segítőknek. Utoljára említhetem meg a *Shanon* által kezdeményezett ponttérkép készítését, mely Európa több országában már befejezést nyert, ebben főleg *Haraszthy* tevékenykedik, hogy a megfelelő megfigyelő hálózatot működésbe hozza.

Az összeállítást 1980. december 31-ig zárom, már részben mint külső szemlélő, mivel 1973-ban nyugdíjba küldtek, de ugyanakkor mint nyugdíjast alkalmazott a Természettudományi Múzeum. Szerintem addig él a magyar madártan és él az intézet is, míg kiadvánnyal rendelkezik, márpedig az *Aquila* a régi nívón még megjelenik, az egyesület is litografáltan kiadja az értesítőjét az aktualitásokkal, és oktató céllal. Remélem, elfoglaltsággal sem vagyok vádolható, hiszen megkapom a megbecsülést a Magyar Tudományos Akadémiától, a Természettudományi Múzeum alkalmazott, az OTVH kitüntetett „Pro Natura” éremmel, az *Aquilának*, az *Állattani Közleményeknek*, a *Tiscianak* állandó lektora maradtam.

Irodalom

- Bankovics A. (1974):* Újabb adatok a halvány geze (*Hippolais pallida*) költéséhez. *Aquila* **80–81**, p. 293.
- Keve A. (1947):* A balkáni gerle újabb térfoglalása és újabb adatok ökológiájához. *Aquila* **51–54**, p. 116–122.
- Keve A. (1948):* Are certain birds increasing their range in Hungary? *Ibis* **90**, p. 465–466.
- Keve A. (1960):* Der Blutspecht (*Dendrocopos syriacus* Hempr. & Ehrenb.) in Ungarn. *Vertebrata Hungarica* **2(2)**, p. 243–260.
- Keve A. (1994):* Adatok a magyar madártan történetéből 1300–1944. *Aquila* **101**, p. 9–40.
- Mountfort, G. (1962):* Portrait of a river. The wildlife of the Danube, from the Black Sea to Budapest. Hutchinson & Co., London, 206 p.
- Szijj J. (1955):* A gyurgyalag 1949. évi fészkelő telepei hazánkban. *Aquila* **59–62**, p. 185–190.

Status of the Whooper Swan (*Cygnus cygnus* Linnaeus, 1758) in Hungary (2004–2019) in relation to the expansion of the species within Europe

Ádám Selmeczi Kovács

Danube–Ipoly National Park Directorate

ABSTRACT—The Whooper Swan used to be a scarce winter visitor to Hungary, but since the end of the millennium, it has been recorded with an increasing frequency. Between 2004 and 2019 it was observed on 792 occasions. It was observed in every county, and based on records from neck-ringed individuals, the birds typically originated from northern European populations. The Whooper Swan became part of the breeding bird fauna of Hungary after a two hundred-year-long recess. Along with the spread of the species across western Europe, we observed the first successful breeding attempt in the Ipoly Valley of Nógrád County. Between 2005 and 2018, one breeding pair was known, while in 2019 two pairs nested in the reed-dominated marshes, hardly 10 kilometres away from each other. The clutches typically contained 7 eggs, and the pairs were later seen with 1–5 chicks. In 2019, drought conditions prevented both pairs from a breeding attempt in the area. The pair consisting of older individuals shifted its nest site to the Slovakian side of the border where they successfully raised two chicks in 2019.

Keywords: Whooper Swan, Hungary, wintering, breeding, population increase.

Correspondence: H-2509 Esztergom, Strázsa-hegy, E-mail: selmeczi@dinpi.hu

Introduction

The Whooper Swan is a rare but regular winter visitor and passage migrant in Hungary (Selmeczi Kovács, 2008). Until the mid 1700s, the species used to breed in the marshes of the Tiszántúl region (Keve, 1960). After a complete extinction of the species in Hungary, its recent expansion in Europe resulted in the reappearance of the Whooper Swan in the country (Selmeczi Kovács, 2005). The present paper discusses the observations of the past 15 years regarding the presence of the species in Hungary, including its recent nesting records.

International review

The Whooper Swan is a widespread species of Eurasia. It typically nests in the shrublands and forests of the tundra region, from Iceland to the Pacific coast of Russia across Scandinavia. The global population size exceeds 100,000 pairs. Five main flyway populations of the species are described (Swan Specialist Group, 2017): the Icelandic population, the Northwest Continental European population, the Black Sea/East Mediterranean population, the West & Central Siberia/Caspian population and the East Asian population.

For Hungary, the increasing Northern European population is the most relevant, which breeds across northern Scandinavia and northwest Russia, with increasing numbers of pairs nesting further south (i.e. the Baltic countries and Poland).

A significant increase is evident e.g. in Sweden, where the census showed 20 breeding pairs at the beginning of the 20th century and, as of today, the population totals over 5,000 pairs. The main reason for this is changes in agricultural practices (harvesting methods and the spread of certain cultivated plants, such as rapeseed and sugarbeet), along with a decreasing hunting pressure (Nilsson, 2014).

In Finland—where Whooper Swan is a national bird—the situation is very similar. The species used to be on the brink of extinction in the 1950s and the present population size is estimated to approach 10,000 breeding pairs (BirdLife International, 2015; FBA, 2019). National censuses came up with almost 50,000 overwintering individuals. This accounts for almost 50% of the Northern European wintering population size (that has also increased by one order of magnitude: it is currently around 120,000 (Brazil & Shergalin, 2002; BirdLife International, 2015).

The spread of the species towards the Baltic states started already in the 1960s, but regular breeding attempts were only reported from 1989. Presently, the local population exceeds 500 breeding pairs (the majority of the birds nesting in Latvia). The Polish population is about 100 pairs, while the one in Belarus is around 50 pairs. In Germany, there are also almost 50 breeding pairs and another 20-30 pairs are known from Belgium, Denmark, the Netherlands, Ireland, Great Britain and Hungary (Sikora et al., 2012; BirdLife Int., 2015).

Based on evidence from neck-ringed birds, the individuals recently occurring in Hungary originate from this population, rather than from the one in the Black Sea region, which would be closer otherwise (Kata Lukács, in litt.).

Material and methods

Data concerning the past 15 years was collected from www.birding.hu, an online database, which is used most frequently by Hungarian field observers.

Nesting attempts were observed by varied methods, but primarily applying traditional devices (binoculars, telescopes) and, from 2016 onwards, aerial devices (quadcopter drone). The latter allowed the exact coordinates of the nest and the clutch sizes to be recorded – practically without any disturbance to the birds.

Results and discussion

Occurrence data

Over the period of 188 months between January 2004 and August 2019, Whooper Swans were observed on 792 occasions, according to data published on the website.

The number of observed individuals totals at 2,217. Most often (in 711 cases), 1-5 birds were seen at the same time, while 5-10 individuals were seen together in 134 cases. Only on four occasions were more than 10 individuals seen together, with a maximum of 35 birds, which latter were observed in March 2012 in the vicinity of Öttevény, Győr-Sopron-Moson County.

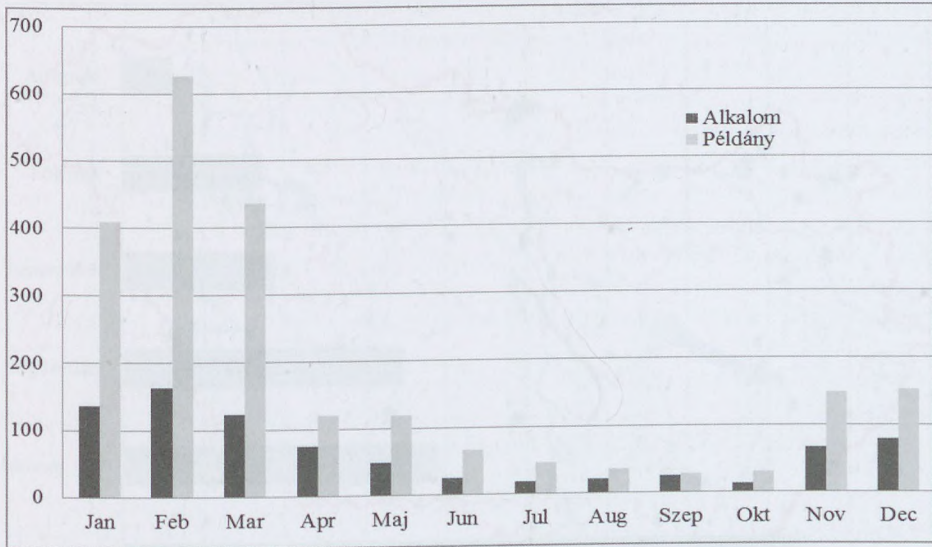

Figure 1. Monthly observations of Whooper Swans (black: occasions; grey: number of individuals) in Hungary between 2004–2019

1. ábra. Az énekes hattyú magyarországi megfigyeléseinek havi eloszlása 2004–2019 között (fekete oszop: előfordulások; szürke oszlop: példányszám)

As is shown in *Figure 1*, the first migrants arrive late in autumn and an increasing number of birds may seek shelter on our waters until February and March, depending on the weather conditions in the north. During the summer months, all observations are from the birds breeding in Hungary.

Regarding their geographical distribution, Whooper Swans were observed on many Hungarian water bodies (or in their vicinity). During the last 15 years, the species was recorded in every county, but most observations are from the regions with the most bird-watchers. In the Transdanubian region, the vicinity of Lake Fertő and the Hanság may be regarded as hot spots, as well as the fish ponds in Baranya: Pellérd and Sumony. Interestingly, very few observations were published from the Balaton region.

In the Danube-Tisza Interfluve, the hot spots are the breeding site in Nógrád, certain sections of the Danube, and the ponds in the vicinity of Pusztaszer and in the Kiskunság.

In the Tiszántúl (Trans-Tisza region), the most important localities are the large fish-ponds of the Hortobágy and the Biharugra area.

Habitat use of the individuals observed in Hungary is rather varied (*Figure 3*), even though all records are connected to wetlands and surrounding agricultural areas.

During the study period, 332 of the 792 observations were made on stagnant waters – typically large fish ponds, mine ponds or naturally deep water bodies.

Only in 68 cases were Whooper Swans observed on rivers (mostly on the Danube, rarely on smaller flowing water bodies). No exact locality was given in 75 cases of observations.

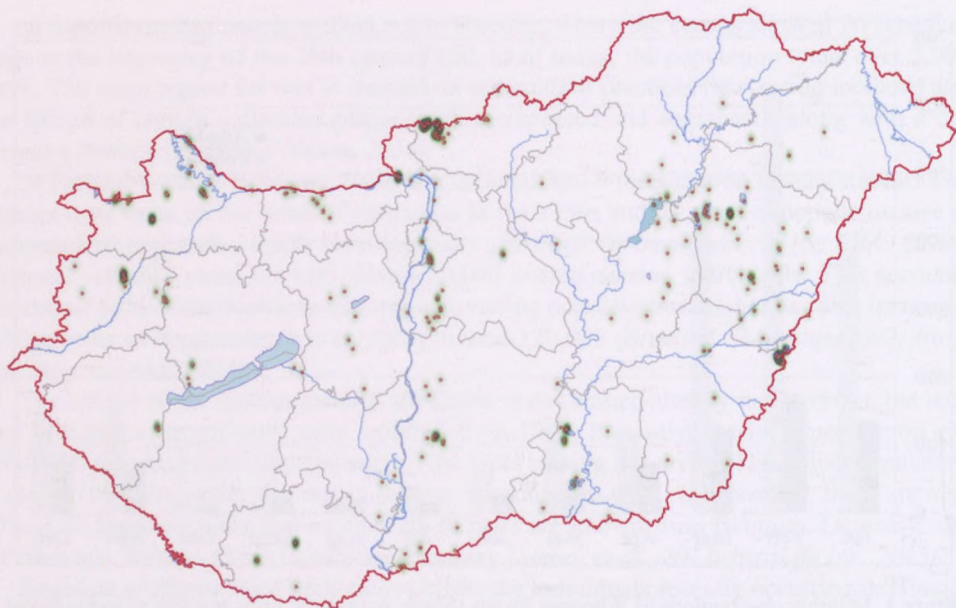

Figure 2. Whooper Swan observations in Hungary between 2004–2019 (colour darkness indicates increasing frequency of observations at a given locality)

2. ábra. Az énekeshattyú-adatok térbeli eloszlása Magyarországon 2004–2019 között (a szín tónusa arányos a megfigyelések gyakoriságával egy adott helyen)

In 154 cases, the observations were made on the breeding pairs within the nesting site, while foraging animals were observed on 138 occasions on cultivated land: inundated ploughfields, stubble fields and on active cropland.

Nesting records

From the 50-year-long period of the second half of the 20th Century, barely a hundred records are known for Whooper Swans in Hungary (Fodor, 1999). This makes it all the more interesting that from 1997 onwards, a family of increasing size was observed every year (identification was made possible by one ringed female) on the iceless parts of the Soroksári Danube. When flock size reached one and a half a dozen individuals, poisoning unfortunately killed most individuals. We may conclude that this put an end to an ongoing process of colonization, preventing the youngsters from getting established in an otherwise appropriate habitat in Hungary.

In April 2004, I was guiding a team of ornithologists from the Budapest Local Group of BirdLife Hungary. To our utmost delight, we observed two adult Whooper Swans in a willow bog resembling their most typical northern habitats in Ipolyvece (Nógrád County). This was the first recent record of the species from the area. When the birds were sighted again in May, this time in a marsh formed in an oxbow, 4 km east from the previous locality, we could even record courtship behaviours.

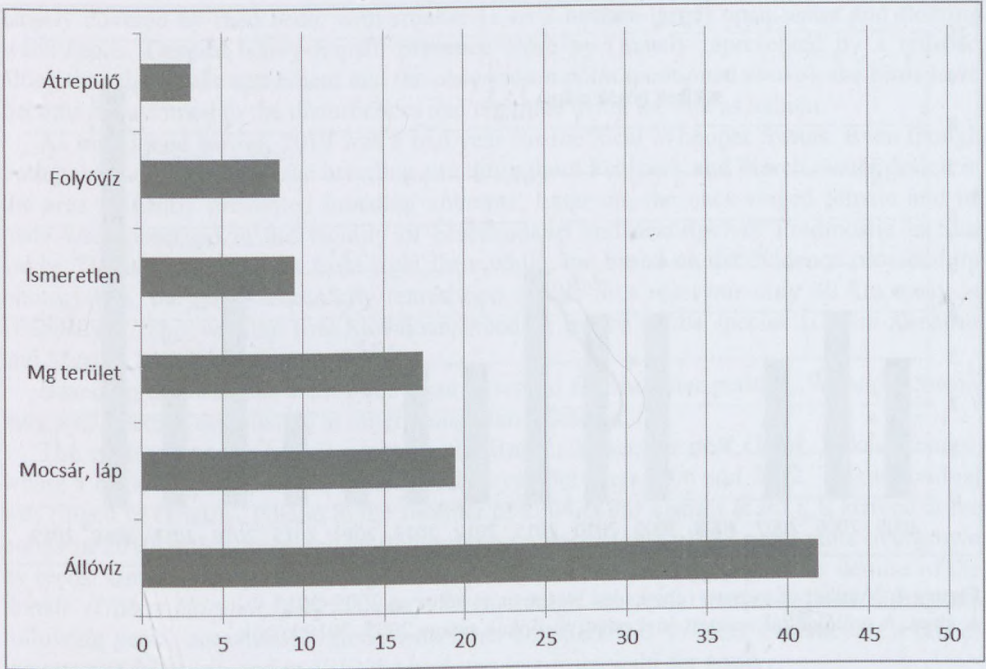

Figure 3. Frequency distribution of Whooper Swan observations according to habitat type (n=792) between 2004–2019 (from top to bottom: flying over; river; unknown; agricultural area, marshland, swamp; stagnant water)

3. ábra. Az énekeshattyú-megfigyelések gyakorisága élőhelytípusonként 2004–2019 között (n=792)

As later field trips did not yield new records this year, we had to wait until 2005 for the evidence of the first Hungarian nesting attempt (*Selmezi Kovács, 2014*).

On 25th June 2005, the same pair was observed at the same spot, leading three well-developed chicks (adults can be identified by their individual beak pattern). This marked the re-establishment of the species in Hungary by an evidently successful breeding attempt.

The nest site itself is located within the territory of the Danube–Ipoly National Park Directorate (DINPD). The oxbow used to be part of the Ipoly and is hardly a kilometre away from the river, in Dejtár, Nógrád county. Most of the peat that had formed earlier burnt down in early 1990, leaving an almost 5-hectare-large open water surface, surrounded by 30 hectares of old reed beds. The shallows are rich in waterweeds. As the trustee of the site is the DINPD, the area is exempt from intensive human presence and land use.

During the course of the years, the same pair attempted breeding here—unfortunately not always successfully. The nest itself was visited on two occasions (in 2018 and in 2019). The nest base was about 2 metres across, built from reed and cattail, while the cup measured 40 cm in diameter, lined with fine plant fibre and down. On both occasions, the clutch size was 7.

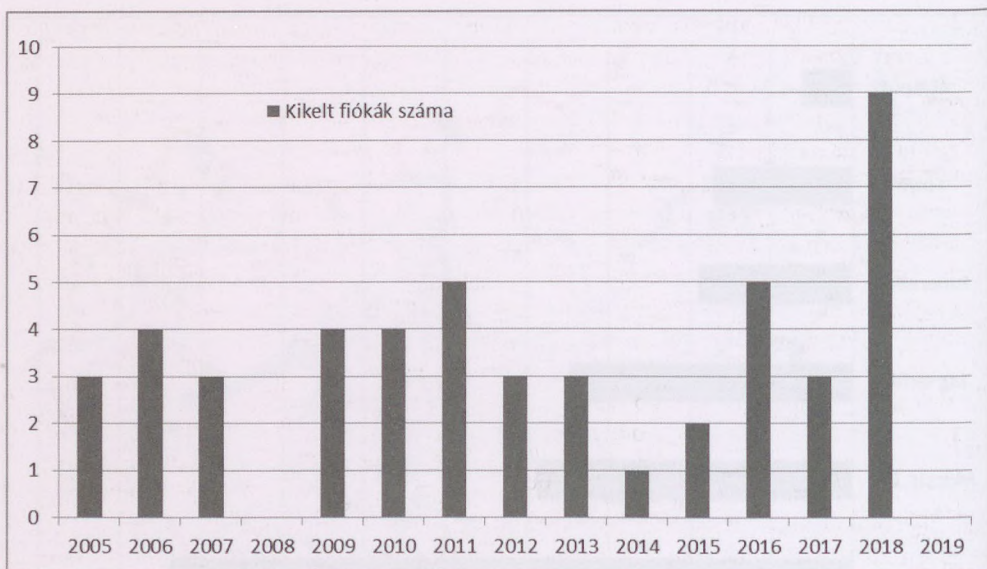

Figure 4. Number of cygnets (chicks led by the pair) between 2005–2019
4. ábra. A szülők által vezetett énekeshattyú-fiókák száma 2005–2019 között

Whooper swans become extremely wary—almost invisible—throughout the moulting period. Both on account of the terrain and the nesting behaviour of the species, reproductive events may be tracked with difficulty. However, I present a summary in *Figure 4*.

For reasons unknown, the pair shifted their nest site in 2007 to another spot 7 kilometres away, in Drégelypalánk, where they bred successfully. Next year, they started their reproductive season here again, but due to elevated levels of disturbance imposed by an observation point installed at the same time by local organisations, the swans ended up moving back and forth between the two potential nest sites, eventually missing the season completely. From 2009, the birds returned to the original nest site from year to year, leaving only at the beginning of 2019, as a consequence of extreme drought throughout early spring.

We may ask where all the offspring are – by now amounting to almost 50 potential recruits to the local population. Even though we could have hoped for new pairs becoming established in the vicinity, this moment has not arrived for quite a long time.

In 2018, at the site used by the original pair in 2007, a second pair of Whooper Swans built its in the marshes of Drégelypalánk that they had been frequenting in previous years. The female was neck-ringed in the autumn of 2014 in Patak, Nógrád County. Since then, it yielded 69 re-sightings from Hungary, Germany and Poland (*Kata Lukács in litt.*).

In their first recorded breeding attempt, the new pair successfully hatched 5 cygnets, while the older pair led 4 chicks in the nearby alternative nest site.

The Drégelypalánk site is about 600 metres from the River Ipoly. The 30-hectare wetland is protected and is in the trusteeship of the DINPD. By now, the has-been grassland is

largely covered by reed beds, with smaller (1 or 2-hectare-large) open water and floating waterweeds. Despite heavy human presence close by (mostly represented by a railroad along the edge of the settlement and the observation point mentioned above), the birds have become accustomed to the disturbances and continue using the site as habitat.

As mentioned earlier, 2019 was a bad year for the local Whooper Swans. Even though both pairs were present in the breeding site throughout February and March, water deficit in the area evidently prevented breeding attempts. Later on, the neck-ringed female and its mate were observed in the vicinity of Érsekvadkert and near Ipelské Predmostie in Slovakia. The old pair was lost from sight for a while, but based on the evidence provided by photographs, the pair successfully reared two chicks in a reservoir only 30 km away in Glabušovce. This was the first Slovakian breeding record of the species (*Dušan Kerestúr* and *Marian Mojžiš pers. comm.*).

Based on the fact that adult birds were observed for lengthier periods, Whooper Swans may well become established at other Hungarian locations, too.

The most promising site is probably the Begécs Reservoir near Geszt, Békés County, where a neck-ringed male was regularly observed between 2006 and 2012. This individual was ringed in Ożarów, Poland in the summer of 2004 (*Kata Lukács in litt.*). It arrived at the ponds in 2010 with a mate and started building a nest in one of the pond units overgrown by reeds. Unfortunately, the attempt was discontinued, most likely due to the demise of the female (*Gábor Horváth, pers. comm.*). Even though the male was re-sighted during the following years, occasionally along with other conspecifics, no other evidence of a breeding attempt followed, and in 2012 the bird was lost from sight for good.

Acknowledgements

Primarily, the author wishes to thank all the field observers who shared their data on www.birding.hu—please keep up the good work!

Special thanks to *András Fűri*, director of the DINPD, who supports ornithological surveys in the Ipoly Valley. I am also grateful to *László Haraszthy*, *Pál Kagyerják* and *András Sevcsik* for their help in the field. *Gábor Horváth* (Begécs), *Dušan Kerestúr* and *Marian Mojžiš* (Glabušovce) and *Ms. Kata Lukács* kindly provided information for this paper. The English translation of the text was written by *Ms Anikó Zölei*.

References

- BirdLife International* (2015): European Red List of Birds. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. Accessed at: http://datazone.birdlife.org/userfiles/file/Species/erlob/supplementarypdfs/22679856_cygnus_cygnus.pdf.
- Brazil, M. A. & Shergalin, J.* (2002): The status and distribution of the Whooper Swan *Cygnus cygnus* in Russia I: Western Russia and Western Siberia. *J. Yamashina Inst. Ornithology*, **34**, p. 162–199.
- FBA* (2019): Finnish Breeding Bird Atlas. Accessed at: <http://atlas3.lintuatlas.fi/results/species/whooper%20swan>.
- Fodor A.* (1999): Az énekes hattyú Magyarországon századunkban. *Túzok* **4**(3), p. 73–78.

- Keve A. (1960): Magyarország madarainak névjegyzéke. Madártani Intézet, Budapest, 89 p.
- Nilsson, L. (2014): Long-term trends in the number of Whooper Swans *Cygnus cygnus* breeding and wintering in Sweden. *Wildfowl* **64**, p. 197–206.
- Selmeczi Kovács Á. (2005): Újra fészkel Magyarországon az énekes hattyú. *Madártávlat* **12**(4), p. 10.
- Selmeczi Kovács Á. (2008): *Cygnus cygnus* Linnaeus, 1758. Énekes hattyú. In Hadarics T. & Zalai T. (szerk.): Magyarország madarainak névjegyzéke. Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület, Budapest, 278 p.
- Selmeczi Kovács Á. (2014): Az énekes hattyú (*Cygnus cygnus*) fészkelése Magyarországon 2005–2011 /Breeding of the Whooper Swan (*Cygnus cygnus*) in Hungary 2005–2011/. *Szélkiáltó* **16**, p. 3.
- Sikora, M. Wieloch, & Chylarecki, P. (2012): Stan populacji lęgowej łabędzia krzykliwego *Cygnus cygnus* w Polsce. *Ornis Polonica* 2012, **53**, p. 69–85.
- Swan Specialist Group (2017): Whooper Swan. *Cygnus cygnus* (Linnaeus, 1758). Accessed at: <http://www.swansg.org/the-swans/whooper/>.

Adatok az örvös galamb (*Columba palumbus* Linnaeus, 1758) urbanizálódásához: az első épületen való fészkelések

Bankovics Attila

ABSTRACT—This case study is dealing with the Wood Pigeon (*Columba palumbus*) urbanisation process in Hungary, especially its nesting on human buildings. The true urbanisation process started in Hungary, around Budapest, only at the end of the 1980s. After that it became a rapid process, and the species has become a common urbanized “city-bird” in Budapest by the early 2000s. In the year of 2007, the first nesting on building was recorded at Apaj, in the Kiskunság National Park, although in that case breeding was unsuccessful. In 2015, the first nest on a window-ledge of a downtown building near the Opera House in Budapest was detected. In that case, the breeding was successful although there was a little help by people living in the apartment. Apart from this, the first Wood Pigeon breeding in an artificial nest box, made and placed for Kestrel, was found in the steppe area of Kunszentmiklós in 2016.

Keywords: Wood Pigeon, urbanization, Hungary, nidobiology, Kiskunság

Correspondence: *Bankovics Attila*, Magyar Természettudományi Múzeum, H-1088 Budapest, Baross u. 13., Hungary, E-mail: attila.bankovics@gmail.com

Bevezetés

Az *urbanizáció* fogalma a gerincesek vonatkozásában, egyes állatfajoknak az eredeti természetes élőhelyeiről a városi környezetbe való betelepülését, bekerülését jelenti. Betelepülésről beszélhetünk, ha maga a madárfaj költözik be a városi környezetbe. Bekerülés viszont, ha maga a város határainak kiterjesztésével, növekedésével terjed rá egy adott faj rendszeresen használt élőhelyére, s így válik az városban lakóvá. Az urbanizációra utaló első hazai adatot az örvös galamb esetében először *Greschik (1929)* közölt egy, a kaposvári pályaudvar parkjában megfigyelt fészkelő párról. Az 1930-as években még csak elszórtan jelentek meg emberközeli fészkelők, főként üdülő területeken, vagy falusi környezetben lévő tágasabb kertekben (*Keve, 1935, 1976; Dorning, 1936*). Az örvös galamb nagyobb lendületet vett urbanizációja nálunk az 1900-as évek végén indul (*Bankovics, 2001; Faragó, 2009*), és a 2000-es évek elején is folyamatosan tart. Egy madárfaj szinantrop fajjá válásának, városiasodásának különböző szakaszai, fokozatai vannak (*Tomialojc, 1985*). Az örvös galamb hazai populációjának vonatkozásában a fokozatokat vázlatosan az alábbiak formájában állapíthatjuk meg.

Városiasodási fokozatok hazánkban

Az örvös galamb urbanizációjának – tapasztalataim alapján – az alábbi fokozatait állapíthatjuk meg hazánkban az elmúlt 60 év megfigyeléseire támaszkodva.

a) A faj állományának nagy része még eredeti élőhelyén, lomberdei vagy erdőszéli környezetben fészkel, bár táplálkozni kijár a környező mezőgazdasági területekre, legelőkre. Az 1950-es évek jellemző állapota.

b) A madár lokálisan már megtelepszik a kora tavasszal még kisforgalmú üdülőhelyek

fákban gazdag nyaralóinak kertjeiben, facsoportjaiban, például a Balaton déli partja mentén. Siófokon már az 1950-es években kialakult ez az urbanizációhoz közel álló állapot, melyet magam 1956 nyarán tapasztalhattam. *Keve (1935)* ennek kezdeteit, szintén a Balaton déli partja mentén, már az 1930-as években megfigyelte.

c) Az 1950-es években ugyanekkor azt is megfigyelték, hogy a madarak kora tavaszi visszaérkezésükkor csendes, ideiglenesen falusi templomkertekben is megtelepednek vonulások során, például a Kisalföldön, Jobaházán (*Jaszenovics Tibor* szíves szóbeli közlése).

d) A még mindig főként erdei élőhelyeken fészkelő faj populációja folyamatosan növekedni kezd. Jelentős számban foglalja el az alföldi erdőket, erdőfoltokat. Az 1960-as és 1970-es évek állapota. Ezt tapasztaltam a Péteri-tó környékén Pálmonostora és Petőfiszállás községhatárokban. *Rékási (1992)* ugyanezt jelzi Bácsalmás környékéről 1976-ban és 1977-ben végzett vizsgálata alapján.

e) Már országút menti fasorokban, nyílt helyen is fészkel. Az első ilyen fészket 1989-ben Szittyó-Ürbön találtam Bugyi községhatárban.

f) Vasút menti fasorokat, keskeny szalagerdőket nagyobb számban foglal el (Jánoska, 2012). Magam a Kiskunlacháza - Kunszentmiklós közötti vasút akácós sávjában észleltem nagyobb számú költését az 1980-as évek elejétől kezdődően.

g) Budapesten a Duna menti ártér erdős területein megtelepszik mint fészkelő, s jelentősen növeli állományát. Az 1980-as évek második fele és az 1990-es évek eleje, amikor már költött az Óbudai-szigeten. Ekkor még a belvárosban nem számottevő.

h) Egyre több pár telepszik meg Budapesten a nagyobb parkokban, mint a Népliget, az Orczy-kert, a László Kórház parkos területe, a Városliget, a Margit-sziget vagy az Óbudai-sziget. Az 1990-es évek jellemző állapota. Mindezt megerősítik *Magyar Gábor* megfigyelései is a fenti időszakban.

i) Mind több pár kezd fészkelni belvárosi utcai fasorok fáin, ugyanekkor Budapesten kívül más nagyobb városainkban is megjelenik mint fészkelő. (Az 1990-es évek vége.)

j) Egyesével, kettesével már a forgalmas utak (Üllői út) járda menti gyepére is leszállnak fészekanyagért vagy táplálékkeresés végett.

k) Több emeletes lakótelepek fás ligeteiben, fasoraiban is megtelepszik és rendszeresen fészkel (a 2000-es évek eleje).

l) Hangját már nemcsak a fák koronáiból hallatja, hanem gyakran szól a forgalmas városi utak fölé hajló ostornyél lámpák tetejéről, vagy épületek tetejéről is (a 2000-es évek elejétől).

m) Fészket már nem csak fákra rakja, új fészkelési módokat is elkezd (2007 után).

Az említett szakaszok időbeni határai természetesen nem élesek és az ország egyes területein helyileg eltérők. Mindezek mellett a városiasodási (*urbanizációs*) folyamatnak megfigyelhető egy nyugat felől kelet felé tartó haladási iránya, mely nemesak az örvös galambra, hanem más madárfajokra is jellemző.

Jelen munkában az örvös galamb urbanizációs folyamatának csak az utóbbi szakaszáról kívánok részletesebben szólni. A felsorolt fokozatok részletesebb kidolgozásához további időigényes anyaggyűjtés szükséges az ide vonatkozó szakirodalomból, s úgyszintén az ideig nem publikált több évtizedes feljegyzéseimből. Ezek részletesebb feldolgozása tehát egy következő munka tárgyát képezheti majd.

A korábbiaktól eltérő fészkelési esetek, eltérő fészkelőhely-választások. Négy eset, melyekből az első kettőről részletesebb szó is lesz az alábbiakban:

a) az első épületen való fészkelésről Apaj külterületén, pusztai környezetben álló épületen 2007-ben (*Bankovics Attila*);

b) magas épület ablakpárkányán való fészkelésről Budapest belvárosában 2015-ben (*Boros Erzsébet, Fodor Lajos*);

c) odúban való fészkelésről (2016. június 7., Kunszentmiklós: Nagy-rét /*Bankovics Attila, Erdős Sarolta*): az örvösgalamb-pár pusztai környezetben álló fűzfason, vörös vércse számára kihelyezett nagynyílású fészekodúban költött (később ugyanezt ugyanott megfigyelte *Lóránt Miklós* is);

d) műfészken való költésről, melyre a Lajta-projekt területén, a Kisalföldön láthattunk példát (*Jánoska, 2012*).

Anyag és módszer

Az örvös galamb hazai elterjedéséről, városias fajjá válásáról évtizedek óta gyűjtők adatait. Jelen leírásban a megfigyelések során előfordult fészkelésiszokás-váltásokat veszem sorra, érintve ezzel a faj életvitelében a legutóbbi tíz évben észlelt fészkelésökológiai és etológiai változásokat. Jelen munkában ezért csak vázlatosan érintem az urbanizálódás folyamatát, ennek feldolgozása, mint fent említettem, későbbi dolgozat tárgyát képezheti majd. Jelen esettanulmányban már a faj urbanizálódásának előrehaladott időszakában az általam talált, vagy tudomásomra jutott eltérő fészkelésökológiai eseteket veszem sorra.

Eredmények

Az örvös galamb első hazai fészkelése épületen

A faj első épületen való fészkelésével Magyarországon először a Kiskunsági Nemzeti Park területén, Apaj község határában találkoztam. Itt a külső-szűnyog-pusztai szürkemarha-tartó major mellett felépült s kezdettől szinte alig használt „kutatószállás” egyemeletes épületére rakott fészket egy örvösgalamb-pár. A fészek aláhajló eresz alatt, egyemeletes épületére rakott fészket egy örvösgalamb-pár. A lakott fészket, melyen akkor az felülről esőtől védett helyen épült, jó berepülés nyílt rá. A lakott fészket, melyen akkor az egyik madár kéttojásos fészkalján ült, 2007. május 22-én találtam. A madarak a fészket az emeletes épület magas eresze alatt egy vízszintes helyzetű csupasz deszkázatra rakták. A kottló madár közeledésünkre kirepült. A fészek alatt ugyan biztos alap volt a széles deszka, de ahhoz semmi nem kötötte, ezáltal talán egy hirtelen jött erős széllelökés is lefújhatta onnan. Mindenesetre, amikor egy hét múlva újból megnéztem a helyet, a fészket már lenn találtam a lépcsőfeljáróban leesve. A tojásoknak semmi nyoma nem volt. Ez tehát egy sikertelen próbálkozás volt mint épületen való fészkelés.

Fészkelés az Operaház közelében, Budapesten

2015 tavaszán galambokhoz jól értő budapesti ismerőseim hívták fel a figyelmem, hogy az ő belvárosi lakásuk ablakpárkányán fészkel az örvös galamb. Kértem, ha lehet rögzítsék a költés folyamatát, – írásban és fotókon is –, ha már így szem előtt zajlik az

esemény. A házaspár, *Fodor Lajos* és *Boros Erzsébet* kéresemnek messzemenően eleget is tett, s az ő naplószerű leírásuk szolgál alapul ezen esettanulmány nagy részének megírására, mi alapján az örvös galamb épületen való fészkelését, épület foglalását hazánkban is adatszériúen időrendben rögzíthettük. Munkájukat ezúttal is köszönöm.

Az örvös galamb első megfigyelt és dokumentált épületen való fészkelése tehát Budapest belvárosában, a VI. kerületben 2015 tavaszán történt az Operaház közelében az Andrássy út 28. szám alatti épülettömbön. A fészkelő örvös galambokat magam is többször megnéztem.

A madarak az Operaház melletti régi belsőudvaros háromemeletes épület második emeleti lakásának ablakpárkányát választották fészkelőhelyül. Boros Erzsébet és Fodor Lajos elmondása szerint (2015) április 20-a körül jelent meg az örvös galamb pár az ablakpárkányon. Mivel a kérdéses lakás lakóinak a galambtartás terén tapasztalatuk volt, az ott mozgó madárpár viselkedéséből látták, hogy azok költeni készülnek, annak ellenére, hogy még alig hordtak oda fészekanyagot. A madarak nem készítettek valódi fészket később sem, ezért, hogy próbálkozásuk sikeresebb legyen, egy téglalap alakú, 4 cm magas peremű műanyag tálcát tettek ki az ablakpárkányra a kérdéses helyen, az alján némi szobai pálma levelének törmelékével. Ehhez a „fészkalaphoz” a madarak egy-két vékony ágdarabot még hoztak, de ennél többet nem tettek a fészkeképítés terén.

Az első tojás április 23-án került a fészekbe. Ettől kezdve a reggeli órákban és délután 16-17 óra között váltották egymást a fészken. Ez időben a szemben lévő lapos tetőre leszálló dolmányos varjúnak (*Corvus cornix*) kíméletlenül nekiment az egyik örvös galamb, annak többször is nekiugrott, míg csak el nem űzte. Elkergette a fészek közeléből az ott tanyázó parlagi galambokat (*Columba livia* forma *domestica*) is.

Április 25-én meglett a második tojás is. Mivel kissé lejtett az ablakpárkány a tojások szétgurultak a lapos műanyag tálcán, s a távolabbit maga alá sem húzta a kotló madár, akár egy éjszakán át sem. Hogy a tojásokat együtt tartsák, egy lapos gipsz fészket helyeztek rá a tálcára, s annak sekély mélyedésében már együtt maradhatott a fészekalj. A kotló galambpár a „műfészket” minden további nélkül elfogadta, s attól kezdve normális ütemben mentek a váltások a kotlás folyamatában.

Május 11-én, tehát a *kotlás 17. napján keltek ki a fiókák*. Az első napokban az öregek nem hagyták a fiókákat magukra. Május 17-én, a korábbiaktól eltérően 17:30-kor váltottak. Délelőtti váltást ezekben a napokban a megfigyelők nem tapasztaltak. „*Kilencnapos korukban hagyták először magukra éjszakára a fiókákat az öregek*”, azaz május 20-án estére nem tért haza a fészekhez egyik szülő sem. A következő hajnalban május 21-én viszont mindkettő élelemmel megrakodva érkezett. 6.30-kor jött az egyik, majd nem sokkal később a másik is, egyszerre etették a fiókákat 30 percen keresztül. „*Egyikük itt maradt a fészeknél sötétedésig, váltást nem láttunk (lehet, hogy ugyanaz a szülő volt a fiókáknál egész nap). Ekkor egész nap hideg, esős idő volt. Estére megint egyedül maradtak a fiókák*” – írják a megfigyelők.

Következő nap, május 22-én már reggel 6.45-kor a fészeknél volt az egyik szülőmadár. Csaknem egész nap együtt volt a fiókákkal valamelyik szülő, csupán délután maradtak egyedül két órára. Váltást csak este 18.45-kor észleltek. A váltó szülő éppen csak megetette a fiókákat, majd elment. Egész nap hideg volt, esett az eső. Estére megint egyedül maradtak a fiókák.

„Május 20-tól, tehát 9 napos koruktól a fiókák minden éjjel egyedül vannak. Reggel 5.00 és 5.30 között érkezik az egyik öreg, lehet, hogy régebben is így volt, de akkor még nem figyelték kora reggel” – mint írják. „Ettől kezdve egyre kevesebb időt töltenek nappal is a fiókákkal, csak etetni jönnek. Május 25-én a Magyar Madártani Egyesület alumínium gyűrűvel láttuk el a fiókákat. Számaik: 441787 és 441788.”

Május 29-én a közelben leszálló dolmányos varjút ismét agresszívan elkergette az egyik örvös galamb szülő. E naptól kezdve az etetésnél halk bűgő hangot hallatnak az öregek. Ugyanezt tapasztalták május 30-án is.

Május 31-én a fiókák szárnyukat próbálgatva agresszívebbekké váltak egymással szemben. Eddig nem bántották egymást a fiókák, de ma az egyik, amint szárnyával csapkodott, a másik hátára került. Kisétált az ablakpárkányra, de mikor vissza akart jönni a fészekhez, a másik egy ideig nem engedte, a csőrével ütött felé. Később helyreállt a béke.

Mint említettem, a fiókák május 11-én keltek ki a tojásokból. Annak ellenére, hogy a szülők látszólag „hanyagul”, rendszertelenül etették őket, fejlődésük gyors volt, s május utolsó napjaiban már a szárnyukat próbálgatták, s május 31-én, „20 napos korukban, kényes helyzetükben már repültek is”.

Június 1-től kezdve, amint már félig-meddig repültek is a fiókák, folyamatos zavar lépett fel a fiókák nevelésében, s valószínű emberi segítség nélkül nem is lehetett volna sikeres a költés befejező szakasza.

A röpképesség elérése után ugyanis már nehezen maradtak helyben a fiókák, léptenyomon lerepültek más lakások ablakpárkányára vagy a zárt udvar beton falai között kötöttek ki. Azért, hogy más rossz hozzáállású ott lakó emberek be ne foghassák őket, a feljegyzés készítői visszahozták a lerepülő, veszélynek kitett fióká(k)a)t eredeti fészekükhöz, melyet egy bejárati ajtóval ellátott ketreche helyeztek, és ezt követően pár napig még ott etették őket az öregek.

Június 5-e körül az öregek láthatóan nászviselkedésbe fogtak, de új költéshez mégsem kezdtek. A fiókákat a gyűrűszámok alapján azonosítani lehetett, így bár hol az egyik, hol csak a másik volt szem előtt, amikor az öregek etették őket, a megfigyelők biztosak lehettek abban, hogy mindkét fióka megvan. Az egyik fióka június 7-én tűnt el szem elől, amikor már jól repült (88-as), míg az időközben újra előkerült másik fiókát (87-es) még június 8-án is látták, amint etették a szülők.

Tehát 21 napos koruk után, a röpképesség elérését követően, még további 8 napig etették fiókáikat a szülők a fészkelőhelyen. Ez időben a két röpképes fióka az emeletes épület zárt udvarán belül a különféle ablakpárkányok, ereszcsontrák és tető felületek között mozgott. Az egyik június 7-én, a másik június 8-án tűnt el szem elől, vagy repült el véglegesen a térségből.

Így, hogy a jelen cikk írásakor, már túl vagyunk a következő évi költési időszakon is, érdemes pár szóval megemlékezni mi történt a következő költési szezonban, 2016-ban a fentiekben tárgyalt fészkelőhelyen: újabb költés nem volt, bár több esetben odalátogatott – feltehetően – az előző évi párból a tojó, és két vagy három esetben hím is volt vele, viszont mindannyiszor továbbálltak.

Diszkusszió

Az örvös galamb Magyarországon, a nyugat-európai populációkhoz képest kissé megkésve, csak az 1980-as évek végén kezdte az igazi urbanizálódást. Valójában két hullámban történt nálunk ez a folyamat. Egy lazább, kevésbé látványos folyamat már az 1930-as években észlelhető volt, s azon a szinten maradt fél évszázadon át egészen az 1980-as évekig. Tehát korábban is megtelepedett már üdülőtelepeken, főként a Balatonnál, mint ezt a bevezetőben említettem (Keve, 1935, 1976; Bankovics, 2001a), de az igazi lakott területek, falvak és városok belsejéből ez időben még teljességgel hiányzott. Ugyanakkor Párizsban, Londonban, s Nyugat-Európa más területén szinte minden nagyobb városban urbanizált populációi éltek már az 1930-as évektől, sőt a faj épületeken való fészkelését is említik (Keve, 1935; Baptista et al., 1997).

Az örvös galamb hazai széles körű felgyorsuló urbanizálódása az 1980-as évek végétől a szemünk előtt lejátszódó folyamat volt. Ez utóbbi a második hullám, melynek során rövid néhány év alatt az örvös galamb erdei madárból emberrel együtt élő urbanizált fajjává vált Magyarország területén is. Pontosabban kifejezve – hogy helyreigazítsuk a beszélgetésekben többször is felmerülő pontatlan megfogalmazásokat – az örvös galamb hazai populációjának egy része vált urbanizálttá, nagyobb részük ugyanakkor továbbra is megmaradt erdei vagy erdős-pusztai fészkelőhelyein, s továbbra is ott költ. Mint fentebb említettem, a madárnak ez a tulajdonsága a faj nyugat-európai populációjában már évtizedekkel korábban is meg volt (Keve, 1935, 1976). A hazai irodalomban az örvös galamb felgyorsuló urbanizálódását megelőző növekvő állományáról, főként síksági élőhelyei vonatkozásában Rékási (1992) és Jánoska (2012) közöl adatokat. Budapest belvárosából az első példány megjelenését Keve András már 1978-ból jelzi (Keve, 1981). Budapesten való felszaporodása az ezredfordulón madártani szakmai körökben is jól ismert, hiszen a szemünk előtt lejátszódó folyamat volt, mely jelenségre egyébként az érdeklődő lakosság is több helyen felfigyelt.

Jelen cikkben az urbanizációs folyamatnak nem is erről a szakaszáról, hanem annak egy további fokozatáról, előrehaladásáról hoztam példákat, mikor is madarunk hagyományos fészkelési módján is változtatni kezd. Már a különféle lombos fák koronájában való hagyományos gallyfészken való költést is feladják egyes párok, s más galambokhoz hasonlóan, mint a parlagi galamb, ráfészkel az ember által emelt épületek párkányaira, vagy odúfészkelővé válik, akár csak a kék galamb (*Columba oenas*). Arra is van példa, hogy megüresedett vetési varjú (*Corvus frugilegus*) fészket foglalt el. Ilyen fészkekben költött az Ohati erdőben az ott tradicionálisan hosszú évek óta meglévő vetésivarjú-telepen (Horváth & Szabó, 1981; Ecsedi & ifj. Oláh, 2004). Épületen való fészkelését Baptista et al., (1997) is említi Nagy-Britannia vonatkozásában, de a faj urbanizálódását megemlíti Keve (1935) is egy korai közleményében.

Megállapítások és kérdések

A faji szinten vagy populáció szinten való gyors tulajdonságváltás nem ritka egyes gerincesek, így egyes madárfajok vonatkozásában sem. Ilyen váltás például az őz (*Capreolus capreolus*) „kijövele az erdőből” és „mezei özzé” válása az 1960-as években. Ilyen a fehér gólya (*Ciconia ciconia*) fészkelési szokásváltása kéményekről a villanyoszlopokra, ami nálunk falvaink villamosításával összefüggésben az 1950-es évek végén kezdődött.

Gólyáink zöme egy évtized alatt az 1960-as évek folyamán szinte teljesen átszokott a vilányoszlopokon való fészkelésre. Ide sorolhatjuk a kerecsensólyomnak (*Falco cherrug*) a magasfeszültségű vasoszlopokra való rászoktatását költőládák kihelyezésével, vagy ilyen a parlagi sas (*Aquila heliaca*) fészkelőhelyváltása hegyvidéki erdeinkből a síkvidéki erdőfoltok, facsoportok, fasorok, egyes fák irányába, hogy csupán néhány példát említsek. Természetesen, ugyanúgy ide tartozik sok más faj urbanizációs folyamata is.

Mindezek ökológiai és etológiai szinten megnyilvánuló tulajdonságváltások, szemben a fiziológiai szinten tapasztalt változásokkal, mint amit a levelibéka vagy a kaméleon színváltása esetén tapasztalunk. Ilyen ökológiai tulajdonságváltás az örvös galamb több szakaszra bontható fokozatos élőhely- és fészkelőhelyváltása. Ez utóbbi már inkább az etológiai váltás körébe sorolható, hiszen egy korábban évezredekig nyílt fakoronába gallyfészket építő madárból fészekanyagot is alig hordó odúfészkelővé válik. Legalábbis esetenként már ebbe az irányba tart.

Adott alapzat megléte esetén a fészekrakást is elhanyagolhatja, igaz a fent említett apaji példa esetében, mint láthattuk, szabályos hagyományos fészkek épült, csak rögzítése volt lehetetlen a sík deszkán.

A fentiek során tárgyalt második esetben, az operaházi fészkelésnél csak kevés fészekanyagot hordtak a szülők. Érdekesképp ezek elfogadták az emberi segítséget, mind a „fészkelő tálca” kihelyezése, mind az abba elhelyezett „műfészek” esetén, sőt (hogy a már mozgékony repítős fiókák ne essenek le ismételten a sívár, zárt „beton” udvarba) a fiókák ajtóval ellátott „nyitott ketrecbe” történő helyezését is elfogadták, ahová az ajtón át a szülők bejártak, s tovább etették a benn lévő két fiókat.

A Kunszentmiklós határában költő pár, mely vércsék számára kihelyezett szögletes nyílású mesterséges fészekodút foglalt el 2016-ban, abba normális gallyfészket rakott, sikeresen költött és repítette ki fiókait.

További kérdés, hogy az urbanizálódott hazai populáció a helybéli, Kárpát-medencei állomány tulajdonságváltásával vette-e fel a városlakó karaktert, vagy pedig a már korábban urbanizálódott nyugat-európai populáció – ezzel a tulajdonsággal már rendelkező – állománya terjeszkedett fokozatosan kelet felé, s érte el ezzel a megváltozott szokásával hazánkat?

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozom mindenekelőtt *Fodor Lajos*nak és *Boros Erzsébet*nek, kik folyamatosan figyelemmel kísérték lakásuk ablakpárkányán költő örvös galambok életét és arról részletes leírást, valamint fotókat is készítettek. Köszönettel tartozom *Moravcsik Ágnes*nek az ide vonatkozó segítségéért és *Sipos-Bartl Boglárkának*, a Keve András Madártani és Természetvédelmi Szakkönyvtár vezetőjének, ki az irodalom kigyűjtésében volt segítségemre.

KIVONAT—Az esettanulmány az örvös galamb (*Columba palumbus*) urbanizációs folyamatát, de főként a megszokottól eltérő fészkeléseit, az első épületen való költéseit mutatja be Magyarországon. Az örvös galambnak Nyugat-Európában már évtizedekkel ezelőtt tapasztalt városiasodása Budapest környékén csak az 1980-as években kezdődött, 1989-et követően gyorsult fel, de ekkor a madár rövid két évtized alatt igazi városlakó madárrá vált. Az első épületen való fészkelést 2007-ben a Kiskunsági Nemzeti Park területén Apaj határában figyelték meg egy külterületi épületen. Az első városi épületen

való költést Budapest belvárosában észlelték, mikor is egy háromemeletes épület ablakpárkányán költött 2015 tavaszán. A korábbi apaji (2007) sikertelen próbálkozás volt, míg ez a második eset (2015) – igaz némi emberi segítséggel – végül sikeres költés lett. 2016-ban az első mesterséges fészekodúban való fészkelését tapasztalták Kunszentmiklós határában, ugyancsak a Kiskunsági Nemzeti Park területén.

Irodalom

- Bankovics, A. (2001a): Status of wild pigeons and doves in Hungary. *Naturzale* **16**, p. 61–70.
- Baptista, L. F., Trail, P. W. & Horblit, H. M. (1997): Family: Columbidae (Pigeons and Doves). In del Hoyo, J., Elliott, A. & Sargatal, J. (eds.): Handbook of the birds of the World. Vol. 4. Sandgrouse to Cuckoos. Lynx Edicions, Barcelona.
- Dorning H. (1936): A kék galamb télen. *A Természet* **32**(4), p. 92–93.
- Ecsedi Z. & ifj. Oláh J. (2004): Örvös galamb. In: Ecsedi Z. (szerk.): A Hortobágy madárvilága. Hortobágy Természetvédelmi Egyesület, Winter Fair, Balmazújváros, Szeged, p. 365–366.
- Faragó S. (2009): Örvös galamb *Columba palumbus* Linnaeus, 1758. In: Csörgő T., Karcza Zs., Halmos G., Magyar G., Gyurác J., Szép T., Bankovics A., Schmidt A. & Schmidt E. (szerk.): Magyar madárvonulási atlasz. Kossuth Kiadó, Budapest, p. 349–350.
- Greschik J. (1929): Parkba telepedő örvösgalambpár Kaposvárott. *Kócsag* **2**, p. 85–86.
- Horváth, L. & Szabó L. V. (1981): The ornithology of the Hortobágy. In: Mahunka, S. (ed.): The fauna of the Hortobágy National Park. Volume 1. Akadémiai Kiadó, Budapest pp. 391 – 407.
- Jánoska F. (2012): Az erdősávok fészkelő madárközösségei. In Faragó S. (szerk.): A Lajta Project: Egy tartamos mezei vad és ökoszisztéma vizsgálat 20 éve. Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, Sopron, p. 293–325.
- Keve (Kleiner) A. (1935): Vadgalambok a városban. *A Természet*, **31**, p. 226.
- Keve A. (1976): Gondolatok a madarak urbanizációs kérdéséhez. *Állattani Közlemények* **43**(1–4), p. 83–94.
- Keve A. (1981): Egyes madárfajok behúzódása Budapest belterületére. *Aquila* **88**, p. 132–133 (135).
- Rékási J. (1992): Adatok a dél-alföldi akácok madárvilágához. *Aquila* **99**, p. 137–148.
- Tomialojc, L. (1985): Urbanization. In Campbell, B. & Lack, E. (eds): A dictionary of birds. Published for BOU. Poyser, Calton.

Characteristics of Grey-headed Woodpecker (*Picus canus*) cavities in Hungary

Gerard Gorman

ABSTRACT—Characteristics of cavities used by Grey-headed Woodpeckers (*Picus canus*) in Hungary are presented here. Thirty cavities were documented over a period of ten years (2010–2019). Six different tree species were used. The majority of cavities were in Beech (*Fagus sylvatica*). All cavities were found in the main trunks of trees. The uppermost height of a cavity from ground level was twelve metres, and the lowest was two metres. A southerly orientation of cavity entrances prevailed. The results suggest that cavity-entrance orientation was non-random.

Keywords: *Picus canus*, cavity location, cavity height, cavity orientation.

Correspondence: Gerard Gorman, E-mail: picidae.gerard@gmail.com

Introduction

The Grey-headed Woodpecker *Picus canus* is distributed over a very large range, from continental Europe and Scandinavia eastwards through central Asia to as far as Japan, mostly in the boreal zone. It is resident, non-migratory and mostly sedentary, although there is local post-breeding dispersal, across this area (Glutz von Blotzheim & Bauer, 1980;

Winkler et al., 1995; Gorman, 2014). The species inhabits a wide range of wooded habitats, such as forest, floodplain-forest, parkland, orchards and gardens. It is found mostly in deciduous trees, but in some areas frequents mixed deciduous-conifer woodlands. In Europe it is found in lowlands and upland areas, to around 2000 m (Gorman, 2004). The global population of the Grey-headed Woodpecker has not been quantified with any real degree of precision, but it has been placed in a wide band of 900,000–1,899,999 mature individuals and is considered to be increasing overall. Europe is thought to hold about 40% of the global population, with a tentative figure of 187,000–360,000 pairs estimated. The IUCN Red List category of the species is *Least Concern* (BirdLife International 2019). Grey-headed Woodpecker cavity characteristics, particularly that of cavity orientation, have not been widely studied. Existing data has generally been published as part of wider studies on other woodpecker and cavity-nesting bird species (Hågvar et al., 1989; Hågvar et al., 1990; Blume, 1996; Kosiński, & Kempa 2007; Zhou et al., 2012). Cavity orientation in Grey-headed Woodpeckers had not been previously studied in Hungary and the author wished to collect data to improve our understanding of the species and its habitat requirements.

Methods

This study is restricted to cavities that were used by Grey-headed Woodpeckers in Hungary. The study area stretched across the north of the country from the Gerecse Hills in the west to the Zemplén Hills in the east. Habitats where Grey-headed Woodpeckers had previously been observed were searched for cavities. Data were collected in the months of

Year	Location	Tree species	Height above ground (approx. metres)	Tree-trunk width (DBH) in cm	Cavity-entrance orientation
2010	Pilis Hills	Beech	8	30	SW
2010	Zemplén Hills	Beech	12	35	SSW
2010	Bükk Hills	Hornbeam	6	20	SSE
2010	Tata	Poplar	6	25	S
2011	Pilis Hills	Beech	5	20	SSW
2011	Buda Hills	Beech	8	30	SW
2011	Bükk Hills	Elm	6	25	WNW
2011	Tata	Poplar	6	25	SE
2011	Zemplén Hills	Walnut	3	40	S
2012	Pilis Hills	Beech	8	30	SSE
2012	Buda Hills	Beech	5	20	WSW
2012	Bükk Hills	Hornbeam	8	25	ESE
2012	Bükk Hills	Ash	5	20	SSW
2013	Zemplén Hills	Beech	4	20	W
2014	Pilis Hills	Beech	9	30	SSE
2014	Aggtelek	Hornbeam	5	20	S
2014	Bükk Hills	Hornbeam	4	15	SE
2015	Zemplén Hills	Beech	8	30	SW
2015	Buda Hills	Elm	5	20	WSW
2016	Pilis Hills	Beech	8	30	ESE
2016	Aggtelek	Hornbeam	8	25	SSW
2016	Zemplén Hills	Beech	7	25	E
2016	Gerecse Hills	Beech	8	25	SW
2017	Zemplén Hills	Beech	7	25	SSE
2017	Bükk Hills	Hornbeam	7	25	S
2017	Zemplén Hills	Walnut	2	45	W
2018	Bükk Hills	Beech	8	30	ESE
2018	Zemplén Hills	Ash	7	25	SSW
2019	Gerecse Hills	Beech	10	35	E
2019	Bükk Hills	Hornbeam	6	20	SSW

Table 1. Summary of frequencies of cavities used by Grey-headed Woodpeckers

1. táblázat. A hamvas küllő által használt odúk adatai (év, hely, fafaj, földtől mért magasság, törzs-átmérő, odúnyílás iránya)

March, April and May, the period when most cavities are excavated. Only those cavities which Grey-headed Woodpeckers were observed excavating, or those in which the species was seen nesting or roosting, were documented. The study did not deal with breeding success, as some of the cavities documented were used not as breeding sites but solely as roosts, and the final use of some cavities was unclear. The five main aims of the study were: (1) to document tree species used; (2) to document cavity locations, whether on trunks or limbs; (3) to measure the height of cavity entrances above ground level, using the simple 'old forester' trigonometry method; (4) to measure the trunk diameters at breast height (DBH) of trees with cavities; (5) to document the orientation of cavity entrances.

The girths of all cavity trees were calculated by means of the standard method of diameter at breast height, with measurements taken using callipers at 1.3 m above the ground from the base of the trunk. Cavity orientation was calculated with a compass, using sixteen standard points (N, NNE, NE, ENE, E, ESE, SE, SSE, S, SSW, SW, WSW, W, WNW, NW, NNW). Circular uniformity of distribution for cavity orientations was tested using Rayleigh's test (Marr, 2019).

	Cavity height	Tree diameter at breast height
Minimum	2.0	15.0
Lower quartile	5.0	20.0
Mean	6.6	26.3
Median	7.0	25.0
Upper quartile	8.0	30.0
Maximum	12.0	45.0

Table 2. Minimum, maximum and mean values, as well as quartiles of cavity height and tree diameter measured at breast height of the studied Grey-headed Woodpecker cavities (n=30)

2. táblázat. A hamvas küllő által használt odúnyílások magasságának és a faátmérőnek a mért minimum-, maximum-, átlag-, medián- és kvartilisértékei (n = 30)

Results

Some characteristics of thirty cavities and their locations were documented. All cavity trees were in relatively open wooded areas dominated by deciduous trees. The ongoing excavation of a cavity was observed in nineteen cases. Both sexes were observed participating in each of these excavations, although males tended to do more work. Cavities were typically completed in fourteen days, with one completed in ten days. Cavity entrances were round or vertical ovals. Eighteen cavities were used as nesting sites, seven solely as roosts, and in five cases the ultimate use was not determined. None of the nesting cavities were re-used ones from previous years. Like most picids, Grey-headed Woodpeckers may excavate several cavities annually, although some may not be fully completed. Unfinished cavities were not included in the study.

Trees used for cavities

Cavities were found in six different tree species, all deciduous. Very few coniferous trees (usually planted solitary or small stands of Scots Pine *Pinus sylvestris* and Spruce *Picea*) were present in the territories studied and none were used for cavities.

Beech—*Fagus sylvatica* accounted for fifteen (50%) of the thirty trees documented. Cavity trees, and number of times used, were as follows: Beech (15), Hornbeam—*Carpinus betulus* (7), Ash—*Fraxinus excelsior* (2), Elm—*Ulmus minor* (2), Walnut—*Juglans regia* (2), and poplar species—*Populus sp.* (2) (Table 1).

Cavity location

All cavities were positioned in foliage-free sections on the main trunk of trees and were always below canopy level, with a clear flyway to the entrance. No cavities were found in limbs (side branches). All were in living trees, but in parts with soft and/or dead wood and with the evident presence of fungi.

Cavity height

There was significant variation in the heights of cavity entrances above ground level. The highest was approximately 12 m up and the lowest 2 m. The most frequently documented height was 8 m (9 cavities, 30%), with the mean of 6.6 m (Table 2).

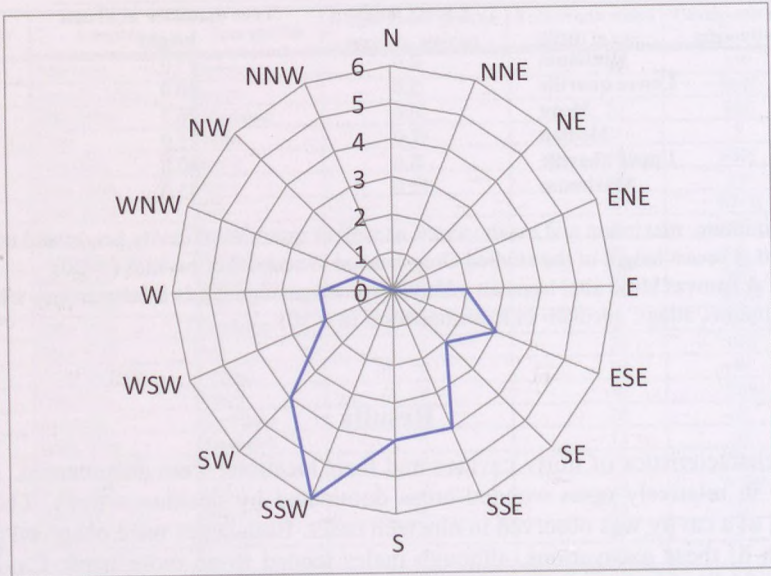

Figure 1. Orientation of cavity entrances as frequencies of cardinal points
1. ábra. Az odúbejáratok irányultságának gyakorisági eloszlása a különböző égtájak szerint

Tree-trunk width

The widest girth (DBH) of a cavity tree was 45 cm and the narrowest 15 cm. The most frequently documented girth was 25 cm (ten cavities: 33.3%), with a mean of 26.3 cm (Table 2).

Cavity-entrance orientation

Grey-headed Woodpecker cavity orientation was significantly biased toward the south-southwest, with a mean orientation of 186° (Rayleigh’s test, $n = 30$, $r = 0.637$, $P < 0.001$; Figure 1). Of thirty cavities, twenty (66.7%) faced southwards (SE, SSE, S, SSW, SW). The most frequent alignment was SSW (six cavities). Five cavities were orientated towards the east (E, ESE) and five westwards (WSW, W, WNW). No cavities were orientated towards a northerly direction.

Discussion

This paper summarizes some characteristics of thirty cavities used by Grey-headed Woodpeckers in Hungary over a period of ten years. Although cavities were found in only six different tree species, there was no firm evidence that these species held any specific significance for the Grey-headed Woodpecker apart from Beech, which accounted for 50% of cavity trees. Whether the dominance of Beech as a cavity tree in this study was due to a

preference for it by Grey-headed Woodpeckers, or whether this was simply because this was often the most common tree in many of the areas studied, was unclear. Other studies from Central Europe have similarly found Beech to be a common cavity tree for this woodpecker (Kosiński & Kempa, 2007). As is the case with most picids when selecting a cavity location, it is likely that ease of excavation seemed to be more important than any link to a specific tree species. Most woodpeckers, Grey-headed included, invest a substantial amount of time and effort in excavating cavities and, despite being morphologically evolved to excavate timber, they have a tendency to select trees, and sections of trees, which are soft, through decay, and are thus 'easier' to work upon. Studies have indicated that the hardness of the interior wood of trees is a major factor in cavity site selection by woodpeckers (Matsuoka, 2010; Lorenz et al., 2015). Dying or living trees with weak and soft areas resulting from decay due to fungal or insect infestation, or wounds from lightning strikes, strong wind, frost and the like, present appropriate opportunities for cavity excavation. Studies of the Black Woodpecker (*Dryocopus martius*), for example, have shown that trees affected with fungal rot are habitually chosen for cavities as they are easier to excavate than are healthy trees (Zahner et al., 2012). Although it was not possible to confirm the presence or extent of decay in every cavity tree in the present study, at least twenty-one (70%) of the thirty showed clear signs of rot in the area of trunk that housed the cavity.

The extent to which the surrounding vegetation influenced the selection of cavity trees at the sites documented was not studied in detail. However, at each location, the surrounding habitat offered suitable foraging opportunities, and the trees with cavities were invariably more isolated than the surrounding trees. They were also often amongst the largest trees in the area, large enough to house a cavity. They also tended to be more fungus-afflicted than surrounding trees which presumably meant their internal timber would be rotten and thus easier to excavate. This finding agrees with those of most other studies in Europe, including one on Black Woodpecker (*Dryocopus martius*) (Puverel et al. 2019) and one on Great Spotted Woodpecker (*Dendrocopos major*) and Middle Spotted Woodpecker (*Dendrocopos medius*) (Kosiński & Winiecki, 2004). It was concluded that ultimately it was the location and condition of each tree rather than its species, that resulted in it being chosen for a cavity.

There was significant variation in the heights of cavities above ground level. Woodpeckers tend to nest high up in trees, probably to reduce detection by predators and to minimize general disturbance. In addition, timber tends to be newer and therefore presumably 'softer' higher up. One of the cavities found, however, was positioned very low down (2m). In this case, it appeared that a trade-off between the benefits of a higher location and ease of excavation existed.

A frequent question that researchers have sought to answer is whether the entrance orientation of woodpecker cavities is determined by compass direction. Studies worldwide have yielded varying conclusions. One evaluation of cavity-entrance orientation from eighty populations of twenty-three species of woodpecker throughout the Northern Hemisphere concluded that the orientation was influenced by regional climatic forces and was typically non-random (Landler et al., 2014). In the present study of Grey-headed Woodpecker cavities in Hungary, a southerly alignment and orientation of entrances prevailed, and the results suggest that cavity-entrance orientation was non-random. Studies in Norway

Figure 2. A typical Grey-headed Woodpecker cavity
2. ábra. Egy tipikus hamvasküllő-odú

(Hågvar *et al.*, 1989) and China (Zhou *et al.*, 2012) found a similar preference by Grey-headed Woodpeckers for south-facing cavities. The precise reasons for this choice of direction are unclear with several factors likely to be involved. Notably, prevailing wind direction may be involved: in Hungary it is from a north-westerly direction (*Hungarian Meteorological Service, undated*). Temperature, average rainfall levels and degree of sunlight may also influence the orientation of cavity entrances; those facing southwards and eastwards receive more sun, hence illumination and warmth, in the morning hours. The higher number of entrances facing southwards suggests that early-morning warming is preferred. The authors of the study in China which found south-facing cavities to predominate in Grey-headed Woodpecker concluded that favourable temperature was probably a determining factor (Zhou *et al.*, 2012). Yet a trade-off may occasionally exist. Local conditions and circumstances may result in some factors outweighing and overriding others. For example, the southward-facing sides of tree trunks may not necessarily catch the most sun and warmth owing to the surrounding environment: other trees, bushes or buildings may all result in shade. Furthermore, woodpeckers, when making cavities, may disregard compass direction in order to conserve excavation energy output. Cavities facing away from the south may be created because to do so requires less effort. A section of tree where a cavity can be more easily excavated, because the wood is softest, may be selected, although it may not be ideal in terms of entrance orientation.

Acknowledgements

The author wishes to thank *David Christie* for his important critical comments on the text, and *Daniel Alder* who made key suggestions and prepared the figures. The author is also grateful to two anonymous referees for their constructive comments.

KIVONAT—Szerző a hamvas küllő (*Picus canus*) által használt odúk tulajdonságait vizsgálta harminc odú adatait rögzítve egy tízéves időszak alatt (2010–2019). A madarak hat különböző fajtát használtak. A legtöbb üreg bükkfában (*Fagus sylvatica*) volt. Valamennyi odút a fatörzsbe (és nem oldalágba) vájták. A legmagasabb odú 12 m magasságban, míg a legalacsonyabb két méterre volt a talajszint felé. Az odúk nyílása főként nagyjából dél felé nézett. Az eredmények azt mutatják, hogy az odúnyílás irányultsága nem véletlenszerű eloszlást mutat.

References

- BirdLife International* (2019): Species factsheet: *Picus canus*. Accessed at: <http://datazone.birdlife.org/species/factsheet/grey-faced-woodpecker-picus-canus> (01/10/2019).
- Blume, D. (1996): Schwarzspecht, Grauspecht, Grünspecht. Neue Brehm-Bücherei Heft 300. 5. überarb. Auflage. Westarp Wissenschaften, Magdeburg, 110 p.
- Glutz von Blotzheim U.N. & Bauer K. M. (eds.) (1980): Handbuch der Vogel Mitteleuropas. Band 9. Columbiformes–Piciformes. Akademische Verlagsgesellschaft, Wiesbaden, 1148 p.
- Gorman, G. (2004): Woodpeckers of Europe. A study of the European Picidae. Coleman. Chalfont St Peter, UK, 192 p.
- Gorman, G. (2014): Woodpeckers of the World: the complete guide. Helm, London, UK, 528 p.
- Hågvar S., Hågvar G., Hailman E. D. & Hailman J. P. (1989): The direction of the hole in Norwegian woodpecker nests. *Fauna Norv. Ser. C*, **12**, p. 106–107.
- Hågvar, S., Hågvar, G. & Mønness, E. (1990): Nest Site Selection in Norwegian Woodpeckers. *Holarctic Ecology*, **13**, p. 156–165.
- Hungarian Meteorological Service (undated): Wind conditions of Hungary. Accessed at: https://www.met.hu/en/eghajlat/magyarorszag_eghajlata/altalanos_eghajlati_jellemzes/szel/ (10/10/2019).
- Kosinski, Z., & Winiecki, A. (2004): Nest-site selection and niche partitioning among the great spotted woodpecker *Dendrocopos major* and middle spotted woodpecker *Dendrocopos medius* in riverine forest of Central Europe. *Ornis Fennica* **81**, p. 145–156.
- Kosiński, Z., & Kempa, M. (2007): Density, distribution and nest-sites of woodpeckers Picidae, in a managed forest of Western Poland. *Pol. J. Ecol.* **55**, p. 519–533.
- Landler, L., Jusino, M. A., Skelton, J., & Walters, J. R. (2014): Global trends in woodpecker cavity entrance orientation: latitudinal and continental effects suggest regional climate influence. *Acta Ornithologica* **49**, p. 257–266.
- Lorenz, T. J., Vierling, K. T., Johnson, T. R., & Fischer, P. C. (2015): The role of wood hardness in limiting nest site selection in avian cavity excavators. *Ecological applications*, **25**, p. 1016–1033.
- Marr, P. (2019): Directional (circular) statistics. Accessed at: <http://webspaceship.edu/pgmarr/Geo441/Lectures/Lec%2016%20-%20Directional%20Statistics.pdf> (01/11/2019).
- Matsuoka, S. (2010): Great Spotted Woodpeckers *Dendrocopos major* Detect Variation in Wood Hardness before Excavating Nest Holes. *Ornithological Science*, **9**, p. 67–74.
- Puverel, C., Abourachid, A., Böhmer, C., Leban, J.-M., Svoboda, M. & Paillet, Y. (2019): This is my spot: what are the characteristics of the trees excavated by the Black Woodpecker? A case study in two managed French forests. *Forest Ecology and Management* **453**, 117621

- Winkler, H., Christie, D. A. & Nurney, D. (1995):* Woodpeckers: A guide to the woodpeckers, piculets and wrynecks of the World. Pica Press, Robertsbridge, UK, 416 p.
- Zahner, V., Sikora, L., & Pasinelli, G. (2012):* Heart rot as a key factor for cavity tree selection in the Black Woodpecker. *Forest Ecology and Management* **271**, p. 98–103.
- Zhou, C., Zhou, D., Kong, X. & Deng, W. (2012):* Differentiating nest sites characteristics of four sympatric cavity-nesting birds. *Biodiversity Science* **20**, p. 716–724.

Anyag és módszer

Bár magam is rendszeresen járom a szóbanforgó vidéket, Jákfalva kül- és belterületét, továbbá a tágabb környéket, a Szuha völgyét és a Varsó-völgyet, és a kis őrgébics jelenlétét és fészkelését magam is észleltem az évek során több alkalommal ebben a tájban, de jelen esetben a megfigyelések nagy részét és rendszerességét a természetet és a madarakat jól ismerő barátom, *Konyha Zoltán* helyi lakos megfigyeléseinek köszönhetem, kinek udvarán az alább leírt fészkelések történtek. *Konyha Zoltán* rendszeresen figyelemmel kísérte a kis őrgébics tavaszi érkezését, a párok viselkedését, a fészekrakás folyamatát, a fiókák etetését és a kirepülés utáni időszakot.

A kis őrgébics hazánkban az erdőssztyepp-területek és a kisebb sztyeppfoltok madara, mely előszeretettel költ az említett élőhelyek átalakított formáin, az Alföld útmenti nyárfás és akácfa sorain, elhagyott tanyák és tanyahelyek megmaradt facsoportjaiban, az akácligetek vagy ritkás tölgyligetek szegélyein. Ugyanígy fészkelőhelyei újabban a teret hódító 6-10 méter magasra megnövő keskenylevelűezüstfa (*Elaeagnus angustifolia*)-csoportok a Kiskunságban (saját megfigyelések). Dombvidéki élőhelyeken madarunk ma már jóval ritkább, mint volt az ötvenes években, de itt is a szárazabb klímájú térségekben választ fészkelőhelyet (*Horváth, 1954; Bankovics, 1984*).

Eredmények és megbeszélés

Jákfalva község szélén, a „felvégen”, több éves szünet után 2013-ban jelent meg újra a kis őrgébics. Az egyetlen megjelenő madár, egy hím példány, a faj számára ideális élőhelyen, a szétszórtan álló, öreg fákból álló régi kastélykert egyik szélső fáján énekelgetett. Az évben fészkelését nem észleltük, igaz, nem is kerestük. 2014-ben és 2015-ben a Jákfalva község mai belterületén kívül eső kastélykert szélén álló öreg kislevelű hársakon (*Tilia cordata*) költött egy-egy pár. Ez a hársfasor éppen csak kívül esik a legszélső ház kerítésén.

Annál érdekesebb jelenség tanúi voltunk az elkövetkező 3 évben, azaz a 2016-os, 2017-es és a 2018-as években, mikor is a faj a szélső ház udvarán álló fenyőcsoportban lucfenyőn (*Picea abies*) költött, eltérő helyeken építve fészket mindhárom évben. Jól láthatóan magasabb szintű biztonságot jelentett számára a kerítésen belül álló fákra való betelepülés. *Lovási & Bártol (2013)* a Duna–Tisza köze területéről legtöbbször nyárfán és akácon, ritkábban szilen, almafán, fűzön és japán akácon találta fészkelve. Idegen nyelvű kézikönyvekben sem találtam adatot a faj túlelő fán való fészkelésére, ám egy Zólyom környékén folytatott vizsgálat meglemlíti a lucfenyőt is mint fészekhelyül választott fafajt (*Wirtitsch, 2001*).

2016 nyarán figyelhettünk fel először a faj újszerű fészkelésére, a faj számára újszerű élőhelyen (lakott területen), ami tehát két szempontból is eltérő volt a megszokottól. Abban az évben – feltételezhetően – Jákfalva teljes községhatárában mindössze ez volt az egyetlen költőpár. Ez a kisőrgébics-pár tehát a község belterületének szélén, azaz a faluszélen telepített meg az egyik szélső ház udvarán álló, magasra nőtt lucfenyő (*Picea abies*)-csoportban. A fészek helyéül is – szokatlan módon – örökzöld túlelő fát, lucfenyőt választott. Ez az észlelés földrajzilag a Putnoki-dombság területén található Jákfalva községben történt, ahol a madárvilágot hosszú évtizedek óta magam is szemmel tartom.

Jákfalva községhatárban, a Szuha-völgy szántóként művelt mezőin és a cserjékkel, fákkal szórta benőtt marha- és juhlegelőkön – megfigyeléseim szerint – az elmúlt évtizedek-

ben (1950-es, 60-as és 70-es évek) is rendszeren költött évente 1 vagy 2 pár kis őrgébics. Az 1950-es években Jákfalva határában a Varcso-völgyön is észleltem jelenlétét, azokon a részeken, ahol a legelő már a közeli erdőségekkel volt abban az időben határos. Az idővel egyre sűrűbbé váló bokrok és cserjések uralta legelőkön, egészen a zárt erdő szegélyéig lehetett találkozni kis őrgébicscel. Az akkoriban már csaknem erdő jelleget mutató Hárstó közelében is észleltem kis őrgébicsset az 1950-es években. Ezek a helyeken ma már elképzelhetetlen lenne jelenléte, hiszen ezek a legelők azóta természetes úton maguktól beerdősödtek, előbb sűrű bozótos területté, majd az utóbbi évtizedek során zárt erdővé, gyertyánosokká alakultak.

A szomszédos Dövény községben (3 km-re Jákfalvától) ugyancsak a falu szélén található elhanyagolt öreg gyümölcsös és park jellegű kastélykertben (néhai *Bolváry András* kúriakertje) is észleltem költését 1957 nyarán, ami még nem nevezhető lakott területen való fészkelésnek, hiszen az a falu szélső házain kívül eső elhagyott öreg gyümölcsösben történt.

A kis őrgébics jákfalvai megtelepedésének leírása

Meglepő volt, hogy néhány évi szünet után az elmúlt években, 2013-tól Jákfalva község belterületének legmagasabb részén, az itteni kastély-kert (az egykor itt élt földbirtokos, *Manó Sándor* kastélyának máig megmaradt öreg fái) szélén megjelent egy kis őrgébics. Folyamatosan hallatta énekét és hívóhangját, de mindvégig egyedül maradt. A következő évben, 2014-ben viszont már feltételezhető volt költése a hársakon, 2015-ben pedig Konyha Zoltán meg is találta a fészket a Kastély-kert szélét lezáró idős hársfa sorban az egyik több évtizedes kislevelű hárs (*Tilia cordata*) koronájában. A madárpár sikeresen költött. Ekkori megfigyelés, mely szerint erélyesen vágott a közeli ház kéményére rendszeres kiülő macskabagolyra (*Strix aluco*). Messzire elűzte a környékre tévedő szajkót (*Garrulus glandarius*), s erélyesen kergette el a nagy fakopáncsot (*Dendrocopos major*) is fészke környékéről. Ugyanakkor békén hagyta – soha nem üldözte – a fészke környékén mozgó fekete rigót (*Turdus merula*), a sárgarigót (*Oriolus oriolus*) vagy az énekes rigót (*Turdus philomelos*).

2016-ban még közelebb merészkedett költésével a lakott terület irányába, mikoris a Kastély-kert közelébe eső egyik szélső porta, nevezetesen *Konyha Z.* házának udvarán, a lakóháztól 25 méterre, az előkertben álló lucfenyő csoportra telepedett be. Ott, a hat fából álló lucfenyő csoportban választotta meg fészkelőhelyét. Fészket az egyik 18 méter magas lucfenyő csúcsa közelében építette a törzshöz közel úgy 16 méter magasságban. Sikeresen költött ezúttal is. Fiókáit 2016-ban július 10-e táján repítette. A kirepült fiókákat a környékbeli fákon etették a szülők.

2017-ben Jákfalvára május 1-én tért vissza telelőhelyéről a kis őrgébics. Óvatosan, színteljesen viselkedett, s teljesen észrevétlenül építette meg fészket ugyanazon az udvaron, ugyanabban a fenyőfacsoportban, immár egy másik lucfenyőre. A fészkek ezúttal két méterrel egy 19 méteres fa csúcsa alatt készült, ott ahol a fenyő ágai besűrűsödtek. Ez a fa is kerítésen belül áll. A lakott ház tornáca elé az udvar gyepére zsákmányolni leszálló madarat is észlelték két esetben. A pár ezúttal is sikeresen költött, s röptette ki fiókáit.

Az utolsó vizsgált évben viszont predáció végzett a költéssel. 2018-ban két héttel korábban tavaszodott országosan. Jákfalvára, a megszokott fészkelőhelyre az első kis őrgébics már április 30-án megérkezett, előbb csak egyedül – feltehetően a hím. Május 3-án érkezett

hozzá a tojó. Hamarosan a fészek építéséhez láttak. *Konyha Z.* május 11-én látta őket, amint a közeli parlagos gyepen fészekanyagot gyűjtöttek és hordtak. Ismét az előző évben használt lucfenyő teteje közelében rakták a fészket kb. 18 méteres magasságban. Itt jegyzem meg, hogy ennek a fészekrakásnak a kezdete legalább két héttel korábbi, mint ezt 1966-ban a Kiskunságban tapasztaltam. A Péteri-tavon (Pálmonostora) azidőben csupán május vége felé kezdtek fészeképítéshez. *Konyha Z.* megfigyelései szerint a kotlási idő alatt szinte eltűntek, láthatatlanná váltak a madarak, nem voltak feltűnőek. Ezért volt érdekes dátum 2018. május 31-e, amikor a madarak megélnékült mozgásából ítélve láthatóan elkezdődött a fiókák etetése, tehát azok aznap vagy pár nappal korábban már kikelhettek.

Június 3-án reggel fél 8 körül *Konyha Zoltán* viszont a kis őrgébicsек erős riasztóhangjára lett figyelmes, a két szülő egy órán keresztül riasztott, lármázott egy, a fészek körül matató mókus (*Sciurus vulgaris*) körül. A mókushoz ugyan nem mertek hozzáérni a madarak, csak körülötte mozogtak idegesen lármázva. Egy óra múlva elcsendesedtek, s ezt követően azévre végleg eltűntek a környékről. Itt nyilvánvaló a mókus predációja, mely kirabolhatta a fészket, elfogyasztva a csupasz fiókákat, bár magát a folyamatot nem láttuk.

Utószóként kell megjegyezni, hogy a fiókákat elpusztító predációt, azaz a sikertelen költést követően, a következő tavaszon, 2019-ben nem jöttek vissza a kis őrgébicsек erre az évekre használt fészkelőhelyre.

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozom *Konyha Zoltán*nak, ki rendszeresen figyelemmel kísérte Jákfalván a kis őrgébicsек mozgását és viselkedését, s adatait átengedte e leírás részére.

KIVONAT—Egy kisőrgébics (*Lanius minor*)-pár költött Jákfalva községben a Putnoki-dombság térségében optimális habitat preferenciájának határterületén, erdő és legelőerdő találkozásánál több éven keresztül. A pár két szempontból is eltérő viselkedést mutatott a megszokottól. Először is, túlelelvélű fára fészkel 3 éven keresztül, amire nem igen találunk példát a magyar szakirodalomban. Másodsor, fészkelőhely-választásával határozottan kereste az ember közelségét, védelmét, így lakott területen költött, az emberkövetés (*synanthropia*) első jeleit mutatván ez a sztyeppi faunaelem. Végül predáció vetett véget e rendellenes költéssornak, mókus (*Sciurus vulgaris*) rabolta ki apró fiókás fészkelőjét, miáltal az öregek elhagyták a fészkelőhelyet, s a következő évtől már nem jelentek meg ott többé.

Irodalom

- Bankovics A. (1984): Kis őrgébics (*Lanius minor*). In Haraszthy L. (szerk.): Magyarország fészkelő madarai. Natura, Budapest.
- Horváth L. (1954): A kék vércse (*Falco vespertinus*) és a kis őrgébics (*Lanius minor*) élettörténetének összehasonlító vizsgálata. I. A tavaszi érkezéstől a fiókák kikeléséig. II. A fiókák kikelésétől az őszi elvonulásig. *Vertebrata Hungarica* 5, p. 69–121, 6, p. 13–69.
- Lovászi P. & Bártol I. (2013): A kis őrgébics (*Lanius minor*) természetvédelmi helyzete Magyarországon. *Aquila* 120, p. 15–37.
- MME (2019): MAP adatbázis <https://map.mme.hu>
- Szalay, K. (1993): Kis őrgébics (*Lanius minor*) költése Budapesten. *Madártani Tájékoztató* 1993 (2) július–december, p. 39.
- Wirtitsch, M., Hoi, H., Valera, F. & Krištin, A. (2001): Habitat composition and use in the Lesser Grey Shrike *Lanius minor*. *Folia Zoologica* 50(2), p. 137–150.

Vörös lista Magyarország fészkelő madárfajairól

Nagy Gergő Gábor, Czirák Zoltán & Schmidt András

Agrárminisztérium, Természetmegőrzési Főosztály

ABSTRACT—Nagy, G. G., Czirák, Z. & Schmidt, A.: Hungarian red list of breeding birds. In our research, using a strict set of criteria, we compiled the red list classification of 230 bird species regularly or irregularly nesting in Hungary. When categorizing bird species, 11 categories of the regional category system proposed by IUCN were used. The classification of each species was made on the basis of the criteria set by the IUCN, taking into account the regional characteristics and the principles that we set before the categorization process. Out of the 230 breeding bird species of Hungary, 12 are regionally extinct, 20 are critically endangered, 23 are endangered, 35 are vulnerable, 19 are near threatened, 102 are least concern and for 19 species the classification was not applicable. Out of the 230 breeding bird species, 72 are strictly protected. Out of these, 8 are regionally extinct, 16 are critically endangered, 10 are endangered, 18 are vulnerable, 6 are near threatened, 12 are least concern and for two of them the classification was not applicable. Out of the 78 species threatened with extinction, 44 are strictly protected, 32 are protected and two are huntable. Based on the red list, migrants and medium to large birds of prey are the most endangered species.

Keywords: birds, conservation status, Hungary, IUCN, nature conservation, red data, red list, threatened species.

Correspondence: Nagy Gergő Gábor, Agrárminisztérium, H-1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 11.; E-mail: gabor.gergo.nagy@am.gov.hu

Bevezetés

Az emberiség lélekszámának drasztikus növekedésével párhuzamosan egyre nagyobb mértékben jelentkeznek az egyes természeti-, környezeti-, társadalmi- és gazdasági problémák. Elsősorban a természeti erőforrások – úgymint víz, fa, élelmiszer és tüzelőanyagok, ipari nyersanyagok, energiahordozók – kiaknázása zajlik korábban soha nem látott ütemben, ami a Föld ökoszisztémáiban sok esetben helyrehozhatatlan változásokat okoz (MEA, 2005). Az élőhelyek eltűnése és állapotuk leromlása mellett a természetes életközösségekre legnagyobb veszélyt a túlhasználat, az idegenhonos inváziós fajok terjedése, az éghajlatváltozás és az elszennyeződés jelenti (Standovár & Primack, 2001; Török, 2009). Fentebbi folyamatok ismeretében nem meglepő, hogy globális és regionális szinten fokozatosan tűnnek el természeti értékeink, élő és élettelen egyaránt. Napjaink nagy „kihalási hullámát” a megnövekedett emberi igények okozzák, a fajkihalás üteme ezerszerese a korábbiak és óvatoss becslések szerint is évente 5 000–20 000 faj pusztul ki (Standovár & Primack, 2001; MEA, 2005).

A fenti témával foglalkozó számos nemzetközi szervezet közül az egyik legismertebb az 1948-ban alapított Természetvédelmi Világszövetség (IUCN – International Union for Conservation of Nature), mely egyben a világ legrégebbi és legnagyobb természet- és környezetvédelmi szervezete. Azon kevés intézmény közé tartozik, melyhez kormányzati és nem-kormányzati szervek egyaránt csatlakozhatnak. Jelenleg előbbiből több mint 200,

utóbbiból pedig több mint 1100 tagszervezet tartozik hozzá, mintegy 13 000 önkéntessel. Legfőbb küldetése, hogy semleges fórumot kínáljon a különböző ágazati szereplők (állami szervek, civil szervezetek, kutatók, helyi közösségek stb.) közötti párbeszédet elősegítésére, segíti a kormányzatok és a környezetvédő szervezetek együttműködését, környezetvédelmi stratégiákat dolgoz ki, valamint támogatja és ösztönzi a társadalmakat, hogy megőrizzék a természet sértetlenségét és sokféleségét, továbbá biztosítsák, hogy a természetes erőforrások használata fenntartható legyen (<https://www.iucn.org>).

Megalakulása óta az IUCN kiemelt figyelmet fordít a növény- és állatfajok védelmére. 1964-ben adták ki az első vörös könyvet, mely a világszerte veszélyeztetett madár- és emlősfajokat ismerteti (Scott, 1964). A megjelenés 50. évfordulója alkalmából 2014-ben elkészült az aktualizált lista, mely 73 686 fajt tartalmaz, ezek közül 22 103 faj tartozik a kihalással veszélyeztetettek közé (IUCN, 2014b). Az IUCN vörös listája a világ legátfogóbb információforrása a kihalással veszélyeztetett gombák, növények és állatok globális természetvédelmi státusát illetően, már csak azon oknál fogva is, hogy a lista évente frissül. A vörös lista értékelési rendszerének alapja az adott taxon kihalásának valószínűsége. Az általános cél egy olyan egyértelmű, könnyen és széles körben alkalmazható kategória- és kritériumrendszer kidolgozása volt, mely világosan meghatározott, szubjektív elemektől mentes adatokon alapulva értékeli a taxonok kihalási valószínűségét: figyelembe veszi az egyes taxonok populációnagyságát és annak változásait; az elterjedési terület és az elfoglalt terület nagyságát, valamint azok változásait; a taxonokra irányuló veszélyeztető tényezőket, azok ismeretét; a veszélyeztetettség megszüntethetőségét, visszafordíthatóságát (IUCN, 2012a, 2012b, 2013, 2014a).

A vörös listák készítése nagy múltra tekint vissza, ugyanakkor nagyon változó, hogy milyen területi léptékben és mely fajokra vagy élőhelyekre készítik el ezeket. A legelső vörös könyvek jellemzően még a jobban ismert és feltárt helyzetű gerinces állatfajokra készültek el, így az emlősökre (Joslin & Matyanka, 1968), a madarakra (IUCN, 1968), a kétléltekre és hüllőkre (Honegger, 1975), valamint a halakra (Miller, 1979). Az 1990-es évektől kezdődően egyre több listát jelentettek meg regionális szinten is, majd az ezredfordulót követően a fajokról nyert szélesebb ismeretanyag következtében ez a tendencia tovább folytatódott (Harcourt & Thornback, 1990; Vivero et al., 2006; Smith et al., 2014), ráadásul az IUCN az általa kidolgozott útmutatókkal is segítette a készítőket (IUCN, 2012a, 2012b, 2013, 2014a). A madarak mindig is a figyelem középpontjában voltak, született vörös lista a világ madárfajairól (Stattersfield & Capper, 2000), az amerikai kontinens madarairól (Collar et al., 1992), és az európai kontinensen rendszeresen előforduló valamivel több mint 530 madárfajról is (BirdLife International, 2015). Hazánkban 1990-ben jelent meg összefoglaló munka az egyes élőlénycsoportokról (Rakonczay, 1990), majd 1999-ben egy rövid összefoglaló munkában a hazai fészkelő madárfajok természetvédelmi helyzetét ismertették (Tóth et al., 1999).

A nagyobb térbeli léptékű listák mellett szükség van a regionális listák elkészítésére is, hiszen egy adott faj természetvédelmi helyzetének értékeléséhez ez is adalékul szolgálhat. Egy valamit azonban fontos kiemelni. Adott taxon vörös listás kategóriájának meghatározásával annak kihalási valószínűségére adunk egyfajta becslést, ami nem egyenlő a természetvédelmi prioritások felállításával. Utóbbihoz sok egyéb tényező mérlegelése szükséges: felmerülő költségek, rendelkezésre álló szakembergárda, kivitelezhetőség, a taxon helyzete

más régiókban, beavatkozások sikerességi esélye stb. Tanulmányunkban szigorú szempontrendszer alkalmazva összeállítottuk a Magyarországon rendszeresen vagy rendszeretlenül fészkelő 230 madárfaj¹ vörös listás besorolását.

Anyag és módszer

A madárfajok besorolásánál szigorúan az IUCN által javasolt regionális kategóriarendszer 11 kategóriáját alkalmaztuk (1. ábra; IUCN, 2012a, 2012b, 2013, 2014a). Az egyes kategóriák definícióját az alábbiakban közöljük, melyek közül három tartozik a kihalással fenyegetett kategóriák közé: kritikusan veszélyeztetett (CR), veszélyeztetett (EN) és sérülékeny (VU). Habár a fajok besorolása után elmondható, hogy vannak olyan kategóriák, melyekbe itthon egy faj sem került, más hasonló munkák elősegítése érdekében a teljesség miatt mégis bemutatjuk őket.

EX – Kipusztult (extinct): Azon taxonokat tekintjük kipusztultnak, melyeknek egyetlen élő egyede sem maradt fenn. Feltételezhetően kipusztultak azon taxonok, melyeknek a korábbi lelőhelyein és a további, feltételezett élőhelyein megfelelő időszakban (napi, évszakos, éves szinten) végzett alapos és rendszeres kutatások ellenére egyetlen élő egyedét sem sikerült megtalálni.

EW – Vadon kipusztult (extinct in the wild): Azon taxonokat tekintjük vadon kipusztultnak, melyeknek egyetlen egyede sem él már természetes élőhelyein (beleértve a régiót), csak fogságban, háziiasított formában vagy eredeti élőhelyeitől távol, természetes környezetbe telepített állományokban maradt fenn. Feltételezhetően vadon kipusztultak azon taxonok, melyeknek a korábbi lelőhelyein és a további, feltételezett élőhelyein, megfelelő időszakban (napi, évszakos, éves szinten) végzett alapos és rendszeres kutatások ellenére egyetlen élő egyedét sem sikerült megtalálni.

RE – Regionálisan kipusztult (regionally extinct): Azon taxonokat tekintjük regionálisan kipusztultnak, melyeknek egyetlen szaporodásra képes egyede sem él már természetes élőhelyein a régió belül, de máshol még megtalálható. A kihalási határidő szabadon választható, de egyértelműen meg kell határozni és nem javasolt 1500 előttre tenni. A kóborló egyedeket minden esetben figyelmen kívül kell hagyni, ugyanakkor a potenciálisan még szaporodni képes egyedeket értékelni szükséges (hiába maradt abba náluk a szaporodás, például az élőhelyek leromlása miatt).

CR – Kritikusan veszélyeztetett (critically endangered): Bármely taxon kritikusan veszélyeztetett, amely teljesíti az A–E kritériumokból a kritikusan veszélyeztetett taxonokra vonatkozó feltételek valamelyikét. Természetes élőhelyein különösen magas a kihalási kockázata, melynek állományai azonnali beavatkozás nélkül nagy valószínűséggel kipusztulnak.

EN – Veszélyeztetett (endangered): Bármely taxon veszélyeztetett, amely teljesíti az A–E kritériumokból a veszélyeztetett taxonokra vonatkozó feltételek valamelyikét. Természetes élőhelyein a kihalás veszélyének nagy valószínűséggel kitett, s beavatkozás nélkül nagy valószínűséggel kritikusan veszélyeztetetté válik.

VU – Sérülékeny (vulnerable): Bármely taxon sérülékeny, amely teljesíti az A–E kritériumokból a sérülékeny taxonokra vonatkozó feltételek valamelyikét. Természetes élőhelyein a kihalás veszélyének alacsonyabb valószínűséggel kitett, de beavatkozás nélkül nagy valószínűséggel veszélyeztetetté válik.

NT – Veszélyeztetettséghez közeli (near threatened): Bármely taxon veszélyeztetettséghez közeli, amely az A–E kritériumokat megvizsgálva nem kerül be a kritikusan veszélyeztetett, a veszélyeztetett vagy a sérülékeny kategóriákba, ugyanakkor megközelíti a küszöbértékeket és a közeljövőben várható átminősítése.

¹ A vizsgálatban nem szerepel a berki veréb (*Passer hispaniolensis*), melynek fészkelését újonnan bizonyították Magyarországon.

LC – Legkevésbé veszélyeztetett (least concern): Bármely taxon legkevésbé veszélyeztetett, amely az A–E kritériumokat megvizsgálva nem kerül be a kritikusan veszélyeztetett, a veszélyeztetett, a sérülékeny vagy a veszélyeztetettséghez közeli csoportba. Jelentős részben a széles körben elterjedt és gyakori taxonok tartoznak ide, de fontos tudni, hogy sokuk állománya csak egy, az IUCN vörös lista besorolás időkereteinél korábbi, de súlyos csökkenés után stabilizálódott, tehát csak egy viszonylag szűkebb időtávlatban tűnik úgy, hogy nem problémás a helyzetük. Erre az esetre vezették be az IUCN vörös listától függetlenül más szerzők a megfogyatkozott (depleted) kategóriát (*Tucker & Heath, 1994*). Szintén nem szerepel az IUCN vörös lista kategóriái között a védelemfüggő (conservation dependent) kategória (*Collar et al., 1994*), holott nyilvánvaló, hogy sok faj helyzete a célzott védelmi intézkedések nélkül sokkal rosszabb lenne. Védelmi intézkedések mind a megfogyatkozott, mind a védelemfüggő fajok esetében szükségesek. A vörös lista szerinti legkevésbé veszélyeztetett besorolás megnevezése tehát senkit ne tévesszen meg, sok esetben e fajokra is szigorú védelmi intézkedések szükségesek. A természetvédelmi intézkedésektől való függés persze a többi vörös listás kategóriába került faj természetvédelmi prioritásának megítélésénél is fontos. Fontos továbbá megjegyezni, hogy a fenti kategóriák egyikébe sem tartozó, legkevésbé veszélyeztetett fajok esetében is szükséges az általános védelem, amely nélkül a veszélyeztető tényezők könnyen vezethetnek hosszú távú, de a vörös listás kritériumokat el nem érő ütemű csökkenéshez, és így e fajok állománya is, bár nagyobb időléptékben, de mégis súlyosan megfogyatkozhat.

DD – Adathiányos (data deficient): Olyan taxonok tartoznak ide, melyek veszélyeztetettségi kategóriája nem állapítható meg, mert nincsen elegendő információ az aktuális elterjedésről vagy a populációk státuszáról. Ennek ellenére az adott taxon lehet alaposan tanulmányozott (pl. életmenetét illetően), de elterjedésére és gyakoriságára vonatkozóan nem rendelkezünk elegendő információval. Éppen ezért úgy kell tekinteni e fajokra, mint a kihalással fenyegetett három csoportra.

NA – Nem alkalmazható (not applicable): Akkor használjuk ezt a kategóriát egy adott taxonra, ha úgy ítéljük meg, hogy az értékelés nem elvégezhető. Elsősorban a betelepített vagy kóborló állományok tartozhatnak ide.

NE – Nem értékelt (not evaluated): Olyan taxonok, melyeket még nem értékelték a kritériumrendszer alapján.

A kritériumrendszerek alkalmazásának szabályait az 1. ábra szemlélteti (*IUCN, 2012a, 2012b, 2013, 2014a*). Az egyes kategóriák között sok esetben nagyon kis különbség van a küszöbértékekben, így minden esetben megpróbáltunk a rendelkezésünkre álló lehető legpontosabb adatokkal dolgozni, valamint megszerezni a legnaprakészebb információkat. Ahhoz, hogy egy adott taxont bármelyikbe besoroljuk a három kihalással fenyegetett kategória közül, elég egyetlen kritériumnak megfelelnie, de ennek ellenére megvizsgáltuk az összes többi kritériumot is. A legtöbb fajnál az állomány nagyságra és a rövidtávú trendre volt pontosabb adat, ezért zömmel ezek voltak a döntőek a besorolás elvégzésekor. Az elterjedési terület kiterjedése lokális vagy telepesen költő fajoknál volt leginkább értékelhető, annak trendjére azonban általában nem volt megfelelő információ.

Az IUCN ajánlásainak megfelelően a regionális lista készítése során több szabályt, alapvetően is le kellett fektetnünk az egyes fajok besorolását illetően (*IUCN, 2012a, 2012b, 2013, 2014a*). Csak azokat a fajokat tekintettük kipusztultnak, melyek 1920 után tűntek el az országból. Egyrészt ekkortól kezdődően állnak rendelkezésre többé-kevésbé megfelelő madárfaunisztikai adatok, másrészt az ország ekkor érte el mai méretét. Újjonnan fészkelő fajok az 1970 után megjelenteket tekintettük. Ezek közül egyesek rendszeres, vagyis minden évben fészkelő fajjává váltak egy-egy területen (öt pár fölött), ezeknek automatikusan a legkevésbé veszélyeztetett besorolást adtuk. Az öt pár alatti rendszeres és rendszertelen fészkelők nem alkalmazható besorolást kaptak. Továbbá amennyiben egy adott fajt az IUCN

1. ábra. A vöröslista-kategóriák megállapításához alkalmazott kritériumrendszer
 Figure 1. The criteria system applied to determine the red list categories

A. Populáció méretének csökkenése. Állománycsökkenés (több mint 10 év vagy 3 generáció óta) az A1–A4 pontok bármelyikére alapozva.			
	Kritikusan veszélyeztetett	Veszélyeztetett	Sérülékeny
A1	≥ 90%	≥ 70%	≥ 50%
A2, A3 & A4	≥ 80%	≥ 50%	≥ 30%
A1 Múltban bekövetkezett észlelt, becslült, következtetett, vagy feltételezett állománycsökkenés, mely egyértelműen visszafordítható ÉS az okai ismertek ÉS már megszűntek.	Állománycsökkenés alapjai:	}	a) közvetlen megfigyelés (kivéve A3)
A2 Múltban bekövetkezett észlelt, becslült, következtetett, vagy feltételezett állománycsökkenés, melynél a csökkenés okai valószínűleg nem szűntek meg VAGY az okok nem ismertek VAGY feltehetőleg nem visszafordítható.			b) adott taxonra vonatkozó abundanciaindex
A3 A jövőben bekövetkező előre jelzett, következtetett vagy feltételezett állománycsökkenés (maximum 100 év) [(a) ponton nem alapul]			c) elfoglalt terület és elterjedési terület csökkenése, és/vagy az élőhely minőségének romlása
A4 A múltat és jövőt (maximum 100 év) egyaránt magába foglaló észlelt, becslült, következtetett, előrejelzett vagy feltételezett állománycsökkenés, mely csökkenés okai valószínűleg nem szűntek meg VAGY azokai nem ismertek VAGY feltehetőleg nem visszafordítható.			d) hasznosítás aktuális vagy potenciális szintje
			e) betelepített taxonok, hibridek, patogének, szennyező anyagok, kompetitorok vagy paraziták hatásai

B. Földrajzi elterjedés az elterjedési terület (B1) ÉS/VAGY az elfoglalt terület (B2) vizsgálata alapján			
	Kritikusan veszélyeztetett	Veszélyeztetett	Sérülékeny
B1 Elterjedési terület (EOO)	< 100 km ²	< 5 000 km ²	< 20 000 km ²
B2 Elfoglalt terület (AOO)	< 10 km ²	< 500 km ²	< 2 000 km ²
ÉS legalább 2 teljesül az alábbi 3 feltétel közül:			
(a) Erősen fragmentált VAGY előfordulási helyszínek száma	- 1	≤ 5	≤ 10
(b) Észlelt, becslült, következtetett vagy előrejelzett folyamatos csökkenés alábbi tényezők bármelyikében: (I) elterjedési terület; (II) elfoglalt terület; (III) élőhely területe, kiterjedése és/vagy minősége; (IV) előfordulási helyek vagy szubpopulációk száma; (V) ivarérett egyedszám			
(c) Extrém fluktuáció alábbi tényezők bármelyikében: (I) elterjedési terület; (II) elfoglalt terület; (III) előfordulási helyek vagy szubpopulációk száma; (IV) ivarérett egyedszám			

C. Alacsony populáció méret és csökkenő tendencia			
	Kritikusan veszélyeztetett	Veszélyeztetett	Sérülékeny
Ivarérett egyedek száma	< 250	< 2 500	< 10 000
ÉS C1 vagy C2 bármelyike teljesül az ivarérett egyedek létszámára vonatkozóan			
C1 Észlelt, becslült vagy előre jelzett folyamatos csökkenés a következő mértékben (maximum 100 év)	25% 3 év vagy 1 generáció alatt (hosszabb időtartamú)	20% 5 év vagy 2 generáció alatt (hosszabb időtartamú)	10% 10 év vagy 3 generáció alatt (hosszabb időtartamú)
C2 Észlelt, becslült, előre jelzett vagy következtetett folyamatos csökkenés ÉS legalább 1 teljesül az alábbi 3 feltétel közül:			
(a) (I) Ivarérett egyedek száma az egyes szubpopulációkban	≤ 50	≤ 250	≤ 1 000
(II) Egyetlen szubpopuláció ivarérett egyedeinek aránya	90–100%	95–100%	100%
(b) Extrém fluktuáció az ivarérett egyedek számában			

(folytatás az előző oldalról)

D. Kis egyedszámú és szűk elterjedési területű populáció			
	Kritikusan veszélyeztetett	Veszélyeztetett	Sérülékeny
D1 Ivarérett egyedek száma	< 50	< 250	D1 < 1 000
D2 Csak „sérülékeny” kategóriánál alkalmazható. Az elfoglalt terület nagyon kicsi vagy az előfordulási helyek száma alacsony, így a populáció nagyon rövid idő alatt kritikusán veszélyeztetett lehet vagy kihalhat.	–	–	D2 általában: AOO < 20 km ² vagy előfordulási helyek száma ≤ 5

E. Mennyiségi elemzések			
	Kritikusan veszélyeztetett	Veszélyeztetett	Sérülékeny
Vadon élő populációk kihalási valószínűsége	≥ 50% 10 év vagy 3 generáció alatt (hosszabb időtartamú maximum 100 év)	≥ 20% 20 év vagy 5 generáció alatt (hosszabb időtartamú maximum 100 év)	≥ 10% 100 éven belül

a globális, vagy a *BirdLife International* az európai állományok esetében a kihalással fenyegetett három kategória valamelyikébe sorolta, mi azt a magyarországi besorolásnál nem változtattuk meg, akkor sem, ha e besorolást a faj hazai helyzete nem indokolta volna. E fajokra úgy tekintettünk, hogy az erős regionális állomány ellenére is szükség van a megfelelő védelmi intézkedésekre, ezért nem alkalmaztuk a lefelé sorolás szabályait. Másrészt az ország mérete miatt elmondható, hogy egyetlen hazai madárfaj állománya sem független annyira az országhatáron túl élő populációktól, hogy ha azok esetében globális negatív tendenciák figyelhetők meg, akkor ez a hazai állományt semmilyen szinten ne érintse.

Alapadatként a madárvédelmi irányelv 12. cikke alapján készített 2013-as országjelentést vettük figyelembe, de ahol rendelkezésünkre állt frissebb adat, ott azt használtuk. Az országjelentésben leadott trendadatoknál a középértékeket, az állományadatoknál a minimum állomány nagyságot használtuk. A rövid távú trend a 2000–2012, míg a hosszú távú trend az 1980–2012 közötti, vagy ahhoz legközelebb álló, elérhető adatokkal jellemezhető időszakot ölelte fel. Amennyiben nem álltak rendelkezésünkre megfelelő minőségű adatok, akkor is besoroltuk a fajokat a kritériumrendszer alkalmazásával, becslésekkel, következtetésekkel és előrejelzésekkel. Ezekben az esetekben figyelembe vettük a jelenlegi és potenciális veszélyeztető tényezőket, illetve a populációk gyakoriságát és elterjedését befolyásoló faktorokat. Minden egyes madárfaj esetében megadtuk a vonulási stratégiát, szigorúan csak állandó és vonuló kategóriákat alkalmazva. Alapvetően a *BirdLife International* interneten elérhető kategóriáit használtuk, de bizonyos fajok esetében a hazai viszonyokra adaptáltuk azt. Nem tettünk különbséget rövid-, közép- és hosszú távú vonulás között, mivel ez sokszor nemcsak fajonként, de egyedenként is változik, ráadásul a végső értékelésnél az állandó vagy vonuló jelleg van a hangsúly.

Eredmények és megbeszélés

Az ismertetett szempontok alapján készült aktuális vörös listát az 1. táblázat tartalmazza. Magyarországon 230 fészkelő madárfajt tartunk nyilván, ebből 12 faj *regionálisan*

kipusztult (5,2%). A fajok 33,9%-a, azaz 78 faj kihalással veszélyeztetett. Tovább bontva ezt a kategóriát 20 faj kritikusan veszélyeztetett (8,7%), 23 faj veszélyeztetett (10%), 35 faj pedig sérülékeny (15,2%). 19 fajt soroltunk a veszélyeztetettséghez közeli kategóriába (8,3%), 102 faj pedig legkevésbé veszélyeztetett (44,3%). A fajok közül csupán 19 kapott nem alkalmazható besorolást (8,3%). A vizsgált 230 fészkelő madárfajból 72 fokozottan védett (31,3%). Ebből 8 faj regionálisan kipusztult (11,1%), 44 faj pedig kihalással veszélyeztetett (61,1%). Ez utóbbi kategórián belül a következő megoszlás jelenik meg: 16 faj kritikusan veszélyeztetett (22,2%), 10 faj veszélyeztetett (13,9%), 18 faj pedig sérülékeny (25%). Mindössze 6 olyan faj van, mely veszélyeztetettséghez közeli (8,3%), 12 faj legkevésbé veszélyeztetett (16,7%), 2 faj pedig nem alkalmazható besorolást kapott (2,8%). A kihalással fenyegetett fajok közül 34 faj az, mely nem fokozottan védett (43,6%). Ebből 32 faj védett (94,1%), 2 faj pedig vadászható (5,9%).

Vonulási stratégiát tekintve 230 madárfajból 80 állandó madárfaj van (34,8%). Ezek közül 2 faj regionálisan kipusztult (2,5%), 4 faj kritikusan veszélyeztetett (5%), 3 faj veszélyeztetett (3,8%), 12 faj sérülékeny (15%), 5 faj veszélyeztetettséghez közeli (6,2%), 48 faj legkevésbé veszélyeztetett (60%), 8 faj pedig nem alkalmazható besorolást kapott (10%). A 150 vonuló faj (65,2%) közül 10 faj regionálisan kipusztult (6,7%), 16 faj kritikusan veszélyeztetett (10,7%), 20 faj veszélyeztetett (13,3%), 23 faj sérülékeny (15,3%), 14 faj veszélyeztetettséghez közeli (9,3%), 56 faj legkevésbé veszélyeztetett (37,3%), 11 faj pedig nem alkalmazható besorolást kapott (7,3%). Összességében a vonuló madárfajok 39,3%-a (59 faj) kihalással veszélyeztetett, míg ugyanezen arány az állandóak közül csupán 23,75% (19 faj). Mindehhez még az is hozzáadódik, hogy a vonulók közül 10 faj regionálisan már kipusztult, míg az állandóak közül csupán 2 faj.

1. Táblázat. Magyarország fészkelő madárfajainak vörös listája (hazai védettségi kategóriák: FV = fokozottan védett, V = védett, NV = nem védett)

Table 1. Red list of the breeding birds of Hungary (FV = strictly protected, V = protected, NV = not protected)

Tudományos név	Vonulás	Kat.	Kritérium	Védettség
nyári lúd (<i>Anser anser</i>)	vonuló	LC	0	NV
bütykös hattyú (<i>Cygnus olor</i>)	állandó	LC	0	V
énekes hattyú (<i>Cygnus cygnus</i>)	állandó	NA	0	V
bütykös ásólúd (<i>Tadorna tadorna</i>)	vonuló	LC	0	V
bőjti réce (<i>Spatula querquedula</i>)	vonuló	VU	VU C1	FV
kanalas réce (<i>Spatula clypeata</i>)	vonuló	EN	EN A2abc, EN C1, VU D	V
kendermagos réce (<i>Anas strepera</i>)	vonuló	VU	VU D	V
tőkés réce (<i>Anas platyrhynchos</i>)	vonuló	NT	0	NV
nyíl farkú réce (<i>Anas acuta</i>)	vonuló	CR	EN A4abc, CR C1, EN D	V
csörgő réce (<i>Anas crecca</i>)	vonuló	NA	0	V
üstökösréce (<i>Netta rufina</i>)	vonuló	LC	0	V
barátréce (<i>Aythya ferina</i>)	vonuló	EN	EN A2abc	FV
cigányréce (<i>Aythya nyroca</i>)	vonuló	NT	0	V
kontyos réce (<i>Aythya fuligula</i>)	állandó	NT	0	V
kerceréce (<i>Bucephala clangula</i>)	állandó	NA	0	V
kis bukó (<i>Mergellus albellus</i>)	állandó	NA	0	V
nagy bukó (<i>Mergus merganser</i>)	állandó	NA	0	FV
kécsőrű réce (<i>Oxyura leucocephala</i>)	vonuló	RE	0	FV
császármadár (<i>Tetrastes bonasia</i>)	állandó	CR	CR A2c, CR B1a, EN C1, C2a, EN D	V
siketfajd (<i>Tetrao urogallus</i>)	állandó	RE	0	V

Tudományos név	Vonulás	Kat.	Kritérium	Védettség
fogoly (<i>Perdix perdix</i>)	állandó	CR	EN A2abcd, CR C1	NV
fűrj (<i>Coturnix coturnix</i>)	vonuló	EN	EN A2abcd	V
kis vöcsök (<i>Tachybaptus ruficollis</i>)	vonuló	LC	0	V
vörösnyakú vöcsök (<i>Podiceps grisegena</i>)	vonuló	CR	CR D1	FV
búbos vöcsök (<i>Podiceps cristatus</i>)	vonuló	LC	0	V
feketenyakú vöcsök (<i>Podiceps nigricollis</i>)	vonuló	EN	EN B2c ii-iii	FV
fekete gólya (<i>Ciconia nigra</i>)	vonuló	VU	VU D	FV
fehér gólya (<i>Ciconia ciconia</i>)	vonuló	LC	0	FV
batla (<i>Plegadis falcinellus</i>)	vonuló	CR	EN B2ac ii-iii, CR D	FV
kanalásgém (<i>Platalea leucorodia</i>)	vonuló	NT	0	FV
bölgébika (<i>Botaurus stellaris</i>)	vonuló	LC	0	FV
törpegém (<i>Ixobrychus minutus</i>)	vonuló	LC	0	FV
bakcsó (<i>Nycticorax nycticorax</i>)	vonuló	LC	0	FV
üstökösgém (<i>Ardeola ralloides</i>)	vonuló	VU	VU D	FV
pásztorgém (<i>Bubulcus ibis</i>)	vonuló	NA	0	V
szürke gém (<i>Ardea cinerea</i>)	vonuló	LC	0	V
vörös gém (<i>Ardea purpurea</i>)	vonuló	LC	0	FV
nagy kócsag (<i>Ardea alba</i>)	vonuló	LC	0	FV
kis kócsag (<i>Egretta garzetta</i>)	vonuló	NT	0	V
nagy kárókatona (<i>Phalacrocorax carbo</i>)	állandó	LC	0	FV
darázsölyv (<i>Pernis apivorus</i>)	vonuló	LC	0	FV
kigyászölyv (<i>Circaetus gallicus</i>)	vonuló	EN	EN D	FV
békászó sas (<i>Clanga pomarina</i>)	vonuló	EN	EN A2abcd, EN C1, EN D	FV
törpesas (<i>Hieraetus pennatus</i>)	vonuló	CR	CR A2abc, CR D	FV
parlagi sas (<i>Aquila heliaca</i>)	állandó	VU	VU A3d, VU D	FV
szirti sas (<i>Aquila chrysaetos</i>)	állandó	EN	VU A3d, CR D	FV
kis héja (<i>Accipiter brevipes</i>)	vonuló	NA	0	V
karvaly (<i>Accipiter nisus</i>)	állandó	LC	0	V
héja (<i>Accipiter gentilis</i>)	állandó	VU	VU A2abc	V
barna rétihéja (<i>Circus aeruginosus</i>)	vonuló	LC	0	V
hamvas rétihéja (<i>Circus pygargus</i>)	vonuló	CR	VU A2abc, CR C1, EN D	FV
vörös kánya (<i>Milvus milvus</i>)	állandó	CR	CR D	FV
barna kánya (<i>Milvus migrans</i>)	vonuló	VU	VU D	FV
rétisas (<i>Haliaeetus albicilla</i>)	állandó	VU	VU A3d, D	FV
pusztai ölyv (<i>Buteo rufinus</i>)	vonuló	LC	0	FV
egerészölyv (<i>Buteo buteo</i>)	állandó	LC	0	V
tűzok (<i>Otis tarda</i>)	állandó	VU	VU A3c, VU D	FV
reznek (<i>Tetrax tetrax</i>)	vonuló	RE	0	FV
guvat (<i>Rallus aquaticus</i>)	vonuló	LC	0	V
haris (<i>Crex crex</i>)	vonuló	VU	VU A3c	FV
kis vízcicsibe (<i>Porzana parva</i>)	vonuló	LC	0	V
törpevízcicsibe (<i>Porzana pusilla</i>)	vonuló	CR	CR A2abc, CR D	FV
pettyes vízcicsibe (<i>Porzana porzana</i>)	vonuló	NT	0	V
vízityúk (<i>Gallinula chloropus</i>)	vonuló	LC	0	V
szárcsa (<i>Fulica atra</i>)	vonuló	NT	0	NV
daru (<i>Grus grus</i>)	vonuló	NA	0	V
ugartyúk (<i>Burhinus oedicnemus</i>)	vonuló	CR	EN A24abc, CR C1, EN D	FV
gólyatöcs (<i>Himantopus himantopus</i>)	vonuló	VU	VU C2ai és b, VU D	FV
gulipán (<i>Recurvirostra avosetta</i>)	vonuló	EN	EN C2ai és b, EN D	FV
bíbic (<i>Vanellus vanellus</i>)	vonuló	VU	VU A2ab	V
kis lile (<i>Charadrius dubius</i>)	vonuló	LC	0	V
széki lile (<i>Charadrius alexandrinus</i>)	vonuló	CR	CR A4abc, VU B2ab, CR C1 és C2ai	FV
nagy póling (<i>Numenius arquata</i>)	vonuló	CR	EN C2ai, CR D	FV
nagy goda (<i>Limosa limosa</i>)	vonuló	CR	EN A2abc, CR C1, EN D	FV
pajzsoscankó (<i>Calidris pugnax</i>)	vonuló	RE	0	V
erdei szalonka (<i>Scelopax rusticola</i>)	vonuló	VU	VU A3abc, VU B2bc, CR C2ai, CR D	NV
sárszalonka (<i>Gallinago gallinago</i>)	vonuló	VU	VU D	FV
billegetőcankó (<i>Actitis hypoleucos</i>)	vonuló	EN	EN C2ai, EN D	V
piros lábú cankó (<i>Tringa totanus</i>)	vonuló	VU	VU C2ai, VU D	FV
tavi cankó (<i>Tringa stagnatilis</i>)	vonuló	RE	0	FV
székicsér (<i>Glareola pratensis</i>)	vonuló	CR	EN A2abc, EN B2ac, CR C2ai, b, CR D	FV

Tudományos név	Vonulás	Kat.	Kritérium	Védettség
feketeszárnýú székcicsér (<i>Glareola nordmanni</i>)	vonuló	NA	0	FV
dankasirály (<i>Chroicocephalus ridibundus</i>)	vonuló	LC	0	V
szerecsensirály (<i>Ichthyaetus melanocephalus</i>)	vonuló	VU	VU C2ai, VU D	FV
viharsirály (<i>Larus canus</i>)	állandó	NA	0	V
sztyeppi sirály (<i>Larus cachinnans</i>)	vonuló	LC	0	V
sárgalábú sirály (<i>Larus michahellis</i>)	vonuló	NA	0	V
kacagócsér (<i>Gelochelidon nilotica</i>)	vonuló	NA	0	V
kis csér (<i>Sterna albifrons</i>)	vonuló	CR	CR B2ac, CR D	FV
küszvágó csér (<i>Sterna hirundo</i>)	vonuló	VU	VU C2ai, VU D	FV
fehészárnýú szerkő (<i>Chlidonias leucopterus</i>)	vonuló	EN	EN C2ai, EN D	FV
kormos szerkő (<i>Chlidonias niger</i>)	vonuló	EN	VU B2bii-v, c ii-iii, EN C2ai, EN D	FV
kék galamb (<i>Columba oenas</i>)	állandó	LC	0	V
örvös galamb (<i>Columba palumbus</i>)	vonuló	LC	0	NV
vadgerle (<i>Streptopelia turtur</i>)	vonuló	VU	NT	V
balkáni gerle (<i>Streptopelia decaocto</i>)	állandó	LC	0	NV
kakukk (<i>Cuculus canorus</i>)	vonuló	NT	0	V
gyöngybagoly (<i>Tyto alba</i>)	állandó	NT	0	FV
füleskuvik (<i>Otus scops</i>)	vonuló	VU	VU C2ai, VU D	FV
uhu (<i>Bubo bubo</i>)	állandó	EN	EN D	FV
macskabagoly (<i>Strix aluco</i>)	állandó	LC	0	V
uráli bagoly (<i>Strix uralensis</i>)	állandó	NT	VU D	FV
törpekuvik (<i>Glaucidium passerinum</i>)	állandó	NA	0	V
kuvik (<i>Athene noctua</i>)	állandó	LC	0	FV
gatyáskuvik (<i>Aegolius funereus</i>)	állandó	NA	0	V
erdei fülesbagoly (<i>Asio otus</i>)	állandó	LC	0	V
réti fülesbagoly (<i>Asio flammeus</i>)	vonuló	EN	CR C2ai, CR D	FV
lappantyú (<i>Caprimulgus europaeus</i>)	vonuló	EN	EN A2abc, EN C1	V
sarlósfecske (<i>Apus apus</i>)	vonuló	LC	0	V
szalakóta (<i>Coracias garrulus</i>)	vonuló	NT	0	FV
jégmadár (<i>Alcedo atthis</i>)	állandó	VU	0	V
gyurgyalag (<i>Merops apiaster</i>)	vonuló	LC	0	FV
bübosbanka (<i>Upupa epops</i>)	vonuló	VU	VU A2abc	V
nyaktekeres (<i>Jynx torquilla</i>)	vonuló	LC	0	V
balkáni fakopáncs (<i>Dendrocopos syriacus</i>)	állandó	LC	0	V
nagy fakopáncs (<i>Dendrocopos major</i>)	állandó	LC	0	V
fehérhátú fakopáncs (<i>Dendrocopos leucotos</i>)	állandó	VU	VU C2ai, VU D	FV
fekete harkály (<i>Dryocopus martius</i>)	állandó	LC	0	V
zöld küllő (<i>Picus viridis</i>)	állandó	LC	0	V
hamvas küllő (<i>Picus canus</i>)	állandó	LC	0	V
fehérkarmú vércse (<i>Falco naumanni</i>)	vonuló	RE	0	FV
vörös vércse (<i>Falco tinnunculus</i>)	vonuló	NT	0	V
kék vércse (<i>Falco vespertinus</i>)	vonuló	VU	VU A3d	FV
kabasólyom (<i>Falco subbuteo</i>)	vonuló	LC	0	V
kerecsensólyom (<i>Falco cherrug</i>)	állandó	EN	VU A3d, VU D	FV
vándorsólyom (<i>Falco peregrinus</i>)	állandó	VU	VU A3d, EN D	FV
tövisszúró gébics (<i>Lanius collurio</i>)	vonuló	NT	0	V
kis örgébics (<i>Lanius minor</i>)	vonuló	VU	VU A2abc	V
nagy örgébics (<i>Lanius excubitor</i>)	állandó	VU	0	V
vörösfejtű gébics (<i>Lanius senator</i>)	vonuló	RE	0	V
sárgarigó (<i>Oriolus oriolus</i>)	vonuló	LC	0	V
szajkó (<i>Garrulus glandarius</i>)	állandó	LC	0	NV
szarka (<i>Pica pica</i>)	állandó	LC	0	V
vetési varjú (<i>Corvus frugilegus</i>)	állandó	LC	0	V
dolmányos varjú (<i>Corvus cornix</i>) ²	állandó	LC	0	NV
holl (<i>Corvus corax</i>)	állandó	LC	0	V
széncinege (<i>Parus major</i>)	állandó	LC	0	V
függőcinege (<i>Remiz pendulinus</i>)	vonuló	LC	0	V
barkóscinege (<i>Panurus biarmicus</i>)	állandó	LC	0	V

² Ideértve az újabban külön fajként tárgyalt kormos varjút (*Corvus corone*) is – including the recently split Carrion Crow (*C. corone*)

Tudományos név	Vonulás	Kat.	Kritérium	Védettség
erdei pacsirta (<i>Lullula arborea</i>)	vonuló	EN	EN A2abc	V
mezei pacsirta (<i>Alauda arvensis</i>)	vonuló	NT	0	V
bübospacsirta (<i>Galerida cristata</i>)	állandó	VU	VU A2abc	V
szikipacsirta (<i>Calandrella brachydactyla</i>)	vonuló	CR	EN A2abc, CR B2ab, CR C1 és C2ai, CR D	FV
partifecske (<i>Riparia riparia</i>)	vonuló	EN	EN A2abc	V
füsti fecske (<i>Hirundo rustica</i>)	vonuló	EN	EN A2abc	V
molnárfecske (<i>Delichon urbicum</i>)	vonuló	EN	EN A2abc	V
őszapó (<i>Aegithalos caudatus</i>)	állandó	LC	0	V
sísegő füzike (<i>Phylloscopus sibilatrix</i>)	vonuló	LC	0	V
fitiszfüzike (<i>Phylloscopus trochilus</i>)	vonuló	LC	0	V
csilpcsálpfüzike (<i>Phylloscopus collybita</i>)	vonuló	LC	0	V
nádirigó (<i>Acrocephalus arundinaceus</i>)	vonuló	LC	0	V
fülemülesítke (<i>Acrocephalus melanopogon</i>)	vonuló	LC	0	V
csikosfejű nádiposzáta (<i>Acrocephalus paludicola</i>)	vonuló	RE	0	FV
foltos nádiposzáta (<i>Acrocephalus schoenobaenus</i>)	vonuló	VU	VU A2abc	V
cserregő nádiposzáta (<i>Acrocephalus scirpaceus</i>)	vonuló	VU	VU A2abc	V
énekes nádiposzáta (<i>Acrocephalus palustris</i>)	vonuló	EN	EN A2abc	V
kerti geze (<i>Hippolais icterina</i>)	vonuló	LC	0	V
régi tücsökmadár (<i>Locustella naevia</i>)	vonuló	EN	EN A2abc	V
berki tücsökmadár (<i>Locustella fluviatilis</i>)	vonuló	EN	EN A2abc	V
nádi tücsökmadár (<i>Locustella luscinioides</i>)	vonuló	LC	0	V
barátposzáta (<i>Sylvia atricapilla</i>)	vonuló	LC	0	V
kerti poszáta (<i>Sylvia borin</i>)	vonuló	CR	CR A2abc, VU D	V
karvalyposzáta (<i>Sylvia nisoria</i>)	vonuló	LC	0	V
kis poszáta (<i>Sylvia curruca</i>)	vonuló	LC	0	V
mezei poszáta (<i>Sylvia communis</i>)	vonuló	NT	0	V
tüzesfejű királyka (<i>Regulus ignicapilla</i>)	vonuló	LC	VU D	V
sárgafejű királyka (<i>Regulus regulus</i>)	állandó	LC	0	V
ökörszem (<i>Troglodytes troglodytes</i>)	állandó	LC	0	V
csuszka (<i>Sitta europaea</i>)	állandó	LC	0	V
hegyi fakusz (<i>Certhia familiaris</i>)	állandó	LC	0	V
rövidkarmú fakusz (<i>Certhia brachydactyla</i>)	állandó	LC	0	V
seregély (<i>Sturmus vulgaris</i>)	vonuló	LC	0	V
fekete rigó (<i>Turdus merula</i>)	állandó	LC	0	V
fenyőrigó (<i>Turdus pilaris</i>)	vonuló	NT	EN D	V
énekes rigó (<i>Turdus philomelos</i>)	vonuló	LC	0	V
léprigó (<i>Turdus viscivorus</i>)	állandó	LC	0	V
szürke légykapó (<i>Muscicapa striata</i>)	vonuló	EN	EN A2abc	V
vörösbegy (<i>Erithacus rubecula</i>)	vonuló	LC	0	V
kékbegy (<i>Luscinia svecica</i>)	vonuló	LC	0	V
nagy fülemüle (<i>Luscinia luscinia</i>)	vonuló	RE	0	FV
fülemüle (<i>Luscinia megarhynchos</i>)	vonuló	LC	0	V
kormos légykapó (<i>Ficedula hypoleuca</i>)	vonuló	LC	0	V
örvös légykapó (<i>Ficedula albicollis</i>)	vonuló	LC	0	V
kis légykapó (<i>Ficedula parva</i>)	vonuló	CR	VU A2abc, CR C2a, EN D	FV
házi rozsdafarkú (<i>Phoenicurus ochruros</i>)	vonuló	LC	0	V
kerti rozsdafarkú (<i>Phoenicurus phoenicurus</i>)	vonuló	CR	VU C2ai, VU D	V
kővirigő (<i>Monticola saxatilis</i>)	vonuló	RE	0	FV
rozsdás csuk (<i>Saxicola rubetra</i>)	vonuló	VU	VU A2abc	V
cigánycsuk (<i>Saxicola rubicola</i>)	vonuló	NT	0	V
hantmadár (<i>Oenanthe oenanthe</i>)	vonuló	VU	VU A2abc	V
vízirigó (<i>Cinclus cinclus</i>)	állandó	CR	EN B2ab, CR C2ai, CR D	FV
házi veréb (<i>Passer domesticus</i>)	állandó	NT	0	V
berki veréb (<i>Passer hispaniolensis</i>)	állandó	NA	0	V
mezei veréb (<i>Passer montanus</i>)	állandó	LC	0	V
erdei szürkebegy (<i>Prunella modularis</i>)	vonuló	LC	0	V
sárga billegető (<i>Motacilla flava</i>)	vonuló	LC	0	V
hegyi billegető (<i>Motacilla cinerea</i>)	állandó	VU	VU C2ai, VU D	V
barázdabillegető (<i>Motacilla alba</i>)	vonuló	LC	0	V
parlagi pityer (<i>Anthus campestris</i>)	vonuló	LC	0	V
erdei pityer (<i>Anthus trivialis</i>)	vonuló	LC	0	V

Tudományos név	Vonulás	Kat.	Kritérium	Védettség
erdei pinta (<i>Fringilla coelebs</i>)	állandó	LC	0	V
meggyvágó (<i>Coccothraustes coccothraustes</i>)	állandó	LC	0	V
süvöltő (<i>Pyrrhula pyrrhula</i>)	állandó	LC	0	V
keresztcsőrű (<i>Loxia curvirostra</i>)	állandó	LC	0	V
tengelic (<i>Carduelis carduelis</i>)	állandó	LC	0	V
csicsörke (<i>Serinus serinus</i>)	vonuló	VU	VU A2abc	V
sordély (<i>Emberiza calandra</i>)	állandó	NT	0	V
citromsármány (<i>Emberiza citrinella</i>)	állandó	LC	0	V
bajszos sármány (<i>Emberiza cia</i>)	állandó	VU	VU D	FV
kerti sármány (<i>Emberiza hortulana</i>)	vonuló	RE	0	FV
sövény-sármány (<i>Emberiza cirius</i>)	állandó	RE	0	V
kücsmás sármány (<i>Emberiza melanocephala</i>)	vonuló	NA	0	V
nádi sármány (<i>Emberiza schoeniclus</i>)	állandó	LC	0	V
kis kárókatona (<i>Microcarbo pygmeus</i>)	vonuló	LC	0	FV
fátyúszerkő (<i>Chlidonias hybrida</i>)	vonuló	LC	0	FV
középfakopáncs (<i>Dendrocytes medius</i>)	állandó	LC	0	V
kis fakopáncs (<i>Dryobates minor</i>)	állandó	LC	0	V
ösöka (<i>Coloeus monedula</i>)	állandó	VU	VU A2abc	V
fényvescinege (<i>Periparus ater</i>)	állandó	LC	0	V
búbos cinege (<i>Lophophanes cristatus</i>)	állandó	LC	0	V
barátcinege (<i>Poecile palustris</i>)	állandó	LC	0	V
kormosfejű cinege (<i>Poecile montanus</i>)	állandó	LC	0	V
kék cinege (<i>Cyanistes caeruleus</i>)	állandó	LC	0	V
berki poszáta (<i>Cettia cetti</i>)	vonuló	NA	0	V
halvány geze (<i>Iduna pallida</i>)	vonuló	LC	0	V
pásztormadár (<i>Pastor roseus</i>)	vonuló	NA	0	V
karmazsinpirók (<i>Carpodacus erythrinus</i>)	vonuló	NA	0	V
zöldike (<i>Chloris chloris</i>)	állandó	LC	0	V
kenderike (<i>Linaria cannabina</i>)	állandó	LC	0	V
csíz (<i>Spinus spinus</i>)	állandó	LC	0	V

Következtetések

Általános megállapítások

Magyarországon a tanulmányunk alapjául vett névjegyzék szerint 398 vadon élő madárfajt tartunk nyilván, melyből 230 a jelenlegi és volt fészkelő (*Hadarics & Zalai, 2008*). Az összes fészkelő madárfaj egyharmada, 78 faj kihalással veszélyeztetett (33,9%). Globális léptékben a madárfajok 14%-a (<https://www.iucnredlist.org/>), európai léptékben 13%-a kihalással fenyegetett (*BirdLife International, 2015*). Ha az Európai Unió tagállamait nézzük, akkor itt már 18%-os arányt találunk (*BirdLife International, 2015*). Látható, hogy a Magyarországon kihalással fenyegetett költő madárfajok aránya legalább kétszerese ezeknek az értékeknek. Az IUCN honlapján minden ország esetében megtalálható ezeknek a fajoknak a száma, ugyanakkor hozzá kell tenni, hogy ezek globális léptékben készült értékelések. Példaként ezen a honlapon hazánk esetében csak 13 madárfajt soroltak a kihalással veszélyeztetettek közé, holott látható, hogy regionális értékelésünkben csak a költő fajokat tekintve 78 faj került e kategóriák (kritikusan veszélyeztetett, veszélyeztetett, sérülékeny) valamelyikébe. Ázsiában a kihalással fenyegetett madárfajok száma 323 (*BirdLife International, 2001*), Afrikában és közeli szigetein 172 (*Collar et al., 1985*), a kontinensnyi kiterjedésű Egyesült Államokban pedig 77. Nehéz összehasonlítást tenni ezekkel a számadatokkal, ugyanakkor talán az elmondható, hogy amennyiben egy-egy regionális értékelésre kerül sor (mint esetünkben), a kihalással fenyegetett madárfajok száma sokkal nagyobb

lesz. Ennek oka többrétű. Eleve az IUCN kategóriarendszerét nem globális, hanem egy sokkal kisebb léptékben alkalmaztuk (vagyis az országra). Már alapelvként azt vettük, hogy amennyiben adott fajnál az európai vagy globális besorolás magasabb a legkevésbé veszélyeztetett kategóriánál, azt nem változtatjuk meg. Tehát eleve az európai összesítésnél nem is kaphattunk kisebb számot. Mindenesetre a hazai összesítést tekintve ki kell emelni, hogy a fokozottan védett fajok magas aránya mellett nagy számban találhatóak védett fajok, sőt van két vadászható faj is.

A fajokat veszélyeztető tényezők közül ahogyan globális léptékben, úgy hazánkban is első helyre kell tennünk az élőhelyek eltűnését, átalakulását és degradációját. Sajnos ez gyakorlatilag minden élőhelytípust érint, kezdve a mozaikos agrártájaktól egészen a zárt lombhullató erdőkig. Az elmúlt évtizedekben különösen szembetűnő volt a mezőgazdasági tájak degradációja és a mezőgazdaság intenzifikációja, melyet jól jelez a mezőgazdasági tájakhoz kötődő madárfajok indexének alakulása (Gregory et al., 2005; Nagy et al., 2017). Az erdőkhöz kötődő nagy testű ragadozó madárfajok nem kielégítő helyzetére jó példa ez a tanulmány, mely sajnos összhangban van más elemzésekkel is: Afrikában például azt tapasztalták, hogy elsősorban az erdőkhöz kötődő fajok a leginkább veszélyeztetettek (Collar et al., 1985). A globális klímaváltozás, az élőhelyek kiszáradása ezen folyamatokhoz még inkább hozzájárul. Hazánkban különösen szembetűnő, hogy a nedves gyepterületekhez, vizes élőhelyekhez kötődő fajok (pl. nagy goda – *Limosa limosa*, szerkók – *Chlidonias* spp.) száma megfogyatkozott az utóbbi évtizedekben.

Ezekhez a negatív folyamatokhoz hozzájárul a klímaváltozás okozta felmelegedés, az élőhelyek fokozatos kiszáradása (Standovár & Primack, 2001; Millenium Ecosystem Assessment, 2005). A rövid és hosszú távú vonulás során egyaránt számos veszélyt kell leküzdeni a hazai madárfajoknak, legyen szó a Szahara átrepüléséről, a mediterrán térségben lévő madárbefogásokig vagy a megfelelő táplálkozóhelyek megtalálásáig. Külföldi és hazai tanulmányok egyaránt megerősítik azt a tényt, hogy a vonuló madárfajok nagyobb veszélynek vannak kitéve, mint az állandó, legfeljebb rövid távra kóborló fajok (Pásztory-Kovács, 2013; Runge et al., 2015). Ugyanakkor meglepő módon olyan példát is találunk, ami ennek ellenkezőjét mutatja. Green (1996) globálisan veszélyeztetett récefélék családjának több tagját vizsgálta, és azt találta, hogy a helyben maradó fajok sokkal jobban veszélyeztetettek a vonulóknál. A mi vizsgálatunk ugyanakkor azt mutatta ki, hogy a vonuló fajok közel fele kihalással fenyegetett vagy regionálisan kipusztult, ami összhangban van a korábbiakban említett tanulmányokkal. Az érintett fajok helyzetét bővebben az alábbiakban fejtjük ki.

Fokozottan védett madárfajok vizsgálata

Regionálisan kipusztult madárfajok (RE)

A regionálisan kipusztult fajok egy részénél már sajnos túl későn érkezett a szigorú jogszabályi védelem. Hiába került 1949-ben az egész évben nem vadászható madarak listájára a kékcésőrű réce (*Oxyura leucocephala*), az illegális lelővések és az illegális tojásgyűjtés a 60-as évekre megpecsételte a hazai állomány sorsát (Bajomi, 2003). Az illegális tojásgyűjtés a tavi cankó (*Tringa stagnatilis*) hazai eltűnésében is komoly szerepet játszott. Utoljára e faj 1958-ban költött nálunk (Sterbetz, 1965). Két faj esetében a kipusztulás az általunk vizsgált időszak legelején bekövetkezett, e két faj a fehérkarmú vércse (*Falco naumanni*) és

(pl. mocsárrétek kiszáradásában) keresendők elsősorban, több pár ma már agrarélohelyeken költ, ami további veszélyeket von maga után. A faj védelme szempontjából a gazdálkodási korlátozások, a korábbi élőhelyeinek rekonstrukciója, a róka- és a vaddisznóállomány kontrollja fontos, de ugyanezen intézkedések szükségesek a hasonló élőhelyeken fészkelő nagy póling (*Numenius arquata*) esetében is (Fatér, 2014; Tóth, 2014).

A sekély vizes élőhelyekhez, mocsárrétekhez kötődő fajok állományai összességében nincsenek kedvező természetvédelmi helyzetben, így a törpevízicsibéé (*Porzana pusilla*) sem. Az élőhelyek degradálódása, nem megfelelő kezelése (pl. a kialakított vízviszonyok miatti elnadásodás) fokozatosan vonja maga után az egyes elszigetelt állományok eltűnését. Már nem minden évben kerül elő mint fészkelő faj, bár ennek oka lehet az is, hogy a a potenciális előfordulási helyeit nem monitorozzák megfelelően. Az alkalmas élőhelyek beszűkülése és a szélsőségesen változó vízviszonyok együttesen eredményezik azt, hogy egy-egy adott területen csak bizonyos években alakulnak ki a faj számára megfelelő élőhelyek (amíg a természetközeli élőhelyek nem voltak ennyire beszűkítve térben, addig a csapadékviszonyok változása miatt változó kiterjedésű vizes élőhelyek zónáinak „mozgására” megvolt a szükséges tér, és az egyes zónákhoz kötődő állatvilág is minden évben megtalálta életfeltételeit). Alapvetően szikésekhez, rövid fűvű gyepekhez kötődik vagy kötődött öt madárfaj fészkelőhely-választása: ugartyúk (*Burhinus oediconemus*), székicsér (*Glareola pratincola*), szikipacsirta (*Calandrella brachydactyla*), széki lile (*Charadrius alexandrinus*) és nagy goda (*Limosa limosa*). Mindegyikük állománya feltehetőleg az élőhelyek átalakulása, leromlása, a legeltetési állattartás visszaszorulása következtében omlott össze: ma már a széki lile gyakorlatilag eltűnt az országból, az ugartyúk, a székicsér és a szikipacsirta állományai pedig szántóföldekre települtek át, bár az ugartyúk még költ szikeseken, elsősorban a Kiskunságban. Mindegyik faj legfontosabb természetvédelmi kezelési előírása az extenzív legeltetés újbóli megerősítése, a róka- és a vaddisznóállomány kontrollja, a fészkelőhelyek zavartalanságának biztosítása, valamint a gazdálkodási korlátozások alkalmazása (Kalotás, 2014b, 2014c; Széll, 2014a; Tóth, 2014).

A kis csér (*Sternula albifrons*) sikeres költése érdekében szükség van a fészkelőhelyek zavartalanságának biztosítására, a költőhelyek megőrzésére (Kalotás, 2014d). A korábbi 60-150 páros kislégykapó (*Ficedula parva*)-állomány napjainkban már nem éri el a 30 párat. A faj erősen kötődik az idős, korhadó fáknak gazdag tüde erdőkhöz, kiszáradt vagy még vízben gazdag patak völgyekhez. Nála és a vízirigó (*Cinclus cinclus*) esetében is a szárazodás, illetve a vízjárás szélsőségek gyakoribbá válása az egyik fő probléma. A vízirigó megtelepedését mesterséges fészkelőüregekkel tudjuk elősegíteni. A kis légykapó állománymegőrzéséhez fontos a hegyvidéki bükkösök és elegyes bükkerdők, a völgyalji patakok, a patak völgyek és szurdokok megóvása, valamint az ezeken a területeken való erdészeti munkálatok teljes megőrzése. Az idős lábön száradt vagy száradó félben lévő fáknak kiemelkedő szerepe van a költőhelyválasztásban, ezért ezek meghagyása kulcsfontosságú (Deme 2016; Zölei & Selmeczi Kovács, 2016).

Veszélyeztetett madárfajok (EN)

A veszélyeztetett fajok között négy ragadozó madarat is találunk. Közülük globális, de európai léptékben is nagy bajban van a kerecsensólyom (*Falco cherrug*). A természetvédelmi célú beavatkozások ellenére is csökken a hazai állomány, ma már alig több mint 100

querquedula) állományának csökkenése szintén a sekély vizes élőhelyek leromlására, hiányára figyelmeztet. A korábban igen gyakori réceféle mára erősen megritkult, élőhelyeinek helyreállítása sürgető feladat (Bíró, 2017). Az üstökögém (*Ardeola ralloides*) állományát a halastavi gazdálkodás, a nem megfelelő időben végzett nádatartás, valamint az egyéb emberi zavarások veszélyeztetik. Hasonlóan a többi telepesen fészkelő gémféléhez, megőrzésének záloga a fás szárú növények védelme, a nádatartás megfelelő időben való végzése, a sekély vízi táplálkozóterületek megőrzése és kialakítása, valamint a gémtelpek nyugalmának biztosítása (Kovács, 2014b; Bíró, 2016). Szerencsére a fekete gólya (*Ciconia nigra*) állománya hazánkban még stabil, ugyanakkor a faj erősen igényli a zavartalan, idős erdőket. Éppen emiatt állományait veszélyeztetik a nem megfelelő időben végzett erdészeti tevékenységek, valamint az erdőszerkezet átalakítása. Ezen veszélyeztető tényezők megszüntetése mellett ugyanilyen fontos az erdei táplálkozó helyek (pl. vízfolyások, lápok) megőrzése, ami legalább részben ellensúlyozhatja az időjárási szélsőségek negatív hatásait (Kalogyicsa & Tamás, 2014; Tóth, 2017).

A csapadékviszonyok függvényében erősen ingadozó a haris (*Crex crex*) állománya. Csapadékosabb években több, szárazabb években kevesebb költ belőle. Aktív beavatkozást igényel, a sikeres fészkelést az augusztus közepéig tartó kaszálási tilalommal lehet csak biztosítani (Kalotás, 2014g; Tóth, 2014). A tűzok (*Otis tarda*) erős hazai állománya az aktív természetvédelmi beavatkozásoknak, az élőhelyek és a megtalált fészkek védelmének, lekerítésének, a róka és a borz állománykontrolljának, a téli időszakban megfelelő növénykultúrák telepítésének köszönhető. A fészkelőterületen biztosítani kell a zavarásmentességet, ami alatt a vadállomány alacsony szinten tartását, a mezőgazdasági munkálatok megfelelő időzítését, illetve térbeli korlátozását, a dürgési időszakban az őzbakra történő vadászat elkerülését, valamint a turizmus féken tartását értjük. Kiemelendő továbbá a légvezetékekkel való ütközés. A faj Kárpát-medencei állományát számos veszélyeztető tényező fenyegeti, amelyek aktuális összefoglalását az eredetileg az Európai Bizottság megbízásából készült nemzetközi akciótervnek a Közép-európai Tűzokvédelmi Együttműködési Megállapodás által lefedett állományra adaptált verziója tartalmazza (Haraszthy, 2014; Tóth, 2014; Bíró, 2017; Nagy, 2018). A gólyatöcs (*Himantopus himantopus*) esetében kerülni kell a költés során a vízszint ingadozását, valamint költőhelyein biztosítani szükséges a róka és a borz bejutásának kizárását (Oláh, 2014b; Bíró, 2016). Mind a sárszalonna (*Gallinago gallinago*), mind a piros lábú cankó (*Tringa totanus*) a nedves mocsárrétekhez kötődik, az élőhelyek leromlása (pl. mocsárrétek kiszáradása) és eltűnése következtében azonban állományuk folyamatosan csökken. Mindkét faj számára szükséges a fészkelés zavartalanságának biztosítása, valamint a legeltetési állattartás fenntartása (Bíró, 2017; Tóth, 2017). A szerezcsensirály (*Ichthyætes melanocephalus*) és a küszvágó csér (*Sterna hirundo*) fészkelését a telepek zavartalanságával, mesterséges fészkelőszigetek biztosításával, valamint a vízszint megfelelő szinten tartásával lehet biztosítani (Kalotás, 2014h; Széll, 2014b). A füleskuvik (*Otus scops*) védelmét a természetes fészkelőüregeket tartalmazó fák megőrzésével, valamint mesterséges odúk telepítésével biztosíthatjuk, hazai állománya szerencsére még stabil (Haraszthy, 2000). A fehérhátú fakopáncs (*Dendrocopos leucotos*) speciális élőhelyigényű, hazánkban csak a holt fákban gazdag középhegységi lombhullató erdőkben, bükkösökben és gyertyános-tölgyesekben fordul elő. Mind fészkeléséhez, mind táplálkozáshoz szükség van az álló és fekvő holt fák magas arányára, legalább 20 m³/ha holt fára egy

10-25 hektáros összefüggő foltban (Szekeres, 2014; Tóth, 2017). A bajszos sármány (*Emberiza cia*) állományának zöme déli kitétségi sziklagyepekhez kötődik, de felhagyott bányaudvarokban is fészkelhet. Speciális élőhelyigénye miatt állományát elsősorban a bányászati tevékenység és a megnövekedett turistaforgalomból fakadó káros hatások veszélyeztetik. Ezen veszélyeztető tényező megszüntetése szükséges (Varga, 2008).

Veszélyeztetettséghez közeli madárfajok (NT)

A kihalással veszélyeztetett fajok mellett kiemelt figyelmet kell fordítani a veszélyeztetettséghez közeli fajokra. A cigányréce (*Aythya nyroca*) állományait az intenzív halgazdasági tevékenységek, az élőhelyek leromlása és az illegális vadászati tevékenységek veszélyeztetik. Kerülni kell a tavaszi kaszálást és égetést, valamint szükség van a vízpartok növényzetének meghagyására (Bíró, 2016, 2017). A telepesen fészkelő gémfélék közül a kis kócsag (*Egretta garzetta*) állománya az utóbbi években jelentősen visszaesett. Sikeres költését a fás szárú növények védelmével, a nádaratás megfelelő időben való végzésével, a sekély vizű táplálkozóterületek megőrzésével és kialakításával, valamint a gémtelpek nyugalmának biztosításával segíthetjük elő (Bíró, 2016). Az íbiszfélék közé tartozó kanalasgém (*Platalea leucorodia*) esetében kerülni kell a költési időben a vízszintingadozásokat, a nem megfelelő időben végzett nádaratást, valamint a telepek zavarását. Sikeres fészkelése aratlan nádas foltokhoz kötődik, így ezeket biztosítani kell számára. Két bagolyfélék is a veszélyeztetettséghez közeli kategóriába soroltunk, a gyöngybaglyot (*Tyto alba*) és az uráli baglyot (*Strix uralensis*). Előbbi faj állománya erősen ingadozik, de a rendelkezésre álló adatok alapján csökkenő trendet mutat, feltehetőleg fészkelőhelyeinek megszűnése (tempomtornyok berepülő nyílásainak lezárása, épületfelújítások) és a másodlagos mérgezések következtében. Az állományra jelentős hatással lehetnek a szélsőséges téli időjárási események, a nyest mint fészkelőhely-konkurens, valamint a járművek által okozott pusztulások. Hatékony védelméhez fészkelőhelyeinek biztosítására, valamint a rágcsálóirtószerek mellőzésére van szükség (Tóth, 2014). Ezzel szemben utóbbi faj állománya növekszik, ugyanakkor az elővigyázatosság elve alapján mégis ide soroltuk. Sikeres költésének biztosításához szükség van az erdészeti tevékenységek megfelelő tér- és időbeli ütemezésére, valamint az odvas fák meghagyására (Firmánszky, 2014; Tóth, 2017). A szalakóta (*Coracias garrulus*) állományát élőhelyeinek megszűnése és degradálódása (pl. odvas fák hiánya), valamint a középfejltségű vezetékek okozta pusztulás veszélyezteti. Mesterséges fészkekkel és a legeltetés fenntartásával állománya hatékonyan növelhető (Kiss & Tokody, 2017).

Védett és nem védett madárfajok vizsgálata

A legtöbb esetben a figyelem és a természetvédelmi prioritások elsősorban a fokozottan védett fajokra irányulnak, ugyanakkor jelen elemzésünk is rámutatott arra, hogy 32 védett faj és 2 vadászható faj ugyancsak kihalással veszélyeztetett. Mindezek mellett további 11 védett és 2 vadászható faj veszélyeztetettséghez közeli állapotban van. Ha megnézzük az egyes fajok helyzetét, a következő megállapításokra jutunk.

Regionálisan kipusztult madárfajok (RE)

A regionálisan kipusztult fajok közül még a hatvanas években morzsolódott fel a hazai siketfajd (*Tetrao urogallus*)-állomány. Kipusztulásának pontos okai nem ismertek, csak

feltételezhetjük, hogy szoros összefüggésben van a vadászattal és az intenzívebbé váló erdőgazdálkodás okozta élőhelyek homogenizálódásával. Sajnos azt bizonyosan kijelenthetjük, hogy a számára alkalmas élőhelyek mára teljesen megszűntek (Haraszthy, 2013). A pajzsoscankó (*Calidris pugnax*) eltűnésének okai valószínűleg megegyeztek a tavi cankóéval. Ma már hiába vonul át a faj több tízezres állományokban, költőterülete jóval északbabra húzódik, ismételt megtelepedésére igen csekély az esély. Talán sosem volt rendszeres fészkelőnk a vörösfejű gébics (*Lanius senator*), azonban az elmúlt évtizedekben a faj végleg eltűnt. A sövényhármány (*Emberiza cirrus*) a hetvenes években jelent meg költő fajként hazánkban, azonban kicsi állománya az ezredfordulót követően – ismeretlen okból – sajnos kipusztult (Hadarics & Zalai, 2008).

Kritikusan veszélyeztetett madárfajok (CR)

A kritikusan veszélyeztetettek közé 4 fajt soroltunk be. A nyíl farkú réce (*Anas acuta*) természetes vízfelületek mentén költ, ezért létfontosságú számára a stabil vízszint, a vízparti növényzet megőrzése, valamint a róka- és borz állomány kontrollja, de mindezek mellett meg kell akadályozni az illegális lelövéseket is (Bíró, 2017). Még ma is vadászható faj a fogoly (*Perdix perdix*), melynek állománya elsősorban az intenzív monokultúras mezőgazdasági táblák térnyerésével zuhan össze. A faj eredetileg füves területeken költött, mára azonban csak az extenzív szántók, nadrágszűjparcellák mentén találja meg életfeltételeit, elsősorban azokon a területeken, ahol intenzív róka- és borz állomány gyérités folyik. Sikeres költése érdekében szükség van a kaszálás megfelelő időzítésére, beleértve a madárbarát kaszálási módok alkalmazását, a vegyszermentes kezelésre, a táblaszegélyek védelmére és a mozaikos élőhelyszerkezet kialakítására (Tóth, 2014; Bíró, 2017). Erdővel borított területeken, korábban öreg ártéri füzesekben, de sok esetben másodlagos élőhelyeken, például idősebb fákat is tartalmazó kertekben és nyaralók körül költ a kerti rozsdafarkú (*Phoenicurus phoenicurus*), állományai mégis gyakorlatilag teljesen felmorzsolódtak az országban, ma már csak néhány szigetszerű populációja található meg. Megtelepedését az odvas fák megőrzésével, mesterséges odúk kihelyezésével segíthetjük elő (Schmidt, 2000a). Feltehetőleg a vonulás során fellépő veszteségek és az ártéri sűrű galériaerdők megfogyatkozása miatt csökkent le a kerti poszáta (*Sylvia borin*) állománya. A hajdani vízjárta élőhelyek eltűnését számos más faj is megsínylette, sürgető feladat ezen élőhelyek helyreállítása (Schmidt, 2000).

Veszélyeztetett madárfajok (EN)

A veszélyeztetett fajok közül a kanalas réce (*Spatula clypeata*) számára fontos a stabil vízszint, a vízparti növényzet megőrzése és a róka- és borz állomány kontrollja, valamint meg kell előzni az illegális lelövéseket (Bíró, 2017). Hasonló problémákkal szembesül a barátréce (*Aythya ferina*), de hátrányosan érinti az intenzív halgazdálkodási tevékenység is (Bíró, 2016, 2017). A fűrt (Coturnix coturnix) állományát elsősorban a mezőgazdaság intenzifikálódása, más országokban történő lelövések, valamint a vonulása során ért egyéb veszteségek veszélyeztetik, éppen ezért hazánkban mindent meg kell tenni hatékony védelme érdekében. Ehhez szükség van a kaszálási mód megfelelő időzítésére és madárbarát módon való elvégzésére, a róka- és borz állomány megfelelő kontrolljára, illegális vadászatok visszaszorítására és mozaikos élőhelyszerkezet kialakítására (Tóth, 2014; Bíró, 2017).

Habár viszonylag gyakran kerül szem elé a billegetőcankó (*Actitis hypoleucos*), költőhelyként kavicszátonyokat választ, melyből kevés található az országban, ezek megőrzése különösen fontos (Lengyel, 1997). Az éjszakai életmódú fajok közül a lappantyú (*Caprimulgus europaeus*)-állomány sem kielégítő helyzetű. A nem megfelelő időben végzett erdészeti tevékenységek, táplálékbázisának beszűkülése, valamint a tisztások inváziós fajokkal való benövényesedése veszélyezteti állományát, ezek megszüntetése elsődleges fontosságú (Tóth, 2017).

A hosszú távú vonulások során ért veszteségek, valamint az extenzív állattartás visszaszűréséből következően a rovartáplálék lecsökkenése miatt csappant meg három fecskefajunk állománya, a partifecskéé (*Riparia riparia*), a füsti fecskéé (*Hirundo rustica*) és a molnárfecskéé (*Delichon urbicum*). Mindhárom faj számára fontos a fészkelőhelyek védelme, fészkepítés időszakában a sárgyújtó helyek létrehozása, a nádasok kímélete, partifecske estében pedig a partfal növényzettől való megtisztítása (Tóth, 2014). Az erdei pacsirta (*Lullula arborea*) cserjésekkel tarkított legelőkhöz, gyümölcsösökhöz, gyér fűvű, köves domboldalokhoz kötődik. Feltehetőleg élőhelyeinek megszűnése, rovartáplálékának csökkenése és a vaddisznó-, a róka- és borzállomány okozta fészekpusztítások vetették vissza állományát, ezek megállítása létfontosságú számára (Schmidt, 2000b). A nedves gyepek leromlására (mely adódhat a nem megfelelő gazdálkodási módból), hiányára vezethető vissza a réti tücsökmadár (*Locustella naevia*) populációjának csökkenése, míg a berki tücsökmadár (*Locustella fluviatilis*) a bokorfüzesek visszaszorulásának köszönheti csökkenését, de mindkét fajt veszélyezteti a hosszú távú vonulás során bekövetkezett elhullás is (Csörgő, 2000). A hosszú távú vonulás során jelentkező veszélyekre figyelmeztet az énekes nádiposzáta (*Acrocephalus palustris*) ebbe a kategóriába való sorolása, mert az élőhelyei rendelkezésre állnak ugyan, táplálékban sem válogatós, mégis erőteljes csökkenést mutat az állománya. Hasonló a helyzet a szürke légykapóval (*Muscicapa striata*), itt is a hosszú távú trend erőteljes csökkenést mutat. Gondoskodni kell a faj számára költőhelyül szolgáló odvas fák megtartásáról, valamint a megfelelő erdőszerkezet kialakításáról, úgymint a megfelelő cserje- és gyepszint biztosításáról. Emberi települések környékén mesterséges odúk segítségével könnyen megtelepíthető (Tóth, 2017).

Sérülékeny madárfajok (VU)

Összesen 16 fajt soroltunk a sérülékeny kategóriába a védett fajok közül. A kendermárgos récénél (*Anas strepera*) fontos a vízszint megfelelő szabályozása, az intenzív haltermelés okozta problémák megszüntetése, az illegális vadászat visszaszorítása és a part menti növényzet megőrzése (Bíró, 2017). A héja (*Accipiter gentilis*) állománya feltehetően a nyugat-nílusi láznak köszönhetően omolhatott össze, de jelentős negatív hatással volt rá az illegális csapdázás és lelövés, különösen a fácántelegek közelében okozott szándékos pusztítások, valamint a nem megfelelő időben végzett erdészeti beavatkozások is. Sikeres költéséhez szükség van a fészkelés zavartalanságának biztosítására, valamint fácántelegek közelében élve fogó kosárral lehetőség van a problémás egyedek befogására és távolabbra szállítására (Barna, 2010; Bíró, 2017; Tóth, 2017). Több más fajhoz hasonlóan a sekély vízőelőhelyek leromlására, eltűnésére figyelmeztet a bibic (*Vanellus vanellus*) helyzete, melynek sajnos a világ- és európai állománya is veszélyben van. A faj hazánkban gyakran vízálamos mezőgazdasági földeken is próbál költetni, ezek azonban egyfajta ökológiai csapda-

ként működnek, kiszáradva a fészekaljok könnyen róka vagy borz áldozatául eshetnek. Komplex természetvédelmi kezelést igényel a faj, ami magában foglalja a kaszálások megfelelő időzítését, a legeltetés fenntartását, valamint a vízállások megőrzését és a termőhelyi viszonyokhoz igazodó gazdálkodást (Tóth, 2014).

Habár tavasszal és ősszel nagy számban vonul át hazánkon a vadászható erdei szalonka (*Scolopax rusticola*), költőfajként mégis ritka. Sikeres fészkelése érdekében legfontosabb teendő a nagyvadállomány, elsősorban a vaddisznó alacsony szinten tartása, valamint a vadászatok szigorúbb szabályozása és ellenőrzése (Bíró, 2017; Tóth, 2017). Másodlagos élőhelyekhez, akácokhoz, facsoportokhoz kötődik a vadgerle (*Streptopelia turtur*) állományának zöme. Európai szinten veszélyben van a faj, így hazánknak kiemelt jelentősége van megőrzésében. A legfontosabb védelmi intézkedések közé tartozik a fészkelés zavartalanságának biztosítása, valamint a fás-bokros élőhelyek megőrzése (Tóth, 2014). Homokfalakban, folyók partoldalában költ a jégmadár (*Alcedo atthis*), melynek hazai állománya stabil, ugyanakkor európai állománya veszélyben van. A hazai legfontosabb teendő fészkelőhelyeinek megfelelő védelme (Schmidt, 2000c). Hosszú távon is nagyarányú csökkenés valószínűsíthető a búbosbankánál (*Upupa epops*), a búbospacsirtánál (*Galerida cristata*) és a hantmadárnál (*Oenanthe oenanthe*), mely feltételezhetően az extenzív gazdálkodási formák visszaszorulásával, fészkelőhelyeik és rovartáplálékuk csökkenésével magyarázható. Ezen negatív tendenciák megállítása, visszafordítása a cél (Tóth, 2014). Hegyvidéki üde lombdők patak völgyeiben költ a hegyi billegető (*Motacilla cinerea*), melynek helyzetét a kiszáradó vagy elszennyeződő vízfolyások, valamint a túltartott vadállomány veszélyeztetik, e káros hatások meggátlása a legfőbb feladat (Tóth, 2017).

Rendszeres átvonuló hazánkban a rozsdás csuk (*Saxicola rubetra*), költőfajként mégis kevés helyen telepszik meg. A nedves rétek költőmadara, feltételezhetően ezen élőhelyek romlása, eltűnése, a kaszálás nem megfelelő ütemezése következtében szorult vissza hazai állománya. Az átvonuló madarakat elsősorban ezen hatások megszüntetésével bírhatjuk maradásra (Schmidt, 2000d). A két nádi énekesmadár, a foltos és a cserregő nádiposzáta (*Acrocephalus schoenobaenus*, *A. scirpaceus*) esetében szükséges a halastavi nádas-gyékényes foltok meghagyása, valamint a térben és időben megfelelően végzett nádgazdálkodási tevékenység (Bíró, 2016). Más a helyzet a kis őrgébicsel (*Lanius minor*), melynek visszaesésében szerepet játszik élőhelyeinek, a cserjéseknek, fasoroknak a leromlása, eltűnése, valamint rovartáplálékának lecsökkenése, de a járművek okozta pusztulás is. Védelmét elősegíthetjük a fa- és bokrosok meghagyásával (Rékási, 2000a). Hazánkban a nagy őrgébics (*Lanius excubitor*) kis egyedszámú állománya él az ország északkeleti részén. Ez stabilnak tekinthető, ugyanakkor a faj európai állománya sérülékeny besorolást kapott. Mint minden más esetben, e fajnál is nagy szerepe van hazánknak, populációjának itthoni megőrzésében, többek között a megfelelő fészkelőhelyek biztosításával (Barna & Török, 2013). A csóka (*Corvus monedula*) emberi településeken költő párjainak száma fokozatosan lecsökkent, de ma már a tanyák körüli telepek többsége is elnéptelenedett. Mind a rövid, mind a hosszú távú trend erőteljes csökkenést mutat. Fészkelését műfészkekkel és az öregodvas fák meghagyásával, az extenzív állattartás elterjesztésével segíthetjük elő (Tóth, 2014). Az emberi településekhez kötődő csicsörke (*Serinus serinus*) megfogyatkozásának oka feltételezhetően a táplálékhiány csökkenésében és a vonulás során az állományt érintő illegális befogásokban keresendő.

Veszélyeztetettséghez közeli madárfajok (NT)

A veszélyeztetettséghez közeli fajok között tartjuk számon a vadászható tőkés récét (*Anas platyrhynchos*) és szárcsát (*Fulica atra*). Sikeres fészkelésüket a parti sáv meghagyásával, a nádégetés megfelelő ütemezésével és a vadászati nyomás visszaszorításával biztosíthatjuk (Bíró, 2016, 2017). Sosem volt gyakori fészkelő hazánkban a kontyos réce (*Aythya fuligula*), de a korábbi stabil 70-100 páros állomány úgy tűnik, visszaesett. Mivel perempopulációja költ az országban, ezért védelme érdekében nem sokat tehetünk, de az illegális lelővéseket e fajnál is meg kell akadályozni (Bíró, 2017). A mezőgazdasági területekhez kötődő fajok közül a hazai trendadatok és az európai helyzetelemzés mellett ebbe a kategóriába soroltuk be a vörös vércsét (*Falco tinnunculus*), a mezei pacsirtát (*Alauda arvensis*), a cigánycsukot (*Saxicola rubicola*), a mezei poszátát (*Sylvia communis*), a töviszúró gébicset (*Lanius collurio*) és a sordélyt (*Emberiza calandra*). A mezőgazdaság intenzifikációja maga után vonta rovarból álló táplálékbázisuk lecsökkenését, valamint fészkelőhelyeik leromlását és eltűnését. Sajnos a nyugat-európai tendencia Magyarországon is érződik már. Az állományok regenerálódásához szükség van ezeknek a negatív folyamatoknak a megállítására, visszafordítására, beleértve a kaszálások megfelelő időzítését, a vegyszerek mellőzését, a szegélyterületek meghagyását és az extenzív állattartás elterjesztését (Verhulst et al., 2004; Tóth, 2014, 2017; Bíró, 2017; Nagy et al., 2017).

A nedves mocsárrétek eltűnése maga után vonta az ezekhez kötődő fajok visszaszorulását, többek között a pettyes vízcicsibéét (*Porzana porzana*) is. Ugyanolyan élőhely-védelmi intézkedésekre van szükség, mint más, hasonló élőhelyekhez kötődő fajok – mint például a korábban említett sárszalonna és piroslábú cankó – esetében (Kovács, 2000). Fészekparazitaként a kakukk (*Cuculus canorus*) száma más madaraktól függ elsősorban. A hazai nádiposzáták megfogyatkozása mellett talán nem meglepő, hogy e faj állománya is visszaesett, mind a rövid, mind a hosszú távú trend csökkenést mutat. Mindezek mellett feltehetőleg a rovarölő szerek használata következtében lecsökkent táplálékbázis is okozta visszaszorulását. Ezen veszélyeztető tényezők megszüntetése szükséges az állomány újbóli regenerálódásához (Tóth, 2017). A fenyőrigó (*Turdus pilaris*) perempopulációja költ nálunk, éppen ezért az elővigyázatosság elve miatt adtuk neki ezt a besorolást. A házi veréb (*Passer domesticus*) megtelepedését a fészkelésre alkalmas helyek megőrzésével segíthetjük elő (Tóth, 2014).

Legkevésbé veszélyeztetett madárfajok vizsgálata

Terjedelmi okokból kifolyólag nincs lehetőségünk részletesen elemezni a 102 legkevésbé veszélyeztetett madárfajt, ugyanakkor sikerességük okaira néhány csoport vagy faj esetében érdemes rámutatni. Az elmúlt évtizedekben több faj esetében az állami és civil természetvédelem sorozatos természetvédelmi akciókat hajtott végre, melynek köszönhetően örvendetes módon többük állománya megnőtt. Ez az állománygyarapodás a magyar természetvédelem sikerének tekinthető, így a nagy kócsag (*Ardea alba*), a baksó (*Nycticorax nycticorax*) vagy a vörös gém (*Ardea purpurea*) esetében. E vizes élőhelyekhez kötődő fajok igen jól alkalmazkodtak az ember által kialakított mesterséges halastavakhoz, víztározókhoz. Más, elsősorban nádasokhoz kötődő fajok is hasznot húztak ezekből az újonnan kialakított élőhelyekből, mint a guvat (*Rallus aquaticus*), a vízityúk (*Gallinula chloropus*) vagy egyes nádi énekesmadarak (Bíró, 2016). Vannak természetes úton be-

vagy visszatelepülő fajok, melyek európai állományuk növelésével szép lassan egyre gyakoribbá váltak hazánkban, így a nyugatról kelet felé terjeszkedő bütykös hattyú (*Cygnus olor*) és üstökösréce (*Netta rufina*) (Albert & Szinai, 2008) vagy a délről észak felé terjeszkedő balkáni gerle (*Streptopelia decaocto*) és balkáni fakopáncs (*Dendrocopos syriacus*) (Rékási, 2000b; Török, 2000).

Szembetűnő, hogy a hazai kilenc harkályfaj közül nyolc is ide sorolható. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy hazai állományaik a fekete harkályt (*Dryocopus martius*) kivéve inkább stabilnak, semmint növekvőnek tekinthetők. A hazai erdőterületek aránya ugyan nőtt az elmúlt évtizedekben, de ez inkább az ültetvény jellegű erdőkre, nem pedig őshonos, a harkályok számára elegendő korhadt fát is tartalmazó erdeinkre vezethető vissza. Mindenesetre erdeink lényegesen jobb állapotban vannak mezőgazdasági területeinknél, számos ezen ökoszisztémához kötődő énekesmadárfaj állománya erős még hazánkban (pl. örvös légykapó – *Ficedula albicollis*, cinegék), ugyanakkor a legkevésbé veszélyeztetett fajok között alig találunk tipikusan mezőgazdasági tájakhoz kötődő fajokat (pl. parlagi pityer – *Anthus campestris*, sárga billegető – *Motacilla flava*).

Látni kell azt is, hogy az ebbe a csoportba tartozó fajok döntő többsége generalista. Sikerük titka elsősorban abban keresendő, hogy képesek többféle élőhelyet hasznosítani mind költés, mind táplálkozás során, ráadásul többségük tökéletesen alkalmazkodott az ember által erősen átalakított élőhelyekhez. Mi több, jelentős részük urbanizálódott, ahol ma már helyenként nagyobb sűrűségben fordulnak elő, mint a természetesebb élőhelyeken élő társaik. Tipikusan ilyenek a varjúfélék, például a dolmányos varjú (*Corvus cornix*) és a szarka (*Pica pica*), de a galambok közül az örvös galamb (*Columba palumbus*) is sokat profitált az ember által erősen átalakított környezetből (Hadarics & Zalai, 2008; Bankovics, 2019).

Élőhelyek, madárcsoportok vizsgálata

Összességében szembetűnő a sekély vizes élőhelyekhez kötődő fajok aggasztó helyzete. A korábban vízjárta Kárpát-medence vizes élőhelyei a lecsapolások következtében fokozatosan eltűntek (Borsos et al., 2010), amihez napjainkban hozzájárul a klímaváltozás negatív hatása is (Gaál et al., 2009). Ezen fajok hosszú távú megőrzése érdekében szükség lenne különböző élőhely-rekonstrukciós beavatkozásokra, amikre szerencsére az utóbbi évtizedekben több pozitív példa is volt, kedvező eredményekkel (Nagy & Lengyel, 2008; <http://lifepalyazatok.eu/magyar-life-adatbazis.html>).

A közepes és nagy testű fajok közül aggasztó egyes ragadozók helyzete. A tápláléklánc csúcán elhelyezkedő ragadozómadár-fajok számos negatív hatást szenvednek el, kezdve fészkelőhelyeik leromlásától egészen a szándékos mérgezésekig (Kovács et al., 2008; Tóth, 2014, 2017; Bíró, 2016, 2017). Védelmük csak komplex beavatkozásokkal valósítható meg. Elsődleges fontosságú fészkelőhelyeik nyugalmanak biztosítása, amit csak az erdészeti ágazattal közösen, az erdészeti tevékenység megfelelő tér- és időbeli ütemezésével lehet megtenni. Másik fontos lépés táplálkozóterületeik megfelelő kezelése, elsősorban az extenzív legeltetéses állattartás fenntartásával. Az elmúlt években egyre gyakrabban történtek illegális mérgezések, ennek visszaszorítása nemzetközi kötelezettségünk is, ráadásul ezek a mérgeanyagok akár az emberre is veszélyesek lehetnek. Mindezek mellett bizonyos fajok megtelepedését elő lehet segíteni műfészkek kihelyezésével és a megfelelő apróvad-gazdálkodási módokkal (Tóth, 2014, 2017; Bíró, 2016, 2017).

Több faj, különösen a rovarévo fajok szempontjából kirajzolódott az extenzív legeltetési rendszerek hiánya vagy elégtelen volta. Magyarországon jelenleg 800 ezer hektár gyepek van, melyek esetében a természetvédelmi szempontú legeltetési rendszerek alkalmazása közelítené meg a legjobban a hajdani természetes viszonyokat. A gyepeken élő fajok nagy része régóta alkalmazkodott a legelő állatokhoz, ezért is kívánatos a változatos állatállománnyal történő gazdálkodás. Fontos annak helyes megválasztása, hogy az élőhelytől függően mely állatfajokkal legeltessünk. A kaszálások idő- és térbeli ütemezése is rendkívül fontos (Sándor et al., 2004).

A kihalással veszélyeztetett fajok megőrzése érdekében kulcsfontossága van az egyes ágazati szereplők együttműködésének, elsősorban a természetvédelem–mezőgazdaság–erdőgazdálkodás–vadgazdálkodás vonatkozásában. Ugyanakkor a vizes élőhelyeket kedvelő fajok esetében pedig a természetvédelmi és a vízügyi ágazatnak kell megtalálnia a közös nevezőt, mert a fajok védelme csak így biztosítható. A vizsgálatból egyértelműen az rajzolódik ki, hogy az értékelt 230 madárfajból csak azoknak a helyzete mondható kedvezőnek, melyek viszonylag széles tűrőképességük mind fészkelőhely, mind táplálkozóhely tekintetében, és életfeltételeiket megtalálják még az ember által erősen átalakított tájakon is.

Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretnénk köszönetet mondani a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület munkatársainak a vörös lista első változatának szakmai véleményezéséért.

KIVONAT—Tanulmányunkban szigorú szempontrendszert alkalmazva összeállítottuk a Magyarországon rendszeresen, illetve rendszertelenül fészkelő vagy egykor fészkelő 230 madárfaj vörös listás besorolását. A madárfajok besorolásánál szigorúan az IUCN által javasolt regionális kategóriarendszer 11 kategóriáját alkalmaztuk. Az egyes fajok kategorizálását az IUCN által meghatározott szempontok alapján végeztük el, figyelembe véve a regionális sajátosságokat, valamint az általunk meghatározott alapelveket. Magyarország fészkelő madárfaunájába 230 madárfaj tartozik, ebből 12 faj regionálisan kipszult, 20 faj kritikusan veszélyeztetett, 23 faj veszélyeztetett, 35 faj sérülékeny, 19 faj veszélyeztetettséghez közeli, 102 faj legkevésbé veszélyeztetett, 19 faj pedig nem alkalmazható besorolást kapott. A vizsgált 230 fészkelő madárfajból 72 faj fokozottan védett. Ebből 8 faj regionálisan kipszult, 16 faj kritikusan veszélyeztetett, 10 faj veszélyeztetett, 18 faj sérülékeny, 6 faj veszélyeztetettséghez közeli, 12 faj legkevésbé veszélyeztetett, 2 faj pedig nem alkalmazható besorolást kapott. A kihalással veszélyeztetett 78 faj közül 34 faj az, mely nem fokozottan védett, ebből 32 faj védett, 2 faj pedig vadászható. A vörös listás besorolás alapján a veszélyeztetett fajok között dominálnak a vonuló madárfajok, valamint a közepes és nagy testű ragadozómadár-fajok.

Irodalom

- Albert L. & Szinai P. (2008): A bütykös hattyú (*Cygnus olor*) hazai kutatásának legújabb eredményei. *Ornis Hungarica* 15–16(1), p. 71–72.
- Bagyura J. & Haraszthy L. (2014a): Kerecsensólyom. In Haraszthy L. (szerk.): Natura 2000 fajok és élőhelyek Magyarországon. Pro Vértes Közalapítvány, Csákvár, p. 573–576.
- Bagyura J. & Haraszthy L. (2014): Uhu. In Haraszthy L. (szerk.): Natura 2000 fajok és élőhelyek Magyarországon. Pro Vértes Közalapítvány, Csákvár, p. 624–626.
- Bajomi B. (2003): Kékcserű réce-visszatelepítési program Magyarországon 1983 és 1992 között. *Madártávlát* 10(5), p. 10–12.

- Bankovics A. (2019): Adatok az örvös galamb (*Columba palumbus* Linnaeus, 1758) urbanizációjához: az első épületen való fészkelések. *Aquila* **126**, p. 27–34.
- Barna M. (2010): Vadmadarak nyugat-nílusi vírus fertőzöttségének vizsgálata. <http://hdl.handle.net/10832/205>
- Barna P. & Török H. A. (2013): A nagy örgébic (*Lanius excubitor*) fészkelése a Szatmári-síkság és a Beregi-síkság területén. *Aquila* **120**, p. 41–52.
- BirdLife International (2001): Threatened birds of Asia: the BirdLife International Red Data Book. BirdLife International Cambridge, UK, 3038 p.
- BirdLife International (2015): European red list of birds. European Union, Luxembourg, 67 p.
- Bíró I. [2016]: Terepi madárhatározó halgazdálkodóknak. Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület, Budapest, 60 p.
- Bíró I. [2017]: Terepi madárhatározó vadgazdálkodóknak. Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület, Budapest, 66 p.
- Borsos, B., Flachner, Zs., Nagy, G. G., Fehér, L. & Balogh, P. (2010): ILD Manual. A practical guide to integrated land management methods intended to improve land use and water management efficiency in the Tisza basin. An analysis of the lessons learnt from the project. ICPDR; UNDP-GEF, 165 p.
- Collar, N. J., Crosby, M. J. & Stattersfield, A. J. (1994): Birds to watch 2: the world list of threatened birds. BirdLife International (BirdLife Conservation Series No. 4), Cambridge, UK, 407 p.
- Collar, N. J., Gonzaga, L. P., Krabbe, N., Madrono Nieto, A., Naranjo, L. G., Parker, T. A. & Wege, D. C. (1992): Threatened birds of the Americas. The ICBP/IUCN red data book. International Council for Bird Preservation, Cambridge, UK, 1150 p.
- Collar, N. J., Stuart, S. N., Norman, A. (1985): Threatened birds of Africa and related islands. The ICBP/IUCN red data book. International Council for Bird Preservation, Cambridge, UK, 761 p.
- Csőrgő T. (2000): Réti tücsökmadár. In Haraszthy L. (szerk.): Magyarország madarai. Mezőgazda, Budapest, p. 297–298.
- Csőrgő T. (2000): Berki tücsökmadár. In Haraszthy L. (szerk.): Magyarország madarai. Mezőgazda, Budapest, p. 298–299.
- Deme T. (2016): A kis légykapó (*Ficedula parva*) fogási tapasztalatai és gyűrűzésének eredményei a Mecsekben. *Aquila* **122–123**, p. 77–84.
- Faragó S. (2014): Túzok. In Haraszthy L. (szerk.): Natura 2000 fajok és élőhelyek Magyarországon. Pro Vértes Közalapítvány, Csákvár, p. 581–586.
- Fatér I. (2014): Hamvas rétihéja. In Haraszthy L. (szerk.): Natura 2000 fajok és élőhelyek Magyarországon. Pro Vértes Közalapítvány, Csákvár, p. 556–558.
- Firmánszky G. (2014): Uráli bagoly. In Haraszthy L. (szerk.): Natura 2000 fajok és élőhelyek Magyarországon. Pro Vértes Közalapítvány, Csákvár, p. 627–628.
- Gaál M. Harnos Zs. & Hufnagel L. (2009): Klímaváltozásról mindenkinek. Budapesti Corvinus Egyetem Kertészettudományi Kar, Budapest 200 p.
- Green, A. J. (1996): Analyses of globally threatened Anatidae In relation to threats, distribution, migration patterns, and habitat use. *Conservation Biology* **10**(5), p. 1435–1445,
- Gregory, R. D., Van Strien, A. J., Vorisek, P., Meyling, A. W. G., Noble, D. G., Foppen, R. P. B. & Gibbons, D. W. (2005): Developing indicators for European birds. *Philosophical Transactions of the Royal Society B*. **360**, p. 269–288.
- Hadarics T. & Zalai T. (2008): Magyarország madarainak névjegyzéke. Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület, Budapest, 278 p.
- Haraszthy L. (2013): A siketfajd természetrajza. *Madártávlat* **20**(2), p. 16–19.
- Haraszthy L. & Bagyura J. (2014a): Barna kánya. In Haraszthy L. (szerk.): Natura 2000 fajok és élőhelyek Magyarországon. Pro Vértes Közalapítvány, Csákvár, p. 541–543.
- Haraszthy L. & Bagyura J. (2014b): Kék vércse. In Haraszthy L. (szerk.): Natura 2000 fajok és

- élőhelyek Magyarországon. Pro Vértes Közalapítvány, Csákvár, p. 568–572.
- Harcourt, C. & Thornback, J. (1990): Lemurs of Madagascar and the Comoros: the IUCN red data book. IUCN, Gland, 240 p.
- Honegger, R. E. (1975): Red data book. Volume 3. Amphibia and reptilia.
- Horváth M. (2014): Parlagi sas. In *Haraszthy L. (szerk.): Natura 2000 fajok és élőhelyek Magyarországon*. Pro Vértes Közalapítvány, Csákvár, p. 562–565.
- Horváth Z. (2014): Rétság. In *Haraszthy L. (szerk.): Natura 2000 fajok és élőhelyek Magyarországon*. Pro Vértes Közalapítvány, Csákvár, p. 544–547.
- IUCN (1968): Red data book. Volume 2. Aves. Morges, Switzerland.
- IUCN (2012a): IUCN red list categories and criteria: Version 3.1. Second edition. Gland, iv + 32 p.
- IUCN (2012b): Guidelines for application of IUCN red list criteria at regional and national levels: Version 4.0. Gland, iii + 41 p.
- IUCN (2013): Documentation standards and consistency checks for IUCN red list assessments and species accounts. Cambridge, UK, 68p.
- IUCN (2014a): Guidelines for using the IUCN red list categories and criteria: Version 11. 87 p.
- IUCN (2014b): 2014 Annual report of the Species Survival Commission and the Global Species Programme. Gland, Switzerland, 212 p.
- Joslin, P. & Matyanka, D. (1968): Endangered mammals of the World: report on status and action treatment. IUCN, Morges, Switzerland, 34 p.
- Kalocsa B. & Tamás E. A. (2014): Fekete gólya. In *Haraszthy L. (szerk.): Natura 2000 fajok és élőhelyek Magyarországon*. Pro Vértes Közalapítvány, Csákvár, p. 525–528.
- Kalotás Zs. (2014a): Császármadár. In *Haraszthy L. (szerk.): Natura 2000 fajok és élőhelyek Magyarországon*. Pro Vértes Közalapítvány, Csákvár, p. 593–596.
- Kalotás Zs. (2014b): Ugartyúk. In *Haraszthy L. (szerk.): Natura 2000 fajok és élőhelyek Magyarországon*. Pro Vértes Közalapítvány, Csákvár, p. 495–497.
- Kalotás Zs. (2014c): Széki lile. In *Haraszthy L. (szerk.): Natura 2000 fajok és élőhelyek Magyarországon*. Pro Vértes Közalapítvány, Csákvár, p. 601–604.
- Kalotás Zs. (2014d): Kis csér. In *Haraszthy L. (szerk.): Natura 2000 fajok és élőhelyek Magyarországon*. Pro Vértes Közalapítvány, Csákvár, p. 612–615.
- Kalotás Zs. (2014e): Kormos szerkő. In *Haraszthy L. (szerk.): Natura 2000 fajok és élőhelyek Magyarországon*. Pro Vértes Közalapítvány, Csákvár, p. 620–623.
- Kalotás Zs. (2014f): Réti fülesbagoly. In *Haraszthy L. (szerk.): Natura 2000 fajok és élőhelyek Magyarországon*. Pro Vértes Közalapítvány, Csákvár, p. 629–632.
- Kalotás Zs. (2014g): Haris. In *Haraszthy L. (szerk.): Natura 2000 fajok és élőhelyek Magyarországon*. Pro Vértes Közalapítvány, Csákvár, p. 577–580.
- Kalotás Zs. (2014h): Kűszvágó csér. In *Haraszthy L. (szerk.): Natura 2000 fajok és élőhelyek Magyarországon*. Pro Vértes Közalapítvány, Csákvár, p. 608–611.
- Kiss, O. & Tokody, B. (2017): Distribution, population changes and conservation of European Rollers (*Coracias garrulus*) in Hungary. *Aquila* **124**, p. 75.90.
- Kovács, A., Demeter, I., Fatér, I., Bagyura, J., Nagy, K., Szitta, T., Firmánszky, G., & Horváth, M. (2008): Current efforts to monitor and conserve the Eastern Imperial Eagle *Aquila heliaca* in Hungary. *A Journal of the Human Environment* **37(6)**, 457–459.
- Kovács G. (2014a): Batla. In *Haraszthy L. (szerk.): Natura 2000 fajok és élőhelyek Magyarországon*. Pro Vértes Közalapítvány, Csákvár, p. 532–534.
- Kovács G. (2014b): Üstökösgém. In *Haraszthy L. (szerk.): Natura 2000 fajok és élőhelyek Magyarországon*. Pro Vértes Közalapítvány, Csákvár, p. 512–514.
- Kovács L., Bank L., Mórocz A., Orbán A., Váczi M. & Haraszthy L. (2016): A vörös kánya (*Milvus milvus*) magyarországi helyzete 2016-ban. *Heliaca* **14**, p. 50.
- Lengyel, Sz. (1997): Distribution and status of the Common Sandpiper (*Actitis hypoleucos*) and Little

- Ringed Plover (*Charadrius dubius*) along two rivers in North-Eastern Hungary. *Aquila* **103–104**, p. 47–57.
- Magyar, G. (2007): Übersicht der Bestandsentwicklung des Ortolans (*Emberiza hortulana*) in Ungarn zwischen 1995 and 2006. In Bernardy, P. (Hrsg.): IV. Internationales Ortolan-Symposium. *Naturschutz und Landschaftspflege in Niedersachsen* **45**, p. 25–26.
- Millennium Ecosystem Assessment (2005): Ecosystems and human well-being: Biodiversity synthesis. World Resource Institute, Washington D.C. 86 p.
- Miller, R. R. (1979): Red Data Book. Volume 4. Pisces: Freshwater fishes.
- Nagy G. G. & Lengyel Sz. (2008): Egyek-Pusztakócs (Hortobágy) madárvilága 2004 és 2006 között: a tájrehabilitáció második ütemének kezdeti hatásai. *Aquila* **114–115**, p. 9–25.
- Nagy, G. G., Ladányi, M., Arany, I., Aszalós, R. & Czúcz, B. (2017): Birds and plants: comparing biodiversity indicators in eight lowland agricultural mosaic landscapes in Hungary. *Ecological Indicators* **73**, p. 566–573.
- Nagy, Sz. (2018): International Single-Species Action Plan for the Western Palearctic Population of Great Bustard, *Otis tarda tarda*. Version adapted for the Memorandum of Understanding on the Conservation and Management of the Middle-European Population of the Great Bustard (*Otis tarda*). BirdLife International, 45 p.
- Oláh J. (2014a): Gulipán. In Haraszthy L. (szerk.): Natura 2000 fajok és élőhelyek Magyarországon. Pro Vértes Közalapítvány, Csákvár, p. 590–592.
- Oláh J. (2014b): Gólyatöcs. In Haraszthy L. (szerk.): Natura 2000 fajok és élőhelyek Magyarországon. Pro Vértes Közalapítvány, Csákvár, p. 587–589.
- Pásztory-Kovács Sz. (2013): Énekesmadarak vonulásának vizsgálata hosszútávú gyűrűzési adatsorok alapján. PhD értekezés. Szent István Egyetem Állatorvos-tudományi Doktori Iskola, 109 p.
- Pongrácz Á. & Horváth M. (2010): Javaslatok a fokozottan védett ragadozómadár- és bagolyfajok, valamint a fekete gólya fészkelőhelyei körül alkalmazandó időbeni és területi korlátozásokra. *Heliaca* **8**, p. 104–107.
- Rakonczay Z. (1990): Vörös Könyv. A Magyarországon kipusztult és veszélyeztetett növény- és állatfajok. Akadémiai Kiadó, Budapest, 359 p.
- Rékási J. (2000a): Kis örgébic. In Haraszthy L. (szerk.): Magyarország madarai. Mezőgazda, Budapest, p. 346–347.
- Rékási J. (2000b): Balkáni gerle. In Haraszthy L. (szerk.): Magyarország madarai. Mezőgazda, Budapest, p. 206–207.
- Runge, C. A., Watson, J. E. M., Butchart, S. H. M., Hanson, J. O., Possingham, H. P. & Fuller, R. A. (2015): Protected areas and global conservation of migratory birds. *Science* **350**, p. 1255–1258.
- Sándor I., Ecsedi Z. & Aradi Cs. (2004): Természetvédelmi szempontú legeltetési rendszerek alkalmazása. In: Ecsedi Z. A Hortobágy madárvilága. Hortobágy Természetvédelmi Egyesület, Winter Fair, Balmazújváros-Szeged, p. 49–52.
- Schmidt E. (1986): Búcsúznak a nagy fülemülék (*Luscinia luscinia*)? *Madártani Tájékoztató* 1986. április–szeptember, p. 12–16.
- Schmidt E. (2000a): Kerti rozsdafarkú. In Haraszthy L. (szerk.): Magyarország madarai. Mezőgazda, Budapest, p. 279–280.
- Schmidt E. (2000b): Erdei pacsirta. In Haraszthy L. (szerk.): Magyarország madarai. Mezőgazda, Budapest, p. 249–250.
- Schmidt E. (2000c): Jégmadár. In Haraszthy L. (szerk.): Magyarország madarai. Mezőgazda, Budapest, p. 231–232.
- Schmidt E. (2000d): Rozsdás csuk. In Haraszthy L. (szerk.): Magyarország madarai. Mezőgazda, Budapest, p. 280–281.
- Schmidt E. (2000e): Kerti poszáta. In Haraszthy L. (szerk.): Magyarország madarai. Mezőgazda, Budapest, p. 313–314.

- Scott, P. (1964): Preliminary list of rare mammals and birds: including those thought to be rare but of which detailed information is still lacking. In Scott, P. (ed.): The launching of a new ark. First report of the World Wildlife Fund. Collins, London, p. 155–237.
- Smith, K. G., Barrios, V., Darwall, W. R. T. & Numa, C. (2014): The status and distribution of freshwater biodiversity in the Eastern Mediterranean. IUCN, Cambridge, xvi + 129 p.
- Standovár T. & Primack, R. P. (2001): A természetvédelmi biológia alapjai. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 271 p.
- Stattersfield, A. J. & Capper, D. R. (2000): Threatened birds of the World. Lynx Edition, BirdLife International, 864 p.
- Sterbetz, I (1965): Das Vorkommen der Teichwasserläufer: *Tringa stagnatilis* Bechst. im Karpathenbecken. *Journal für Ornithologie* **106**, p. 324–332.
- Szekeres P. (2014): Fehérhátú fakopáncs. In Haraszthy L. (szerk.): Natura 2000 fajok és élőhelyek Magyarországon. Pro Vértes Közalapítvány, Csákvár, p. 641–644.
- Széll A. (2014a): Székicsér. In Haraszthy L. (szerk.): Natura 2000 fajok és élőhelyek Magyarországon. Pro Vértes Közalapítvány, Csákvár, p. 597–600.
- Széll A. (2014b): Szerecsensirály. In Haraszthy L. (szerk.): Natura 2000 fajok és élőhelyek Magyarországon. Pro Vértes Közalapítvány, Csákvár, p. 605–607.
- Tóth L., Nagy Sz. & Haraszthy L. (1999): Vörös Lista. Magyarország fészkelő madarainak védelmi helyzete. Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület, Budapest, 6 p.
- Tóth P. (2014): Terepi madárhatározó gazdálkodóknak. Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület, Budapest 62 p.
- Tóth P. (2017): Terepi madárhatározó erdőgazdálkodóknak. Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület, Budapest 62 p.
- Török J. (2000): Balkáni fakopáncs. In Haraszthy L. (szerk.): Magyarország madarai. Mezőgazda, Budapest, p. 242.
- Török K. (2009): A Föld ökológiai állapota és perspektívái. *Magyar Tudomány* **170**(1), p. 48–53.
- Tucker, G. M. and Heath, M. F. (1994): Birds in Europe: their conservation status. Cambridge, UK: BirdLife International (BirdLife Conservation Series No. 3.).
- Varga Zs. (2000): Bajszos sármány. In Haraszthy L. (szerk.): Magyarország madarai. Mezőgazda, Budapest, p. 383–384.
- Verhulst, J., Báldi, A. & Kleijn, D. (2004): Relationship between land-use intensity and species richness and abundance of birds in Hungary. *Agriculture, Ecosystems & Environment* **104**, p. 465–473.
- Vivero, J. L., Szejner, M., Gordon, J. & Magin, G. (2006): The red list of trees of Guatemala. Flora and Fauna International, Cambridge, UK, 50 p.
- Zólei A. & Selmeczi K. Á. (2016): Erdői élőhelyek madárvilágának helyzete és kezelési javaslatok – különös tekintettel a közösségi jelentőségű fajokra. In: Korda M. (szerk.): Az erdőgazdálkodás hatása az erdők biológiai sokféleségére. Tanulmánygyűjtemény. Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság, Budapest, p. 281–310.

Egy rekultivált kavicsbánya madártani értékelése

Bátky Gellért¹, Csonka Péter¹ & Szabó Máté²

¹ Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság; ² Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület

ABSTRACT—*Bátky, G., Csonka, P. & Szabó M.: Evaluation of the ornithological values of a recultivated gravel mine.* Váli-tó is a small gravel pond near Mocsá. It is a young wetland, since gravel mining has only ceased in 2010. Thanks to the clay islands left behind from mining and lack of disturbance of the pond, a number of protected and strictly protected waterbird species quickly occupied the area. We started the regular monitoring, nest survey and colour marking of birds in 2012. The ornithological value of the area is indicated by the establishment of the only tern and gull colony in entire Komárom-Esztergom county, and by the six strictly protected bird species nesting on the pond. A total of 127 colour ring read-offs of Common Terns have been reported and 249 recoveries of Lesser Black-headed Gulls. These data help to better understand the migratory habits of these species. Common Terns colour-ringed on the pond were reported from Israel and Bulgaria, while Lesser Black-headed Gulls were reported from Spain and the Netherlands. A Black-winged Stilt coloured ringed as a juvenile was photographed two months later in Italy. The case of Váli-tó is a good example of how gravel-mining sites may be turned into an important wetland if islands are created as nesting platforms.

Keywords: gravel ponds, breeding colonies, nesting islands, *Sterna hirundo*, *Chroicocephalus ridibundus*, bird ringing, migration, Hungary.

Correspondence: *Bátky Gellért*, H-2890 Tata, Csever u. 9. 3/11.; E-mail: batkyg@dinpi.hu

Bevezetés

A Kisalföld keleti részében számos vizes élőhely található, amelyek közül a mesterségesen kialakított halastavak bírnak nagyobb természetvédelmi jelentőséggel, és ezekről víztestekről rendelkezünk részletes biotikai adatbázissal. A vizsgálati eredményekről korábban jelentek meg publikációk és készültek szakdolgozatok is. A legtöbb közlemény talán a Tatai tavak Ramszari területen található vízterek kapcsán (tatai Öreg-tó, Ferencmajori-halastavak, Réti-halastavak) jelent meg. *Benya & Kugli (1973)* írt átfogó munkát Tata madárvilágáról, melyben a halastavak madarairól is részletes leírás készült. Rendszeres vizsgálatokra 1984-től került sor (*Musicz, 1985a, 1990a, 1990b, 1992, 1994, 1995, 1996, 1997b, 2006; Bátky, Musicz & Csonka, 2014; Musicz, Bátky & Csonka, 2018*). A Ferencmajori-halastavak esetében az első átfogóbb kutatásokat szintén *Musicz (1985b, 1988)* végezte. Publikációjában beszámol az 1981–87 között végzett felmérésének eredményeiről. Átfogó publikáció született *Musicz (1997a)* tollából, mely a Tatai-medence halastavainak, víztározóinak természetvédelmi jelentőségét vizsgálta a madarak kapcsán. A Réti-halastavak madárállományainak felmérését többek között *Bátky (2000)* végezte. *Csonka (2003)* dolgozatában az Által-ér deltavidékének természetvédelmi elemzését dolgozta fel, amelyben a Ferencmajori-halastavak és a Réti-halastavak madártani jelentőségét is hangsúlyozta. *Musicz & Csonka (2007)* a tatai és Tata környéki halastavak múltjával, jelenével, élővilágával, megőrzésének lehetőségeivel foglalkozott. *Bátky (2008; 2009)* szintén a Ferencmajori-halastavak vízimadár-állományával foglalkozik. Előbbi a halastórendszer

vízimadár-állományának hétéves adatsorát elemzi és annak megőrzésére tesz javaslatokat, utóbbiban a halastavakon végzett 2 év vízimadár-állomány változásait, azok eltérését hasonlította össze. *Bátky (2010)* és *Bátky & Csonka (2013)* dolgozatában a halastórendszeren folytatott 10 éves időtartamú megfigyeléseinek adatait dolgozza fel. Komárom-Esztergom megyében vonuló vízimadár-közösségek vizsgálata témában írt diplomadolgozatot *Cseh (2013)*, melyben többségében szintén a térségi halastavak állományváltozásait dolgozta fel, de munkájában már helyett kapott néhány nagyobb jelentőségű horgászto is.

A szakirodalmi áttekintés alapján jól kirajzolódik, hogy az eddig megjelent publikációk főként a halastavak vízimadárvilágával és annak vizsgálatával foglalkozott, pedig az utóbbi években, évtizedekben egyre több horgászto és bányató került kialakításra a Kisalföld keleti régiójában, amelyek összességében szintén fontos vizes élőhelynek számítanak. Ennek a hiányosságnak a pótlására 2012-ben elkezdtünk egy szisztematikus felmérést, vizsgálatot a Mocsától északra elterülő kavicsbánya-tó területén, amelynek apropóját az is adta, hogy ekkorra már egy komolyabb méretű csér- és sirálytelep alakult ki ezen a bányatavon.

Anyak és módszerek

Mocsa közigazgatási területén 19 felhagyott, vagy működő kavicsbányató található, amelyek a Duna által szállított kavicsfordalék kitermelésére létesültek. A 2000-es évek elején, Mocsa-Komárom közöttől keletre, új bányaterület engedélyezése alkalmával az egyeztetések során az eljáró hatóság a Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság javaslatára rögzítésre került, hogy a nevezett területen a bányászati tevékenység során a kavics nyersanyag között elhelyezkedő agyagból meghatározott számú és kiterjedésű szigeteket kell hátrahagynia az üzemeltetőnek. Ezeket a szigeteket a bányászat felhagyása után meg kellett őrizni.

Az egyeztetések során cél volt, hogy 8-10 db változó méretű és alakú sziget maradjon hátra a közel 7 hektáros tavon. Szempont volt a szigetek méretén és formáján túl a víz fölé nyúlás magassága is, továbbá igyekeztünk előre tervezni a tavak vízszint ingadozásával. Az egyes alacsonyabb szigetek tervezésénél a vízborítás akadályozta és akadályozza ma is a zárt növényzet kialakulását. Az alacsonyabb szigetek jelenleg is növényzetmentesek, mivel azok télen jellemzően víz alatt vannak. A területen az intenzív bányaművelés 2010-ben szűnt meg. A tó déli részén a 2013-2016. közötti időszakban volt még termelés, de az a szigetek működését nem zavarta. A kavicsbányató teljes hátrahagyására 2016 őszén került sor. A bánya a helyi Váli család tulajdonában van, ezért a bánya területén visszamaradt kavicsbánya-tavat elneveztük mocsai Váli-tónak, a továbbiakban ezen a néven fogunk rá hivatkozni.

A mocsai Váli-tó vízimadarak fészkelésére legalkalmasabb élőhelyek elsősorban azok a kavicszátónyok, amelyeken gyér növényzet van. Az utóbbi években erősen megnövekedett a lágyszárú és a fűszárú növényzet is a szigetek többségén, mivel az utóbbi száraz évek hatására a talajvízszint és a bányató vízszintje jelentősen csökkent. Szintén fontos élettér a bányatavat szegélyező nádas, amelyben több vízimadár faj is zavartalan költőhelyet talál magának. A fészkelők számának meghatározásakor figyelembe kell venni, hogy egyes fajok esetében a tó partjáról nehéz pontosan meghatározni a területen költő párok számát. Ezért minden évben legalább egyszer bejártuk a szigeteket állományfelmérés pontosítása

céljából, illetve egyedi sorszámú jelölőgyűrűk használatával madárgyűrűzéseket is végeztünk. A telep látogatása jellemzően néhány fős kis csoportokban, kenuk segítségével történt. Alkalmanként 2-3 fő madárgyűrűzővel dolgoztunk, maximum kettő órát tartózkodtunk a szigeteken. Minden alkalommal napos, meleg időben tartózkodtunk a telepen, a tojások, fiókák kihülésének elkerülése érdekében. A rendszeres felmérések során igyekeztünk gyűrűs, színes gyűrűs madarakat azonosítani a területen, de ez a módszer nem kecsegtetett sok sikerrel. Néhány alkalommal vadkamerát helyeztünk ki a költőszigetekre, hogy információt gyűjtsön a telepek életéről és a színes gyűrűk leolvasásában is segítségünkre legyenek. Sajnos, ez a módszer nem hozta meg a kívánt eredményt. 2018-ban és 2019-ben viszont több alkalommal szerveztünk akciót, hogy a területen költő madarak között gyűrűs példányokat keressünk és azonosítsunk. Ehhez a keleti parton hajnal előtt felállított lessátorból történő úgynevezett digiszkopolás (távcső és digitális kamera kombinációja) volt a legjobb megfigyelési módszer.

Eredmények

A fészkelő vízimadár-állományok alakulása

A mocsai Váli-tó mindössze 7 hektáros területén a vízszint függvényében 3-11 sziget van. Három sziget magas vízállásnál is 30-80 cm-el emelkedik ki a vízből. A többi 8 sziget magas vízszintnél víz alatt van akár 10-30 cm-el is, azonban a nyári aszályos időben ezek rendszerint felszínre kerülnek. A nyáron megtelepülő növényzet tavaszra rendszerint kipuштul ezekről a szigetekről. A tartósan szabadon lévő szigetrészek viszont mára benövényesedtek és kisebb fák (nyár, fűz) is megjelentek rajtuk. Ezeket a növényes részeket előszeretettel használják költésre a récefajok, mint a tőkés réce (*Anas platyrhynchos*), kontyos réce (*Aythya fuligula*) és a cigányréce (*Aythya nyroca*). A tó északi részében van egy nagyobb kiterjedésű sekélyes sziget, amely a nyár végére rendszerint már 2200 négyzetméter kiterjedésére növekszik meg. Ezt a szigetet részesítik előnyben a partimadarak. Költő fajként a gólyatöcs (*Himantopus himantopus*), a gulipán (*Recurvirostra avosetta*), a kis lile (*Charadrius dubius*), a bíbic (*Vanellus vanellus*), a piros lábú cankó (*Tringa totanus*) is megtelepszik a küszvágó csér (*Sterna hirundo*) és a dankasirály (*Chroicocephalus ridibundus*) mellett. Az itt költő vízimadarak jó része a közeli halastavakra és bányatavakra jár táplálkozni. Kifejezetten igaz a halfogyasztó madarakra, mert a Váli-tóba nem történt tervezett haltelepítés és a természetes betelepülési is lassú a tápanyag feldúsulás ütemét tapasztalva.

A 2010-ben kialakult bányató szisztematikus madártani felmérését 2012-ben kezdtük el. A 2012–2019 közötti években a mocsai Váli-tavon fészkelő vízimadár-fajok adatait az 1. táblázat foglalja össze. A felmérés első évében még alacsony létszámú csér-, sirálytelep alakult ki, de a többi vízimadár-faj már hamar birtokba vette az új élőhelyet. A vizsgálat 8 éve alatt viszonylag stabil költőállomány alakult ki a területen, komolyabb ingadozások nélkül. Viszont minden évben tapasztalható volt kisebb, vagy nagyobb fiókapuštulás a heves nyári zivatarok miatt. Említésre méltó negatív esemény 2017 nyarán történt, amikor június közepén a szigetek bejárása során azt tapasztaltuk, hogy a fészkeket és a röpképtelen fiókákat valamilyen állat elpusztíthatta. Az egész tó területén egyetlen élő fiókát (gólyatöcs) találtunk. Ezen kívül csak néhány madártetem és feltörött tojások voltak fellelhetők a

Faj/species	Állományméret (pár)/population in pairs							
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
<i>Cygnus olor</i>	1	1	1	1	0	1	0	0
<i>Anser anser</i>	1	1	5	1	1	2	3	2
<i>Mareca strepera</i>	0	1	0	0	0	0	0	0
<i>Anas platyrhynchos</i>	5	4	5	5	4	6	6	8
<i>Netta rufina</i>	1	2	2	1	1	1	3	3
<i>Aythya ferina</i>	2	3	3	2	2	2	0	1
<i>Aythya nyroca</i>	1	0	4	3	1	5	4	3
<i>Aythya fuligula</i>	0	2	0	3	3	2	3	5
<i>Tachybaptus ruficollis</i>	2	2	4	2	1	2	1	1
<i>Podiceps cristatus</i>	0	0	0	1	2	0	1	1
<i>Podiceps nigricollis</i>	1	1	1	1	0	0	0	1
<i>Ixobrychus minutus</i>	0	0	0	0	1	1	0	1
<i>Gallinula chloropus</i>	0	0	1	0	1	0	1	2
<i>Fulica atra</i>	2	5	4	6	3	2	4	6
<i>Himantopus himantopus</i>	5	9	12	5	5	7	3	7
<i>Recurvirostra avosetta</i>	17	12	19	6	4	6	7	6
<i>Charadrius dubius</i>	5	4	5	3	1	5	3	4
<i>Vanellus vanellus</i>	4	2	3	1	0	0	0	0
<i>Tringa totanus</i>	2	2	2	1	0	0	1	1
<i>Chroicocephalus ridibundus</i>	10	25	40	80	40	45	30	55
<i>Sterna hirundo</i>	14	70	110	90	55	60	85	80
<i>Merops apiaster</i>	8	2	3	4	2	4	4	2
<i>Riparia riparia</i>	130	30	30	75	16	0	0	0
<i>Lanius minor</i>	1	0	0	0	0	0	0	0

1. táblázat. A 2012–2019 közötti években a mocsai Váli-tavon fészkelő vízimadár-fajok mennyiségéről
Table 1. Population changes of waterbirds on Váli-tó between 2012–2019

szigeten. A tettes kilétéről árulkodó nyomokat nem találtunk a helyszínen. Feltételezéseink szerint az elkövető vidra (*Lutra lutra*) lehetett.

A fészkelő vízimadár-állományok egyedi jelölése

Komárom-Esztergom megyében a mocsai fészkeztelep az egyetlen csér- sirálytelep. A kialakuló költőtelep viszonylag könnyen megközelíthető és jól bejárható, ezért igyekszünk minél több információt gyűjteni a költőállományok változásairól, életéről és az itt költő, illetve kikelő madarak vonulási, kóborlási útvonalairól. A távcsöves megfigyelés és a vadkamera használata mellett fontos segítség az egyedi jelölési módszer alkalmazása. Minden évben igyekszünk minél több helyben kikelő fiókára egyedi jelölést elhelyezni. Ennek érdekében a 2012 és 2013-as évben egyszer-ször látogattuk meg a költőtelepet a madarak egyedi jelölése érdekében. A 2014, 2015 és 2016-os évben már kétszer, a 2017 és 2018-as évben szintén egyszer-ször és a 2019-es, idei évben pedig háromszor jártunk bent a szigetekken. A többszöri alkalomra azért volt szükség, mert a több évi tapasztalat azt mutatta, hogy a költési időszak elhúzódsá miatt még az utolsó gyűrűzések alkalmával július utolsó harmadában is találtunk néhány napos fiókákat. A többszöri látogatással több egyed tudtunk meggyűrűzni, és az is előfordult, hogy olyan fiókákat fogtunk vissza, amik az előző akció során csak fémgyűrűt kaptak a fiatal koruk miatt, viszont később már fejlettebbek lettek, így színes gyűrűvel is el lehetett őket látni.

Faj / species	gyűrűzési egyedszám / number of marked individuals							
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
<i>Himantopus himantopus</i>	7/0	2/0	5/0	0/0	0/0	1/0	2/2	7/4
<i>Recurvirostra avosetta</i>	0/0	0/0	2/0	0/0	1/1	0/0	3/3	3/3
<i>Charadrius dubius</i>	0/0	4/0	1/0	0/0	0/0	0/0	2/0	0/0
<i>Tringa totanus</i>	3/0	0/0	1/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0
<i>Chroicocephalus ridibundus</i>	3/1	20/17	46/25	94/68	33/22	0/0	0/0	0/7
<i>Sterna hirundo</i>	38/88	91/54	143/0	141/54	54/141	0/143	54/91	88/38

2. táblázat. A 2012–2019-es időszak alatt gyűrűzött fajok és példányszámok évenkénti eloszlása (a perjelet követően a színes gyűrűvel ellátott példányok száma)

Table 2. Number of ringed individuals of those species marked at the pond between 2012–2019 (numbers of birds marked with metal rings or colour rings are divided by a slash)

A vizsgálat 8 éve alatt a tavon kikelő fiókákból 4 példány piros lábú cankó, 7 példány kis lile, 9 példány gulipán, 24 példány gólyatöcs, 223 példány dankasirály és 609 példány küszvágó csér fiókát sikerült egyedi azonosítószámú alumínium-, vagy acélgyűrűvel ellátni. Ezen madarak közül a piros lábú cankók nem kaptak színes gyűrűt, míg 2 kis lile, 6 gólyatöcs és 7 gulipán viszont igen. A dankasirály-fiókák közül összesen 140 példány lábára került elhelyezésre színes gyűrű, míg a küszvágó csérek 286 példánya kapott szintén színes gyűrűt a fémgyűrű mellé.

Bütykös hattyú (*Cygnus olor*): Sárga lábgyűrűje alapján 2014 tavaszán azonosítottuk azt az egyedét, amely 1 hónapig tartózkodott a tavon. Korábban a Ferencmajori-halastavakon és a Dunán mozgott, majd a Váli-tavi látogatása utána a budapesti dunai szakaszon látták többször is.

Nyári lúd (*Anser anser*): A néhány km-re lévő szomódi Bakodi-tavon fiókaként jelölt nyári ludakat is regisztráltunk a tavon. Két példány fordult meg eddig a Váli-tónál egy-egy alkalommal, mind a kettő 2018 augusztusában.

Kanalasgém (*Platalea leucorodia*): Szegeden gyűrűzték 2010-ben azt a kanalasgémet, amelyik 2016 augusztusában jelent meg a Váli-tónál. A korábbi években látták a környező vizes élőhelyeken, valamint a teelési időszaka alatt Tunéziában is. 2016-os Komárom-Esztergom megyei látogatása után 2017-ben és 2019-ben is feltűnt nálunk.

Gólyatöcs (*Himantopus himantopus*): Az eddig meggyűrűzött 24 gólyatöcsből 6 kapott színes gyűrűt is. Utóbbiak közül három került meg eddig. Az érdekesebb 2018. augusztus 24-ei olaszországi megkerülés, amely 2 hónappal a mocsai gyűrűzése után a költőhelytől 629 km-es távolságra fotóztak le. Két helyi megkerülése közül az egyiket 23 nappal a tónál fiókaként történt gyűrűzése után olvastunk le. A másik egy 2017. augusztus 15-i tatai megkerülés, amely egy hónappal a gyűrűzése után a Váli-tótól nyolc kilométerre fekvő Városi-tavon jelent meg.

Gulipán (*Recurvirostra avosetta*): Hét példányt jelöltünk meg a tavon eddig színes gyűrűvel. Két példány megfigyelési adatával rendelkezünk a tőről. Az érdekesebb egyed egy öreg példány, melyet 2018. május 20-án és június 24-én azonosítottunk a tavon. Ő csak fémgyűrűt viselt a lábán, de szerencsénkre így is sikerült pontosan leolvasni a kódját. Kiderült, hogy 2007-ben fiókaként gyűrűzték Dinnyésen. Azóta ez volt az első visszajelzési

adata a madárnak. Információnk alapján ez a 3. legidősebb magyar gyűrűs gulipán a hazai adatbázisban. Nem elhanyagolható adalék még, hogy ez a madár költött is a Váli-tónál ebben az évben.

Kis lile (*Charadrius dubius*): 2018-ban sikerült két madarat színes gyűrűvel megjelölnünk eddig. Közülük 13 nappal a jelölést követően a Váli-tavi gyűrűzési helyén olvastunk vissza a színes gyűrűjét egy fiatal példánynak.

Szerecsensirály (*Larus melanocephalus*): 2019 nyarán legalább két példány szerecsensirály tartózkodott a Váli-tónál és annak környezetében. Néhány napig lehetett megfigyelni őket és többször is násztevékenységet folytattak. Bízunk benne, hátha költés lesz a vége, de ez sajnos elmaradt. Az egyik madarat 2018 júniusában jelölték Rétszilason színes gyűrűvel. Azóta nem volt megkerülése a madárnak.

Dankasirály (*Chroicocephalus ridibundus*): A megjelölt egyedek számával arányosan az itt jelölt dankasirályok esetében gyűlt össze a legtöbb leolvasási adat. Eddig 249 visszajelzési adatunk van az itt megjelölt 140 példány kapcsán. Lengyelországi (1 adat) és horvátországi (5 adat) jelölésű madarak is szem elé kerültek a Váli-tónál. Előbbi országból 1 példányt, utóbbiból 4 példányt sikerült megfigyelni és egyedileg azonosítani. Ezeknek a külföldi madaraknak korábbi megfigyelésük még nem volt.

A Váli-tónál színes gyűrűvel jelölt madaraknak kivétel nélkül nyugati és délnyugati megfigyeléseik vannak. Eddig hazánkon kívül 10 országból jelentették vissza az itt jelölt madarainkat. A legtöbb külföldi megkerülés Olaszországból való. Innen 67 megfigyelés érkezett eddig. Második helyen Ausztria és Spanyolország áll 11-11 megfigyeléssel. Adataink vannak még Franciaországból (4), Horvátországból (3), Szlovéniából (3), Németországból (2), Hollandiából (1) és Belgiumból (1). A legtávolabbi megkerülés Spanyolországból érkezett, Valenciától nyugatra. Ez a madár 2218 km-t tett meg. Két elpusztult madárról kaptunk visszajelzést: egyiket csehországi kollégák küldték meg, a másik madárnak a gyűrűjét pedig egy Szeged melletti kerecsensólyom-fészekben találták meg.

Itthoni megfigyelési helyszínek között szerepel továbbá a naszályi Ferencmajori-halastavak, a tatai Öreg-tó, a Vác–Nagymaros–Verőce közötti Duna-szakasz, a szombathelyi Csónakázó-tó és a Fertő tó (Fertőújlak). 97 olyan adatunk van, amikor magyar jelölésű példányokat azonosítottunk a tavon. Ezeknél a megfigyeléseknél jórészt a korábban itt gyűrűzött egyedek kerültek visszaolvasásra. A leolvasott madarak között szinte mindegyike költésben is volt a megfigyelés időpontjában. Az eddigi legidősebb itt költő madarunk egy 2009-ben Rétszilason gyűrűzött példány volt. Az ő gyűrűjét 2019 júliusában olvastuk le.

Küszvágó csér (*Sterna hirundo*): Második legtöbb adattal rendelkező fajunk. Az itt jelölt 609 küszvágó csért főleg határainkon belülről jelentették vissza. Magyarországi megkerülései érkeztek a naszályi Ferencmajori-halastavakról, a Balaton keleti feléről, Rábatyról, valamint a dunaalmási Duna-szakaszcól. Külföldről eddig öt visszajelzési adatunk van. Lengyelország (2) és Szlovákia (1) északnyugati feléről, valamint egy érdekesebb romániai és bolgár adat, amely két megfigyelés ugyanarról a madárról szól. Ezt a madarat a Fekete-tenger partvidékén látták, 890 km-re és 3 évvel később miután a Váli-tavon megkapta a gyűrűjét. Eddig két elpusztult madarunkat jelentették vissza. Egyiket a keszthelyi Fenékpusztán találták meg egy horgászstégen, a másik pedig Balatonakalin került kézre.

A Váli-tónál azonosított madarak közül 124 egyedet jelöltek Magyarországon, amelyeknek jelentős része az általunk a korábbi években gyűrűzött madár volt. Három olyan példány mutatkozott eddig itt, amik az ország más részén kapták gyűrűjüket. Két madár származott Várpalotáról, egy pedig Soponyáról. 2019-ben két, fehér és fekete színes gyűrűt viselő öreg küszvágó csért azonosítottunk. Kiderült, hogy mind a kettő 2019 áprilisában kapott a gyűrűt Izrael nyugati felén, ami 2182 km távolságot jelent légvonalban. A fehér gyűrűt viselő madár gyűrűzése és azonosítása között 24 nap telt el. A fekete gyűrűs madár másfél hónappal izraeli meggyűrűzését követően került a távcsövünk elé. Mind a két példány sikeresen fészkelte a Váli-tónál, és többször is megfigyelhetőek voltak a már röpkés fiókáik társaságában. A legidősebb madarakat (2 példány), amelyek megfordultak a tónál, 2019 júliusában, 7 évvel ugyanitt történő meggyűrűzésüket követően figyeltük meg ugyanitt.

Megbeszélés

Komárom-Esztergom megye területén az egyetlen csér- és sirálytelep a mocsai Váli-tavon található, amely egy hátrahagyott kavicsbánya területén alakult ki. Itt a vízimadarak megtelepedésének fő okait négy tényezőben látjuk. A kitermelt kavicspad vastagsága ca. 3-4 méter között változott, így a bánya területén összegyűlt talajvíz átlagban 1,5 méter. Ebből fakadóan volt rá lehetőség, hogy természetvédelmi célból költszigeteket alakítsanak ki a terület kezelői. Fontos tényező, hogy a terület tulajdonosai a természetvédelmi kezelő által elvárt módon végezték el a terület rekultivációja során ezt a számukra plusz költséggel járó munkálatot, és a továbbiakban nem horgásztóként akarták azt üzemelni. Harmadrészen, hogy ideális magasságú szigeteket sikerült a vállalkozóknak kialakítani. A több, változatos méretű, magasságú és alakú sziget különböző madárfajoknak kedvez. Negyedrészen fontos tényezőnek látjuk azt is, hogy kedvező a bányató fekvése, hiszen több halastó is van a közelben, amelyek kiváló táplálkozó helyet biztosítanak a Váli-tavon költő vízimadarak számára. Az a tényező is kedvező lehet a terület jövője szempontjából, hogy a tulajdonosnak van még 5 hektár barnamezős bányabővítési lehetősége a területhez kapcsolódóan, ami kedvező esetben, akár a szabad vízfelszín bővítését és további szigetek kialakításának a lehetőségét is magában hordozza.

Természetvédelmi problémák, zavaró tényezők

A terület nem áll természetvédelmi oltalom alatt és nem része a Natura 2000 hálózatnak. A tavon a gazdálkodási szempontok az elsődlegesek. A jelenlegi tulajdonossal jó a kapcsolatunk, és ezt a jövőben is fenn kívánjuk tartani. Viszont, ha tulajdonosváltás történik, akkor könnyen változhatnak a jelenlegi kedvező állapotok. A vadászat és a horgászat miatt így is van nyomás, illetve zavarás a területen. Vízivadvasdszat az őszi idényben néhány alkalommal zajlik a területen. A horgászat tiltott, de ennek ellenére esetenként előfordul, mint zavaró tényező. A vízszint ingadozása, amilyen kedvező az élőhelyi állapotok fenntartására, annyira veszélyes is tud lenni egy-egy nyári zivatar esetén, ugyanis a hirtelen megemelkedő vízszint költséket tehet tönkre. Erre volt is példa az utóbbi években. A nagyobb szigetek cserjésedése és spontán erdősülése szintén kedvezőtlen a terület számára. Ennek a nem kívánatos szukcessziós folyamatnak a visszaszorítása érdekében már több

alkalommal szerveztünk a területen élőhelyrehabilitációs munkálatokat a tulajdonos beleegyezésével.

Köszönetnyilvánítás

A munka során számtalan személytől és szervezettől kaptunk segítséget, melyet ez úton is megköszönünk. Különösen köszönjük *Váli József* és *Váli Péter* tulajdonosoknak a pozitív és rugalmas hozzáállást, valamint a segítőkészséget. Szintén köszönettel tartozunk a *Száz Völgy Természetvédelmi Egyesület* és a *MME Komárom-Esztergom Megyei Csoport* tagjainak a terepi munkában nyújtott segítségért.

KIVONAT—A kis kiterjedésű mocsai Váli-tó fiatal vizes élőhelynek számít, hiszen a kavicsbányászat csak 2010-ben szűnt meg a területén. A bányászat során hátrahagyott agyagszigeteknek és a tó viszonylagos nyugalmanak köszönhetően hamar birtokba vették a védett és fokozottan védett vízimadár-fajok. A rendszeres monitorozást, fészekfelmérést és a kikelő fiókák egyedi jelölését 2012-ben kezdtük el. A terület madártani értékét mutatja, hogy Komárom-Esztergom megye területén itt van egyetlen csér- és sirálytelep, valamint rendszeresen költ a területén legalább 6 fokozottan védett madár-faj. A telepen történő színes gyűrűzéseknek köszönhetően küszvágó csérből 127 megkerülésünk, míg dankasirályból 249 megkerülésünk van. Ezek hozzájárulnak a nevezett fajok vonulási szokásainak jobb megismeréséhez. Itt jelölt küszvágó csér került meg Izraelben és Bulgáriában is, míg az ugyancsak itt gyűrűzött dankasirályokat Spanyolországból és Hollandiából is jelentettek már. Egy színes gyűrűvel jelölt gólyatöcsfiókat két hónappal később már Olaszországban fényképeztek le. A mocsai Váli-tó jól példázza, hogy vizes élőhelyeink között kavicsbányatavaink is fontos vizes élőhellyé válhatnak, ha fészkelés céljára megfelelő méretű, magasságú szigeteket hagynak azokon hátra.

Irodalom

- Bátky G. (2000): A Réti-halastavak. *Madártávlat* 7(5), p. 15.
- Bátky G. (2008): A Tatai Öreg-tó NATURA 2000 SPA naszályi részterületének vízimadár állománya és annak megőrzése. Szakdolgozat. NYME, Vadgazdálkodási Intézet, Sopron, 106 p.
- Bátky G. (2009): Vízimadár Monitoring a Ferencmajori-halastavakon (2006–2007). TDK dolgozat. NYME, Sopron. 36 p.
- Bátky G. (2010): A Ferencmajori-halastavak vízimadár-monitoringja a 2000–2009-es időszakban. Diplomadolgozat. NYME, Vadgazdálkodási Intézet, Sopron. 88 p.
- Bátky G. & Csonka P. (2013): A Ferencmajori-halastavak vonuló vízimadarainak monitoringja a 2002–2011 közötti időszakban. *Magyar Vízivád Közlemények* 23, p. 177–196.
- Bátky G., Musicz L. & Csonka P. (2014): Anser-fajok vonulásdinamikája a Kelet-Kisalföld térségében 2001–2012 között. III. Győr-Moson-Sopron Megyei Madártani Kongresszus. Kapuvár, 2013. március 2. *Szélkiáltó* 16, p. 66–67.
- Benya L. & Kugli J. (1973): Tata madárvilága. *A tatai Herman Ottó Kör Munkái* 3, p. 1–21.
- Cseh P. (2013): Vonuló vízimadár-közösségek vizsgálata mesterségesen létrehozott vizes élőhelyeken Komárom-Esztergom megyében. Diplomadolgozat. NYME, Vadgazdálkodási Intézet, Sopron, 73 p.
- Csonka P. (2003): Az Által-ér Deltavidékének földhasználati és természetvédelmi elemzése és értékelése. Szakdolgozat, Sopron. 101 p.
- Musicz L. (1985a): Vonuló vízimadarak számlálása az Öreg-tavon. *A tatai Herman Ottó Kör munkái* 7, p. 147–151.
- Musicz L. (1985b): A Ferenc-majori halastavak madárvilága. *A tatai Herman Ottó Kör munkái* 7, p.

299–341.

- Musicz L. (1988): A Ferencmajori-halastavak madárvilága. *Limes* **1**(1), p. 69–90.
- Musicz L. (1990a): Vadlúdmozgalmak vizsgálata a tatai Öreg-tavon az 1984–1989 közötti időszakban. Wild goose movements on the Tata Öreg Lake 1984–1989. *Aquila* **96–97**, p. 19–35.
- Musicz L. (1990b): Rendellenes színezetű vadludak (*Anser* sp.) sorozatos megfigyelése. *Madártani Tájékoztató* 1990. 3–4, p. 61–62.
- Musicz L. (1992): A tatai Öreg-tó vadlúdforgalmának antropogén hatásvizsgálata. *Limes* **5**(2), p. 29–40.
- Musicz L. (1994): Az Öreg-tó, mint európai híru vadlúd-gyülekezőhely. *Tatai Értékmű*. 1994. december.
- Musicz L. (1995): A tatai Öreg-tavon telelő vetési ludak (*Anser fabalis*) nagyarányú állománycsökkenése. *Szélkiáltó* **10**, p. 10–11.
- Musicz L. (1996): Komárom-Esztergom megye helyi védettségű természeti értékei. In Tardy J. (szerk.): Magyarországi települések védett természeti értékei. Budapest, 309–333.
- Musicz L. (1997a): A tavak, víztározók ökológiai-természetvédelmi szerepe a Tatai-medence madárvilágában. *Limes* **10**(1), p. 95–116.
- Musicz L. (1997b): A vadlúdtelelés ökológiai-természetvédelmi vonatkozásai a tatai Öreg-tavon. *Partimadár* **6–7**, p. 25–43.
- Musicz L. (2006): Tata madártani jelentőségének áttekintése. *Annales Tataienses* **5**, p. 141–149.
- Musicz L. & Csonka P. (2007): Tatai tavak (A tatai Öreg-tó, a Ferencmajori- és a Réti-halastavak). In Tardy J. (szerk.): A magyarországi vadvizek világa. Alexandra, Pécs, p. 62–77.
- Musicz L., Bátky G. & Csonka P. (2018): Vadlúdfajok arányainak változása Tatán 2000–2015 között. *Szélkiáltó* **17**, p. 62–65.

Magyar vonatkozású eponím madárnevek

Magyar Gábor

ABSTRACT—Magyar, G.: Eponymous scientific bird names of Hungarian relevance. There is an increasing number of publications on the etymology of scientific bird names, both internationally and in Hungary. Out of the currently recognised 60 bird taxa described by Hungarian ornithologists 21 have eponymous epithets. Epithets of another eight taxa refer to persons of Hungarian origin. This communication summarises the biography of those commemorated in these names highlighting the reason of the particular name giving. It is indicated in the paper that the correct year of publication for *Oriolus szalay* is 1901 instead of 1900 given in major reference works.

Keywords: *Bradypterus lopezi mariae*, *Garrulus glandarius glaszneri*, *Oriolus szalay*, *Julius von Madarász*, *John Xantus de Vesey*, *Tibor Farkas*, *András Keve-Kleiner*.

Correspondence: dr. Magyar Gábor, H-1052 Budapest, Semmelweis u. 10.,
E-mail: lanius@freemail.hu

Bevezetés

A madárnevek etimológiája iránti érdeklődés növekedését mutatja, hogy egyre több közlemény lát napvilágot mind külföldön (v. ö. Wynne, 1969; Holloway, 1969; Jobling, 1991, 2010; Beolens & Watkins, 2003; Wember, 2007; Beolens et al., 2014), mind Magyarországon (Magyar, 2003; Ungi, 2011; Jakabb, 2012) e témában. Néhány magyar vonatkozású eponím madárnév kapcsán ugyanakkor hiányos információt találunk csak az irodalomban.

Egy régebbi közleményemben ismertettem azokat a személyeket, akiket valamely magyarországi madárfaj tudományos vagy magyar neve megőrökít (Magyar, 2003). Jelen dolgozatban a magyar auktorok (Farkas Tibor, Keve András, Madarász Gyula, Xantus János) által adott eponím madárneveknek, továbbá a magyar személyekről elnevezett fajoknak a névadóit mutatom be (az ugyancsak madárnévauktor Frivaldszky Imre és Horváth Lajos által adott egy-egy érvényes név nem eponím eredetű). A felsorolt magyar auktorok, valamint az alábbiakban tárgyalt Herman Ottó, Horváth Géza, Kittenberger Kálmán, Szalay Imre, Széchenyi Béla, Xantus János életrajzainak itt nem idéztem, további irodalmi forrásai kapcsán vö. Magyar (2018).

Anyag, vizsgálati módszerek

Munkámhoz az IOC madárnévjegyzékének 9.2-es változatában (Gill & Donsker, 2019) szereplő, jelenleg érvényes tudományos neveket vettem figyelembe. Az életrajzokhoz egykori nekrológokat, egyéb megemlékezéseket, az auktorok fajleírásait, esetenként digitalizált anyakönyvi adatokat vettem figyelembe. Utóbbihoz az Oberösterreichisches Landesmuseum *Zobodat*, Az Utolsó Napok Szentjeinek Jézus Krisztus Egyháza *FamilySearch* nevű, illetve a Magyar Családtörténet-kutató Egyesület kereshető adatbázisait is felhasználtam. A tárgyalt személy foglalkozását követően zárójelben tüntettem fel születéskor anya-

könyvezett nevét, ha az eltért a felnőttkori nevétől, továbbá születési és halálozási helyét, illetve dátumát.

Megjegyzendő, hogy a hét fajból álló *Attila* dél-amerikai tirannusz-nemzetségnek is van Kárpát-medencei vonatkozása: *René Primevère Lesson* 1831-ben *Attila* (410 körül – 453) hun uralkodóról nevezte el.

Magyar auktoroktól származó tudományos madárnevek eponím forrásai

Aphrodité

Parus major aphrodite Madarász, 1901

Aphrodité a szerelem és szépség görög mitológiai istennője volt. A leírás alapjául szolgáló hím és tojó madarakat Lárnaka közelében *Glaszner Károly* (életrajzi adatait lásd lejjebb) gyűjtötte. *Madarász (1901b)* nem adott magyarázatot a névválasztás kapcsán a leírásban, ugyanakkor azt minden bizonnyal a „terra typica”-ként szereplő Ciprus – *Aphrodité* szigete – ihlette.

Benson, Constantine Walter

Monticola sharpei bensoni Farkas, 1971

Tisztviselő (Taunton, England, 1909. febr. 2. – Cambridge, England, 1982. szept. 21.). *Benson* 1932-től a Brit Gyarmatbirodalom tisztviselőjeként dolgozott. Nyaszaöföldre vezényelték, ahol hivatali munkája mellett azonnal megkezdte a terület szisztematikus madártanú felmérését. Húsz éven át szolgált itt 1941–1942 kivételével, amikor a 2. világháború során Abesszíniába vezényelték politikai tisztként. Itteni megbízatása mellett is maradt még arra ideje, hogy a terület madárvilágának megismerését nagyban előrelendítse. 1952-ben az Észak-Rodéziai Games and Fisheries Department állományába vezényelték. 1958-ban részt vett a British Ornithologist' Union centenáriumi expedícióján a Comoro-szigetekre (*Britton, 1982*), mely felkeltette vonalmát Madagaszkár madárvilága iránt (itt fordul elő a *Farkas* által leírt kövirigóalfaj). 1962-ben nyugdíjba vonult, és a BOU gyűjteményét rendezgette. Hazájában 1965-ben megkapta a Brit Birodalmi Rend tiszti fokozatát. Szívrohamban hunyt el 73 éves korában. Kb. 350 közlemény (*Brooke, 1982*), egyedül vagy társszerzőkkel 58 a tudomány számára leírt új alak, továbbá számos múzeumi példány begyűjtése fűződik a nevéhez. Egy kipusztult papagájfaj és 11 – köztük a *Farkas* által leírt – alfaj viseli a nevét. (A nomen specificumot *George Robert Gray* /1808–1872/ adta, *Richard Bowdler Sharpe* életrajzát lásd lejjebb/ tiszteletére.)

Cassin, John

Vireo cassinii Xántus de Vésey, 1858

Üzletember, ornitológus (Media, PA, 1813. szept. 6. – Philadelphia, PA, 1869. jan. 10.). Tanulmányai befejezését követően, huszonegy éves korában költözött Philadelphiába, ahol sikeres üzleti vállalkozásba kezdett. Emellett a Philadelphia Academy of Natural Sciences fizetés nélküli, 1842-től tiszteletbeli kurátora volt, ekkortól egyben az akadémia rendes tagja, később alelnöke volt (*Wenrich, 1955*). Számos publikációja volt, 194 új fajt írt le, melyek közül 135 ma is elfogadott faj vagy alfaj. Idült arzénmérgezésben halt meg, melyet az ezzel a szerrel tartósított madárpreparátumok révén való két évtizedes kitettsége okozott (*Holt, 2005*). 4800 példányos madárgyűjteménye vásárlás útján a Brown Universityhez került (*Robinson, 1869*). 1863. január 13-án a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli

tagjának választották honfitársával, *Spencer Fullerton Baird*del együtt. 14 faj és öt alfaj viseli a nevét, köztük a *Xantus* által leírt vireóé (*Xantus de Vesey*, 1858).

Ferdinand Maximilian Karl Leopold Maria von Sachsen-Coburg und Gotha

Garrulus glandarius ferdinandi Keve-Kleiner, 1944

Bolgár uralkodó (Bécs, 1861. febr. 26. – Coburg, 1948. szept. 10.). Apai nagyanyja, *Koháry Antónia* magyar hercegnő révén jól beszélt magyarul. A kadetiskola elvégzését követően 1887 júliusáig az osztrák–magyar huszárezredben szolgált Bulgária fejedelmévé történő megválasztásáig. Bulgária függetlenségével 1908. október 5-től bolgár király lett 1918 október elején történt lemondásáig. Ekkortól élete végéig száműzetésben élt bajorországi birtokán Coburgban (*Minkov*, 2017). A Magyar Tudományos Akadémia 1918-ban tiszteletbeli tagjává választotta. A British Ornithologists' Union 1939-ben szintén tiszteletbeli tagjai közé választotta (*Bannerman*, 1949). Már gyermekkorában érdekelte a természet, különösen a madarak, de ez irányú szenvedélyére igazán lemondását követően jutott ideje (*Bannerman*, 1949). A Keve által Bulgáriából leírt szajkóalfajon (*Keve-Kleiner*, 1944) kívül még egy faj (*Cercomacra ferdinandi* E. Snethlage, 1928) viseli a nevét.

Forrer, Alphonse

Vireo flavoviridis forreri Madarász, 1885

Természettudós, gyűjtő (London, 1836 – Santa Cruz, Kalifornia, 1899. márc. 15.). Londonban, majd Zürichben folytatta tanulmányait, melyet követően az Egyesült Államokba ment, és Santa Cruzban telepedett le. 1861-től az északiak oldalán hadnagyként vett részt az amerikai polgárháborúban (*Breninger*, 1899). A háborút követően a British Museum megbízásából gyűjtőúton vett részt az USA nyugati partjától délen egészen Mexikóig. További amerikai és európai múzeumok számára is gyűjtött madártani, herpetológiai, rovarani, botanikai, de még etnográfiai anyagot is (*Schulz*, 2015), közben Svájcba is visszalátogatott, ahonnet levelezést folytatott a Leideni Múzeummal (*Fransen et al.* 1997). 1882-ben nyert amerikai állampolgárságot. *Madarász* (1885a) az alábbi megjegyzést fűzte az általa leírt alakhoz: „Eme új fajt *Forrer Alfons* ismert utazó gyűjtötte Trés Marias szigetén (1881 április hó 5-én) s «*Vireo flavoviridis* Cass» névvel küldötte szét.”. Egy további alfaj (*Spinus notatus forreri* [Salvin & Godman, 1886]) is viseli a nevét.

Glaszner Károly

Garrulus glandarius glaszneri Madarász, 1902

Fényképész (Magyarország, 1856 – Lárnaka, 1926). Berlinben rovarani és ornitológiai tanulmányokat folytatott. 1882-ben a berlini múzeum megbízásából (?) Ciprusra utazott, hogy az országról és állatvilágáról fényképeket készítsen. Feleségével, *Alojziával* Limassolban telepedett le, ahol fotóstúdiót üzemeltetett. 1897-ben Lárnakába költözött, és *Leopold* (1877–1965) nevű fiával új fényképészeti műtermet nyitottak. A Magyar Nemzeti Múzeum (és feltehetően más európai múzeumok) számára rendszeresen küldött rovarani és madártani anyagot Ciprusról, melyből *Madarász* az *Otus cyprius* (újabban önállóként elismert) fajt, a *Garrulus glandarius glaszneri* (*Madarász*, 1902) alfajt, valamint további (jelenleg nem minden esetben elfogadott) alfajokat írt le (*Madarász*, 1903, 1904c, 1905a). A Magyar Nemzeti Múzeumnak küldött lepkékből *Abafy Aigner* a *Camptogramma bilineata bohatschi* lepkealfajt írta le (*A. Aigner*, 1902).

Guillemard, Francis Henry Hill*Loxia curvirostra guillemardi* Madarász, 1903

Utazó, könyvszerkesztő (Eltham, 1852. szept. 12. – Trumpington, 1933. dec. 23.). 1881-ben orvosi diplomát szerzett, de végül soha nem praktizált, helyette botanikával, zoológiával foglalkozott és különböző expedíciókon vett részt karrierje kezdeti éveiben. 1885-ben Cambridge-ben telepedett le, és a Cambridge University Press főszerkesztője lett (*Anon., 1934, 2016*). 1890-ben megnősült. Néhány éves cambridge-i tartózkodást követően 1898-ban átköltözött Trumpingtonba (*E. H., 1934*), és itt lakott élete hátra lévő részében. Négy alfaj, köztük a *Madarász (1903)* által leírt keresztesőrüalfaj viseli a nevét. Utóbbinál a névválasztás alapjául szolgálta, hogy a madarat először *Guillemard* figyelte meg: „Dr. Guillemard, der diese neue Art zuerst beobachtete (*S. Ibis*, 1889. p. 217), hat auf letztere Merkmale bereits seiner Zeit hingewiesen” (*Madarász, 1903*). A leírás alapjául szolgáló 18 példányt *Glaszner Károly* küldte Ciprusról, aki legalábbis az első hármát a Tróodosz-hegységben gyűjtötte.

Hammond, William Alexander*Empidonax hammondii* (Xantus de Vesey, 1858)

Orvos (Annapolis, Maryland, 1828. aug. 28. – Washington D. C., 1900. jan. 5.). Húszévesen orvosdoktori oklevelet szerzett a New York-i városi egyetemen. 1849–1859 és 1861–1864 között a hadseregben szolgált, a köztes időben a baltimore-i egyetem anatómiai és élettani tanszékét vezette. A polgárháború idején újra csatlakozott a hadsereghez, melynek 1862 áprilisában tiszti főorvosává nevezték ki. Miután komoly konfliktusba került *Edwin M. Stanton* hadügyminiszterrel, 1864-ben egy fajta koncepciók per eredményeként távoznia kellett a hadseregből. Ekkortól különböző egyetemeken oktatott, és a gyermekneurológia vált a szakterületévé. Ő alapította 1882-ben a New York Post-graduate Medical Schoolt. (Felhasznált források: *Pilcher, 1905; Phalen, 1940; Mearns & Mearns, 1992.*) *Xantus* együtt szolgált vele Fort Tejonban, akit *Hammond* segítségül hívott szabad idejében folytatott állatgyűjtéseikhez. *Xantus* később egy észak-amerikai tirannuszfajt róla nevezett el (*Xantus de Vesey, 1858*).

Heilprin, Angelo*Cyanocorax heilprini* Gentry, 1885

Földrajztudós, felfedező és író (szül.: *Heilprin Ansil*; Sátoraljaújhely, 1853. márc. 31. – New York 1907. júl. 17.). Még hároméves korában az USA-ba került lengyel származású apjával, a Magyarországon letelepedett *Heilprin Mihály* hebraistával együtt. 1860-tól Brooklynban, Washingtonban és Philadelphiában járt iskolába. 1876-ban a londoni Royal School of Minesban folytatott főiskolai tanulmányokat, majd beutazta Párizst és Svájcot. 1877 őszén Genfben *Carl Vogt* zoológiaprofesszor előadásait hallgatta. Rövid olaszországi utazást követően a bécsi földtani társaságban képezte magát. Mielőtt 1879-ben visszatért volna Amerikába, Magyarországra és Lengyelországba is ellátogatott. 1880-tól a philadelphiai egyetemen gerinctelen paleontológiát, majd 1895–1899-ben geológiát tanított, 1883–1892-ben egyben az intézmény múzeumának is a kurátora volt. 1885–1890-ben a philadelphiai Wagner Free Institute of Science-en is oktatott. 1886-ban Floridában, 1888-ban Bermudán folytatott geológiai kutatásokat. Néhány festményével és fényképeivel művészi tehetségéről is tanúbizonyságot tett. 1887-ben jelent meg „The geographical and geological distribution of animals” című könyve. 1890-ben Mexikóba vezetett expedíciót több további természettudós társaságában, megmászva és barometriai eszközökkel bemérve az

Iztaccihuatl, a Pico de Orizaba és a Popocatepetl csúcsait. 1892-ben ő vezette a *Robert Peary* megmentésére indult expedíciót; 1896-ban Budapesten részt vett a bányászati és földtani kongresszuson, ezt követően pedig az Atlasz hegységbe utazott. 1898-ban és 1899-ben Alaszkába látogatott. 1900-ban elfogadta a felkérést a Yale Egyetem geográfiai tanszékére. 1905-ben a testvérével együtt előkészítette a Lippincott-féle földrajzinév-tár új kiadását. 1906-ban régi álma teljesült, amikor egy brit-guyanai expedíció során lehetősége nyílt a trópusi erdők tanulmányozására. Dél-Amerikában azonban egy olyan fertőző betegség támadta meg, amelyből nem tudott felépülni. (Felhasznált források: *Anon.*, 1907a; *Anon.*, 1907b; *Pollak*, 1912.) A dél-amerikai azúrnyakú szajkót – *Cyanocorax heilprini* – az auctor, *Thomas George Gentry* (1843–1905) a barátjáról nevezte el a tudományért tett szolgálatai elismerésül (*Gentry*, 1885).

Herman Ottó

Poecilodyras hypoleuca hermani Madarász, 1894

Természettudós, néprajzkutató (szül.: *Herrmann Károly Ottó*; [Brezno], 1835. jún. 26. – Budapest, 1914. dec. 27.). 1864-től Kolozsvárott *Brassai Sámuel*nél volt preparátor, majd 1871-ig az Erdélyi Múzeum-Egyesület múzeumában, 1875–1879 között a Magyar Nemzeti Múzeum állattárában őrsegéd, 1879–1886 között országgyűlési képviselő volt. 1877-ben elindította és tíz évig szerkesztette a *Természetrajzi Füzeteket*. A Magyar Természettudományi Társulat előbb a magyar halászat és halfauna, majd a magyarországi madárvilág tanulmányozásával bízta meg. Az utóbbihoz való adatgyűjtés céljából 1888-ban *Lendl Adolf*tal Skandináviát is felkereste. 1891-ben a budapesti 2. nemzetközi ornitológiai kongresszus szervezője és társelnöke volt. 1893-ban megalapította, majd élete végéig vezette a Magyar Ornitológiai Központot, valamint 1894-ben elindította és szerkesztette az *Aquila* című folyóiratot. 1914 végén bekövetkezett haláláról a vezető madártani lapok is megemlékeztek (*Chernelházi Chernel*, 1914; *Greschik*, 1915; *Reichenow*, 1915; *Shufeldt*, 1915; *Anon.*, 1916). *Madarász (1894)* előtte tisztelgett egy új-guineai cinegelégykapó-alfajnak (*Poecilodyras hypoleuca hermani*) adott nevével. (Főbb felhasznált források: *Anon.*, 1901; *Lambrecht*, 1920; *Kósa et al.*, 1971.)

Horváth Géza, brezoviczai

Colinus cristatus horvathi (Madarász, 1904)

Orvos, zoológus (szül.: *Bugarin-Horváth ~*; Csécse, 1847. nov. 23. – Budapest, 1937. szept. 8.). 1872-ben orvos-sebészdoktori oklevelet szerzett a bécsi egyetemen. 1873-ban a Magyar Nemzeti Múzeum segédőre lett, de anyagi okokból rövidesen orvosi praxist kellett vállalnia. 1880-ban megszervezte az Országos Phylloxera Kísérleti Állomást, melynek vezetője is lett egyben. A Magyar Nemzeti Múzeum állattani osztályának 1895 végétől az igazgató öre, 1901–1923-ban osztályigazgatója volt. Főként rovarattal foglalkozott. Ő alapította a *Rovartani Lapokat*. 1891-ben a Budapesten tartott 2. nemzetközi ornitológiai kongresszus főtitkára volt. Több nemzetség- és fajnév őrizi az emlékét, a madarak közül *Madarász (1904a)* a *Colinus cristatus horvathi* nevű alfajt nevezte el róla.

Kittenberger Kálmán

Cisticola brachypterus katonae Madarász, 1904

Afrika-kutató, gyűjtő (Léva [Levice], 1881. okt. 10. – Nagymaros, 1958. jan. 4.). A Magyar Nemzeti Múzeumban *Madarász Gyula* mellett segédpreparátorként tanulta ki az állatpreparálást, és ornitológiai tudását is bővítette. Preparátor kísérőként csatlakozott

Damaszkin Arzén bácskai földbirtokos 1902 decemberében induló afrikai expedíciójához. Főként a Kilimadzsáró környékén gyűjtött több mint három éven át, amikor a trópusokon szerzett betegségei miatt 1906 nyarán végül haza kellett térnie. Még annak az évnek a decemberében az abesszíniai Danakil-mélyföldre indult, ahol 1907 novemberéig tartózkodott. A Vörös-tenger partvidékén *Herman Ottó* megbízásából madárvonulási megfigyeléseket is folytatott. Harmadik útján 1908 decembere és 1912 májusa között a Viktória-tó keleti partvidékén különböző európai állatkertek megbízottjaként élővadbefogással és -szállítással foglalkozott. 1913 májusától 1914 júliusáig Ugandában vadászott és gyűjtött. A háború kitörésekor az angol hatóságok letartóztatták, anyagait elkobozták, és az indiai Ahmednagar melletti internálótáborba száműzték, ahol öt évet töltött. Ötödik és hatodik útján 1925–1926-ban Ugandában, 1928–1929-ben Belga-Kongóban és Ugandában vadászexpedíciókon vett részt, közben hazai gyűjteményeinket is gyarapította. A gyűjtőutak madártani anyagából az új alakokat nagyrészt *Madarász (1904b)* írta le¹, de külföldi múzeumokhoz is kerültek példányok. A Kittenberger-féle anyagból *Anton Reichenow* német ornitológus is írt le új fajokat. A Magyar Természettudományi Múzeum számára 3713 gerinces és hozzávetőleg 57 000 gerinctelen állatot küldött útjairól. (Felhasznált források: *Keve, 1960; Haraszti, 1981; Demeter & Topál, 1982.*) Expedíciói madártani vonatkozásairól több közleményben is beszámolt (*Kittenberger, 1907, 1959–60*).

gróf Königege-Rottenfels Fidél

Pternistis clappertoni koenigseggi (Madarász, 1914)

Magyar királyi huszárezredes (Feltót, Arad vm. 1879. április 15. – Budapest, 1941. febr. 26.). Felesége *Wachtel Adrienne* volt. Budapesten, szívbénulásban hunyt el. Két expedíciót vezetett Szudánba (*Keve & Sámuel, 1969*). 1911. január 26-án indult el *Madarász Gyulával* Khartoumból a Kék-Nílushoz és a Dinder folyóhoz. Az út során gyűjtött 236 borból *Madarász* által leírt két ma is érvényes új alak közül a *Pternistis clappertoni koenigseggi* viseli a nevét (*Madarász, 1914*). (A faji jelző *Hugh Clapperton* skót felfedezőre utal.) 1911 decemberétől 1912 áprilisáig tartott második szudáni útja. Összesen 136 példányt hozott haza, melyből *Madarász* a halvány prinia egy új alfaját (*Prinia subflava pallescens*) is leírta.

Szent Lukács

Dryobates scalaris lucasani (Xantus, 1860)

Evangélista, orvos, festő (Antiokheia, Kr. e. 21 k. ? – Beotia, Achája ?/ 63 k.) (*Nußbaum, 2015*). A négy evangélista egyike. Eredetileg orvos volt. Szoros barátságban állt Pál apostollal, akihez 51 körül csatlakozott, és akit Filippibe, később Jeruzsálmbe, majd a fogságba is elkísért. Pál halálát követően Dalmáciában és Galliában (más hagyományok szerint Akhaiában és Egyiptomban) tovább hirdette az evangéliumot. Nyolcvannégy éves korában halt meg. A Szűz Máriát ábrázoló, neki tulajdonított kép eredetije 1453-ban elpusztult, de számos másolata fennmaradt. Védőszentjüknek tekintik az aranyművesek, cizellálók, enamelkészítők, festők, kőfaragók, művészek, orvosok, ötvösök, sebészek, szobrászok, üvegfestők, kórházak és fürdők (*Diós, 2003*). *Xántus (1860)* a mexikói, Szent Lukács evangélistáról elnevezett Cabo San Lucas (Szent Lukács-fok) földrajzi név után adta az ott felfedezett harkály(al)fajnak a nevet.

¹ *Kittenberger* neve a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója utasítására mind a leltárkönyvekben, mind fajleírásokban több helyütt néhány családtagjának 1903-ban magyarosított neve alapján *Katona Kálmán*ként szerepelt, mely ellen azonban *Kittenberger* mindvégig határozottan tiltakozott.

Madarász Gyula, nemeskisfaludi*Psittacella madaraszii* Meyer, AB, 1886*Carduelis chloris madaraszii* (von Tschusi, 1911)*Colluricincla tappenbeckii madaraszii* (Rothschild & Hartert, 1903)*Eremopterix leucotis madaraszii* (Reichenow, 1902)*Xanthotis flaviventer madaraszii* (Rothschild & Hartert, 1903)

Ornitológus (Pest, 1858. máj. 3. – Budapest, 1931. dec. 29.). Gazdag és neves nemesi családból származott. A Magyar Nemzeti Múzeum állattárában 1880-tól segéd, 1882-től segédőr, 1893-tól múzeumi őr, 1901-től igazgató őr volt. 1884 tavaszán részt vett az 1. nemzetközi ornitológiai kongresszuson, ahol az International Ornithological Committee tagjává választották. A múzeumi anyagot – nem utolsósorban a hazai arisztokráciával ápoló kapcsolatai révén – 70 000 példányosra növelte (121 típuspéldánnyal); emellett a tojásgyűjteményt is fejlesztette. 1884–1888-ban *Zeitschrift für die Gesammte Ornithologie* címen folyóiratot jelentetett meg magánkiadásban. A Budapesten, 1891-ben megrendezett 2. nemzetközi ornitológiai kongresszus társfőtitkára volt. 1894-ben Budapesten feleségül vette *Reichel Máriát* (kinek életrajzi adatait lásd lejjebb), akitől később négy gyermeke született, és akitől később elvált. Járt Indiában és 1896-ban Ceylonban (az expedíció 105 napig tartott, és 125 fajjal tértek vissza), Dél-Egyiptomban, Núbiában és Kelet-Szudánban (1911. január–március). A párizsi (1900) és a londoni (1905), valamint a berlini (1910) ornitológiai kongresszuson is jelen volt. 1899–1903 között füzetekben adta ki „Magyarország madarai” című művét. Az *Aquila* című folyóiratnak megindításakor főmunkatársa volt. 1907-ben Hazai Zoológiai Laboratórium néven preparátorintézetet alapított. 1909-ben *Csiki Ernő*vel együtt elindította az *Archivum Zoologicumot*. 1915-ben nyugdíjazták. Madárfestőként is nemzetközileg ismert volt (*Zádor & Genthon, 1967*), munkáit mindig maga illusztrálta. Összesen 127 folyóirat-közleménye és több önálló könyve jelent meg. Számos expedíció – köztük *Fenichel Sámuel* és *Bíró Lajos* új-guineai, *Festetich Salamon*-szigeteki és *Kittenberger Kálmán* közép-afrikai útjának – madártani anyagát ő dolgozta fel, melyekből több tucatnyi új rendszertani alakot írt le, közülük jelenleg négy (*Oriolus szalayii*, *Otus cyprius*, *Pitta reichenowii* és *Tetraophasis szechenyii*) önálló fajként és további 44 pedig alfajként elfogadott. Egy faj és négy alfaj viseli a nevét (*Meyer, 1886; Reichenow, 1902; Rothschild & Hartert, 1903; Tschusi, 1911*). Haláláról több folyóirat megemlékezett (*Schenk & Hellmayr, 1932; Éhik, 1932; Palmer, 1933; Wurga, 1934; Keve, 1981*).

Meyer, Adolf Bernard*Pucrasia macrolopha meyeri* Madarász, 1886

Antropológus (szül.: *Aron Baruch Meyer*; Hamburg, 1840. okt. 11. – Berlin, 1911. febr. 5.). A tudományban *Adolf Bernhard Meyer* néven vált ismertté. 1862-től Göttingenben orvosi tanulmányokba kezdett, de rövidesen természettudományra váltott a bécsi, berlini és zürichi egyetemeken (*Hertel, 1990*). Karrierje korai szakaszában utazó és gyűjtő volt a Húsvét-szigeteken, Celebeszen, a Fülöp-szigeteken és Új-Guineában. 1874–1906 között a drezdai zoológiai, antropológiai és néprajzi múzeum igazgatója volt (*Halász, 1911; Hertel, 1990*). Nyugdíjazását követően Berlinbe költözött (*Anon., 1911*). Számos madártani publikációja jelent meg a *Journal für Ornithologie*, az *Ibis* és a *Proceedings of the Zoological Society* lapjain. A Londoni Zoological Society levelező tagja és a British Ornithologists' Union külföldi tagozatának tagja volt, több egyéb egyesületi tagsága mellett (*Anon., 1911*). Haláláról idehaza is megemlékeztek (*Halász, 1911*). 1874–1896 között 51 ma elfogadott

fajt és 88 alfajt írt le (néhányak *L. W. Wigglesworth* volt a társszerzője). Tizenegy fajt és 11 alfajt neveztek el róla, köztük a *Madarász* (1886b) által leírt alakot.

Reichel Mária Magdolna Terézia

Bradypterus lopezi mariae Madarász, 1905

Született: Budapest, 1877. jún. 8.; meghalt: Budapest, 1954. nov. 26. Apja, *Reichel Károly* budapesti mészáros, anyja *Selig Mária* volt. 1894-ben kötött házasságot *Madarász Gyulával* Budapesten. Négy gyermekük született: *Margit, Ottó, Lulu, Gyula*. Férje egy új taxont róla nevezett el (*Madarász, 1905b*).

Reichenow, Georg Anton Eugen

Pitta reichenowi Madarász, 1901

Sarothrura affinis antonii Madarász & Neumann, 1911

Ornitológus (Charlottenburg, 1847. aug. 1. – Hamburg, 1941. júl. 6.). A 19–20. század fordulójának egyik legjelentősebb madártaxonómusa volt (*Stresemann, 1943*). 1893–1921 között a *Journal für Ornithologie* főszerkesztője volt. 1912-től titkos kormánytanácsos volt. Tíz faj és 22 alfaj viseli a vezetéknevét, további három alfaj a keresztnévét. *Madarász (Madarász, 1901c; Madarász & Neumann, 1911)* két taxon nevével is megemlékezett róla. A *Sarothura*-faj leírásában lelőhelyként ez szerepel: „Ndassekera an der Grenze von Deutsch und Englisch Ost-Afrika zwischen Schirati und Nguruman 17. I. 1910. Kittenberger coll.” (*Madarász & Neumann, 1911*). A begyűjtés körülményeit vö. *Kittenberger (1959–1960)*.

Sharpe, Richard Bowdler

Lonchura castaneothorax sharpii (Madarász, 1894)

Ornitológus (London, 1847. nov. 22. – Chiswick, 1909. dec. 25.). 1872-ig a Zoological Society of London könyvtárosa, 1872–1909 között a British Museum of Natural History ornitológusa volt. 1891-ben részt vett a budapesti 2. nemzetközi ornitológiai kongresszuson a zoológiai és anatómiai szekció elnökeként, és előadást tartott a madarak rendszertanáról (*Sharpe, 1891*). A kongresszuson kifejtett tevékenységéért a Habsburg császár művészeti és tudományos aranyéremmel tüntette ki (*Fagan, 1910*). 1892-ben alapító tagja volt a British Ornithologists' Clubnak. Munkásságáról halálát követően több folyóirat is megemlékezett (*Allen, 1910; Fagan, 1910; J. E. H., 1910; Meinertzhagen, 1959; Jackson, 1994*). Összesen tizennyolc fajt és 26 alfajt neveztek el róla, köztük Madarász a *Lonchura castaneothorax sharpii* alakot.

Szalay Imre

Oriolus szalayii (Madarász, 1901)

Természettudós, földrajzi utazó, író (1912-től báró *kéméndi* ~; Bécs, 1846. nov. 8. – Gainfarn, 1917. júl. 24.). *Szalay Ágoston* régiséggyűjtő és történetkutató fia volt. A pesti egyetemen jogot tanult. 1868-tól a pesti királyi ítélőtáblánál joggyakornok, párhuzamosan ügyvédjelölt volt. 1869-től a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban segédfogalmazó, fogalmazó, titkár, később osztálytanácsos, 1891-től miniszteri tanácsos volt. A Magyar Nemzeti Múzeum ügyeinek volt az előadója, majd 1894 végétől az igazgatója. 1896 január-ja és áprilisa között *Madarász Gyulával, Reichl Károllyal* és *Bárányos Józseffel* Ceylonban állattani gyűjtőúton vett részt. 1916-ban valóságos belső titkos tanácsos lett, és az év végén nyugalomba vonult. A 2. nemzetközi ornitológiai kongresszus bizottságának alelnöke és az igazgatótanács elnöke volt. Az elsők között avatták a Madártani Intézet tiszteletbeli tagjává

(Chernel, 1914). *Madarász* (1901a) róla nevezett el egy új-guineai sárgarigófajt (*Oriolus szalay*) az alábbi megjegyzéssel: „Ez új fajt a Magyar Nemzeti Múzeum érdemes igazgatójának, SZALAY IMRÉ-nek tiszteletére neveztem el”. A megjelenés helyüül szolgáló folyóirat tartalomjegyzékében szereplő dátum és megjegyzés („Partes I–II /pag. 1–272/ editæ sunt die 10 Junii 1901”) megerősíti a megjelenés – és így a leírás – címlapon szereplő, 1901-es dátumát a több helyüütt hibásan megadott 1900-as évvel szemben (vö. *Mayr & Greenway, 1962; Gill & Donsker, 2019*).

Széchenyi Béla, sárvár-felsővidéki gróf

Tetraophasis szechenyii Madarász, 1885

Földrajzi felfedező és író (Pest, 1837. febr. 3. – Budapest, 1918. dec. 12.). *Széchenyi István* elsőszülött fia volt. Pesten, Berlinben és Bonnban folytatta jogi tanulmányait. 1855–1857-ben bejárta Angliát, Franciaországot és Olaszországot, 1858-ban *Zichy Jenő*vel a Balkánt és a görög partokat, 1862-ben *Károlyi Gyulával* Észak-Amerikát. 1861-től országgyűlési képviselő volt. 1877. december 4-én 22 hónapos, nagyszabású ázsiai expedícióra indult azzal a céllal, hogy felkeresik a magyarok őshazáját, és eljutnak Tibetbe, ami azonban végül nem sikerült neki. Kelet-Tibet határán találkozott *August Desgodins* francia misszionáriussal, aki hét madárpreparátumot adott át neki, hogy azokat is vigye magával. A tudományos anyag feldolgozása évtizedekig tartott. A preparátumokból leírt havasifogolyfajt *Madarász* (1885b) róla nevezte el (a *Pucrasia macrolopha meyeri* nevű alfajt ugyancsak ebből az anyagból írta le).

Ujhelyi József

Colaptes punctigula ujhelyii (Madarász, 1912)

Preparátor, gyűjtő és entomológus (szül. *Uhl József*, Budapest, 1881. febr. 24.² – 1933). 1905-ben Ujhelyire magyarosította a nevét. A Magyar Nemzeti Múzeum preparátora volt. 1912-ben Kolumbiába tett gyűjtőútjáról az entomológiai gyűjtés mellett gazdag madártani anyagot is hozott, bár arról kevés információ maradt fenn, minthogy mind a gyűjtése, mind a leltári könyvek elégték. A *Madarász* által (1912, 1913) új rendszertani alakként leírt mocsári tüskefarkú Ujhelyiről elnevezett alfaja, valamint a *Certhiaxis cinnamomeus fuscifrons* és a *Donacobius atricapillus brachypterus* adatai a közlemények révén fennmaradtak. A mocsári tüskefarkú új alfajának névadására az alábbi megjegyzés utal: „Diese neue Art wurde von *J. Ujhelyi* in Columbien, circa 120 km südlich von St. Marta bei Aracataca am 23. 1. 1912 gesammelt.”

Xántus János, csiktoplóczai

Basilinna xantusii Lawrence, 1861

Megascops kennikottii xantusii Brewster, 1902

Természettudós, néprajzkutató (Csokonya [=Csokonyavisonta], 1825. okt. 5. – Budapest, 1894. dec. 13.). Az USA-ban *John Xantus de Vesey* néven vált ismertté. Tudományos neveken „xanti” formában is felbukkan, mint például a *Labrisomus xanti* T. N. Gill, 1860 halfaj esetében. Egyszerre auktor és eponím madárnevek forrása. Először jogi pályán tevékenykedett. Az 1848-as szabadságharcban nemzetőrként vett részt, majd az Amerikai Egyesült Államokba menekült. Itt 1852 végétől különböző munkákat vállalt. 1855-ben –

² Forrás: MNL-OL 30808. mikrofilm 239. kép 1. karton, ill. a Magyar Katolikus Egyház adatai 1636–1895

egy rokonától kölcsönvett – *Louis de Vesey* néven útépitőként belépett az amerikai hadseregbe. A Saint Louis-i Fort Rileyben megismerkedett az erőd segédorvosával, *William A. Hammond*dal, aki rendszeresen gyűjtött a Smithsonian Institutionban dolgozó *Spencer Fullerton Baird* számára. Első gyűjtésének anyagát az Academy of Natural Sciences of Philadelphianak küldte el. 1857-ben a kaliforniai Fort Tejon erődbe helyezték, hogy Alsó-Kaliforniát természetrajzi szempontból feltérképezze. A Smithsonian Institution számára gyűjtött állat- és növénytani anyagból az intézetten keresztül a Magyar Nemzeti Múzeum és magyar iskolák is részesültek. A katonai szolgálatot hátrahagyva a San Lucas-fokon, a parti figyelőszolgálatnál az árapály megfigyelését végezte 1859–1861 között. Ez idő alatt több, a tudomány számára új fajt gyűjtött, köztük madarakat is. 1862-es hazalátogatását követően barátjánál, *William Hammond*nál a hadsereg időközben kinevezett tisztí főorvosánál kapott állást. 1862-től hat hónapon át a mexikói Manzanilloban az Amerikai Egyesült Államok konzulja volt. Ezt követően is Colimában maradt, és a vidék élővilágát kutatta. 1864-ben végleg hazatelepült. 1868-tól a kormány megbízásából közreműködött a kelet-ázsiai Novara-expedícióban, de rövidesen – a magyar állam számára – önálló gyűjtőként folytatta útját. Malukun, a Nagy- és Kis-Szunda-szigeteken, kiváltképp pedig Borneón gyűjtött, és csak 1871 novemberében érkezett vissza Magyarországra. 1872-től a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának öre, majd igazgató öre volt. A budapesti 2. nemzetközi ornitológiai kongresszuson még aktív volt, de néhány évre rá elhunyt. Személyisége nem volt mentes az ellentmondásoktól, ugyanakkor elvitathatatlan, hogy az egyike volt azon európai ornitológusoknak, akik a 19. század közepén az Újvilág természettudományos kutatásában komoly érdemeket vívtak ki maguknak. (Főbb felhasznált források: *Baird, 1860; Harris, 1934; Keve, 1978, Mearns & Mearns, 1972; Balázs, 1993.*)

Öt madárfajnak és egy -alfajnak volt az auktora, számos további fajt írtak le gyűjtései alapján. Egy kolibrifaj (*Lawrence, 1861*) és egy bagolyalfaj (*Brewster, 1902*) tudományos elnevezése mellett öt angol madárnév is őrzi az emlékét.

Összefoglalás

A magyar szerzők által leírt 60 ma érvényes madártaxon közül 21 faji vagy alfaji jelzője eponím eredetű. A névadás alapjául szolgáló személyek nagy része ornitológus, munkatárs, gyűjtő vagy rokon volt, néhány esetben mitológiai vagy egyháztörténeti eredetű volt a név forrása. A leírás alapjául szolgáló példányok saját gyűjtésből (*Xántus János, Farkas Tibor*). *Madarász* esetében legtöbbször magyar utazók, gyűjtők anyagából származott. *Keve András A. Jakisch* burgaszi preparátortól kapta a leírt szajkóalfaj típuspéldányát.

Külföldi szerzők is megemlékeztek magyarokról: hét esetben magyar ornitológuskollégájuk, *Madarász Gyula* vagy *Xántus János* előtt tisztelegve, egy esetben barátjuk (*Angelo Heilprin*) nevét megörökítve.

KIVONAT—A madárnevek etimológiája kapcsán egyre több közlemény lát napvilágot mind külföldön, mind Magyarországon. A magyar ornitológusok által leírt 60, jelenleg elfogadott rendszertani alakból 21-nek eponím a faji vagy alfaji jelzője. További nyolc taxon neve utal magyar személyre. E taxonok, névadóinak életrajzát, illetve a névadások körülményeit tárgyalja e közlemény. Szerző felhívja a figyelmet, hogy az *Oriolus szalay* leírásának éve a referenciaművekben rendszerint megadott 1900-as évvel szemben helyesen 1901.

Summary

There is an increasing number of publications dealing with the etymology of bird names both internationally (cf. Wynne, 1969; Holloway, 1969; Jobling, 1991, 2010; Beolens & Watkins, 2003; Wember, 2007; Beolens et al., 2014) and in Hungary (Magyar, 2003; Ungi, 2011; Jakabb, 2012) on this topic. Some of the eponymous bird names of Hungarian origin are, however, discussed only vaguely in the literature. The English summary of the paper summarises those data with a direct Hungarian relation. For further reading the foreign language references are recommended. I only discussed those names currently recognised as valid in Gill & Donsker (2019).

It is to be noted that the South American genus *Attila* of seven species has also a relevance to the Carpathian Basin: it was named by René Primevère Lesson in 1831 after the Hun emperor (ca. 410–453).

Aphrodite – *Parus major aphrodite* Madarász, 1901

Aphrodite was the goddess of love and beauty in Greek mythology. A male and a female bird were collected near Larnaca that served as type specimens by Charles Glaszner (see his biography in the following). Madarász (1901b) did not give an explanation to the name choice in the description but it was most likely inspired by the „terra typica” Cyprus—the island of *Aphrodite*.

Benson, Constantine Walter – *Monticola sharpei bensoni* Farkas, 1971

Civil servant (Taunton, England, February 2, 1909 – Cambridge, England, September 21, 1982). In 1958 he participated on the Centenary expedition of the British Ornithologist’ Union to Comoro Islands (Britton, 1982), which was awaking his attraction to the ornithology of Madagascar (the Rock Thrush species described by Farkas occurs here). An extinct parrot and eleven subspecies carry his name, amongst them the one described by Farkas (1971).

Cassin, John – *Vireo cassinii* Xántus de Véséy, 1858

Businessman and ornithologist (Media, PA, September 6, 1813 – Philadelphia, PA, January 10, 1869), he was elected as an honorary member of the Hungarian Academy of Science on January 13, 1863, together with his compatriot *Spencer Fullerton Baird*. Fourteen species and five subspecies contain his name together with the vireo given by Xántus (*Xantus de Vesev*, 1858).

Ferdinand Maximilian Karl Leopold Maria von Sachsen-Coburg und Gotha – *Garrulus glandarius ferdinandi* Keve-Kleiner, 1944

Bulgarian emperor (Vienna, February 26, 1861 – Coburg, September 10, 1948). His grandmother on his father’s side was Hungarian countess *Antónia Koháry*, hence he had a god command of Hungarian. The Hungarian Academy of Science elected him as a member in 1918. The race of Eurasian Jay described by Keve from Bulgaria (Keve-Kleiner, 1944) was named after him (*Cercomacra ferdinandi* E. Sneath, 1928 commemorates also his name).

Forrer, Alphonse – *Vireo flavoviridis forreri* Madarász, 1885

Naturalist, collector (London, 1836 – Santa Cruz, California, March 15, 1899). The following note was given by Madarász in the description of the species in Hungarian: “This new species was collected by *Alfons Forrer* known traveller on the island of Trés Marias (on April 5, 1881) with the following note attached: «*Vireo flavoviridis* Cass»” (Madarász, 1885a). *Spizus notatus forreri* (Salvin & Godman, 1886) bears his name, too.

Glaszner, Charles – *Garrulus glandarius glaszneri* Madarász, 1902

Photographer (Hungary, 1856 – Larnaca, 1926). He studied entomology and ornithology in Berlin. He travelled to Cyprus in 1882 to take photographs of the country and its wildlife. He settled with his wife, *Alojzia* in Limassol, where he ran a photo studio. In 1897 he moved to Larnaca and opened a new photo studio with his son, *Leopold* (1877–1965). He collected regularly for the Hungarian National Museum and other European museums insect and birds from Cyprus. From his collectings Madarász described *Otus cyprius* and *Garrulus glandarius glaszneri* (Madarász, 1902) as well as other races (Madarász, 1903, 1904c, 1905a), some of those are not recognised currently as valid.

Guillemard, Francis Henry Hill – *Loxia curvirostra guillemardi* Madarász, 1903

Traveller, book editor (Eltham, September 12, 1852 – Trumpington, December 23, 1933). Four subspecies carry his name, amongst them the crossbill race described by Madarász (1903) the reason for the name giving was that *Guillemard* reported it first according to Madarász (1903): „Dr. Guillemard, der diese neue Art zuerst beobachtete

(S. Ibis, 1889. p. 217), hat auf letztere Merkmale bereits seiner Zeit hingewiesen". The 18 type specimens were sent by *Charles Glaszner* from Cyprus, at least the first three were collected from the Troodos mountains.

Hammond, William Alexander – *Empidonax hammondii* (Xantus de Vesey, 1858)

Medical doctor, surgeon general (Annapolis, Maryland, August 28, 1828 – Washington D. C., January 5, 1900). *Xantus* served together with him in Fort Tejon, and *Hammond* asked for his help during his spare time devotion of collecting animals. *Xantus* named a North American tyrannid flycatcher after him (*Xantus de Vesey*, 1858).

Heilprin, Angelo – *Cyanocorax heilprini* Gentry, 1885

Geographer, explorer and writer (born: *Ansil* ~; Sátoraljaújhely, March 31, 1853 – New York, July 17, 1907). He was only three years old when he got to the USA with his Polish father, *Mihály Heilprin* hebraist, who settled down earlier in Hungary. The South American Azure-naped Jay (*Cyanocorax heilprini*) was described by *Thomas Georgé Gentry* (1843–1905) who named the bird for *Heilprin*'s services in science (*Gentry*, 1885).

Herman, Ottó – *Poecilodryas hypoleuca hermani* Madarász, 1894

Naturalist, ethnographist (born: *Karl Otto Herrmann* Brezno, June 26, 1835 – Budapest, December 27, 1914). His death was commemorated by the leading ornithological journals internationally (*Chernelházi Chernel*, 1914; *Greschik*, 1915; *Reichenow*, 1915; *Shufeldt*, 1915, *Anon.*, 1916). *Madarász* (1894) payed a tribute to him by nominating a new tit-flycatcher (sub)species *Poecilodryas (hypoleuca) hermani*. (Cf. *Anon*, 1901; *Lambrecht*, 1920; *Kósa et al.*, 1971; *Magyar*, 2014.)

Horváth, Géza of Brezovicza – *Colinus cristatus horvathi* (Madarász, 1904)

Medical doctor, zoologist (born *Bugarin-Horváth* ~; Cséce, November 23, 1847 – Budapest, September 8, 1937). He graduated in 1872 from medicine at the university of Vienna. He worked from 1873 for a short period in the Hungarian National Museum but for financial causes he had to start to work as a practitioner. He became custos in chief of the zoological department of the National Museum from the end of 1895, and director of the department between 1901–1923. His main field was entomology. He was secretary-in-chief of the 2nd International Ornithological Congress (IOC) in Budapest. A number of scientific names of insects commemorate him, among birds *Colinus cristatus horvathi* was described by *Madarász* (1904a).

Kittenberger, Kálmán – *Cisticola brachypterus katonae*³ Madarász, 1904

Explorer, collector (Levice, October 10, 1881 – Nagymaros, January 4, 1958). He learn taxidermy from *Gyula Madarász* and he also expanded his knowledge in ornithology there. He joined as a taxidermist the African expedition of *Arzén Damaszkín* in December 1902. He collected mostly around Kilimanjaro for more than three years. He collected from the end of 1906 to November 1907 in the Danakil Depression. He also collected bird migration data along the seashore of Red Sea. From December 1908 to May 1912 he collected live animals for various zoos on the eastern lakeshore of Victoria Lake, he hunted and collected animals from May 1913 to July 1914 in Uganda, where he was captured by the Brits after the outbreak of World War I, his material was confiscated and he was expelled to India where he spent five years in an internment camp near Ahmednagar. He also participated on hunting safaris in Belgian Congo and Uganda while he was contributing to Hungarian museum collections as well. The new bird species were described mostly by *Madarász* (1904b) but other countries received specimens, too: *Anton Reichenow* also described some new taxa from them (sources used: *Keve*, 1960; *Haraszti*, 1981; *Demeter & Topál*, 1982). He reported about his ornithological findings on his African expeditions in various papers (*Kittenberger*, 1907, 1959–60).

count Königsseg-Rottenfels, Fidél – *Pternmistis clappertoni koenigsseggi* (Madarász, 1914)

Colonel of the Royal Hungarian Cavalry (Feltót, April 15, 1879 – Budapest, February 26, 1941). He married *Adrienne Wachtel*. He died in eart failure in Budapest. He led two expeditions to Sudan (*Keve & Sámuel*, 1969). He departed in early 1911 with *Madarász* from Khartoum to Blue Nile and Dinder rivers. Out of the 236 bird skins two valid taxa were described by *Madarász*. One of them, *Pternmistis clappertoni koenigsseggi* bears his name (*Madarász*, 1914). From the 136 specimens collected by him between 1911 and 1912 in Sudan a new race, *Prinia subflava pallescens* was also described by *Madarász*.

³ The director of the Hungarian National Museum ordered to indicate his name as "Kálmán Katona" in the inventory books since his relatives switched their family name to the Hungarian 'Katona'. He never changed, however, his name and he was opposed to doing it all in his life.

Saint Lucas – *Dryobates scalaris lucasani* (Xantus, 1860)

Evangelist, physician, painter (Antiochia, c. 21 BC – Boeotia, Achaea ?/! c. 63) (Nußbaum, 2015). He was one of the four evangelists. *Xantus* (1860) named a (sub)species of a woodpecker after the geographical name of the Mexican Cabo San Lucas, which was named after the evangelist.

Madarász, Gyula of Nemeskísfalud

– *Psittacella madaraszii* Meyer, AB, 1886; *Carduelis chloris madaraszii* (von Tschusi, 1911); *Colluricincla tap-
penbecki madaraszii* (Rothschild & Hartert, 1903); *Eremopterix leucotis madaraszii* (Reichenow, 1902); *Xanthotis
flaviventer madaraszii* (Rothschild & Hartert, 1903)

Ornithologist (Pest, May 3, 1858 – Budapest, December 29, 1931). He was born in a wealthy and well known noble family. He worked from 1880 in the Hungarian National Museum until his retirement in 1915. He participated on the 1st IOC in 1884 where he was elected as a member of the International Ornithological Committee. One of his major achievements was that the bird collection of the museum grew to 70 000 specimens (with 121 type specimens); he also contributed to the growth of the oological collection. He published from his own funds a journal, the *Zeitschrift für die Gesammte Ornithologie* between 1884–1888. He was co-secretary of the 2nd IOC in Budapest, in 1891. He married in 1894 *Mária Reichel* (see next biography) in Budapest but later he divorced her. He visited India and Ceylon, Southern Egypt, Nubia and East Sudan. He was also present on the 3rd (Paris, 1900) and 4th (London, 1905), as well as the 6th (Berlin, 1910) IOC. He published between 1899–1903 the book “Birds of Hungary”. He was also a renown bird artist (*Zádor & Genthon, 1967*), he illustrated his papers always himself. In total, he published 127 papers and some books as well. He analysed the ornithological material of *Sámuel Fenichel* and *Lajos Bíró* from New Guinea, the material of *Festetich* from Solomon Island, as well as those of *Kálmán Kittenberger* from Central Africa. He described several new taxa, out of which four species (*Oriolus szalayi*, *Otus cyprius*, *Pitta reichenowi* and *Tetraophasis szechenyii*) and 44 subspecies are still recognised as valid. Four species and a subspecies bear his name (*Meyer, 1886; Reichenow, 1902; Rothschild & Hartert, 1903; Tschusi, 1911*). A number of papers commemorated him after his death (*Schenk & Hellmayr, 1932; Éhik, 1932; Palmer, 1933; Wurga, 1934; Keve, 1981*). In foreign language journals he published under the name *Julius von Madarász*.

Reichel, Mária Magdolna Terézia – *Bradypterus lopezi mariae* Madarász, 1905

(Born: Budapest, June 8, 1877; died: Budapest, November 26, 1954.) Her father, *Károly Reichel* was a butcher in Budapest, her mother's name was *Mária Selig*. She married in 1894 *Gyula Madarász* in Budapest. They had four children: *Margit, Ottó, Lulu, Gyula Jr.* Her husband named a new taxon after her (*Madarász, 1905b*).

Meyer, Adolf Bernard – *Pucrasia macrolopha meyeri* Madarász, 1886

Antropologist (born: *Aron Baruch* ~; Hamburg, October 11, 1840 – Berlin, February 5, 1911), he became known in science as *Adolf Bernhard Meyer*. His death was commemorated even in Hungary (*Halász, 1911*). He described between 1874–1896 51 species and 88 subspecies currently recognised (some of them with *L. W. Wiglesworth* as a co-author). His name appears in eleven species and another eleven races, along with the one described by *Madarász* (1886b).

Reichenow, Georg Anton Eugen – *Pitta reichenowi* Madarász, 1901; *Sarothrura affinis antonii* Madarász & Neumann, 1911

Ornithologist (Charlottenburg, August 1, 1847 – Hamburg, July 6, 1941). Reichenow was one of the most famous avian taxonomists of the 19/20th Century (*Stresemann, 1943*). Ten species and 22 subspecies commemorate his family name and three further subspecies his given name. *Madarász* (1901c) and *Madarász & Neumann* (1911) paid their tribute with one name each to Reichenow. For the location of the *Sarothrura* species the following note was given: „Ndsassekera an der Grenze von Deutsch und Englisch Ost-Afrika zwischen Schirati und Nguruman 17. I. 1910. Kittenberger coll.” (*Madarász & Neumann, 1911*).

Sharpe, Richard Bowdler – *Lonchura castaneothorax sharpii* (Madarász, 1894)

Omitologist (London, November 22, 1847 – Chiswick, December 25, 1909). He participated in 1891 on the 2nd IOC in Budapest as the chairman of the section of zoology and anatomy, he also held a presentation of the taxonomy of birds (*Sharpe, 1891*). For his achievements during the congress the Habsburg emperor awarded him with a gold medal of art and science (*Fagan, 1910*). Eighteen species and 26 races were named after him altogether, inter alia the one described by *Madarász* (1894).

Szalay, Imre – *Oriolus szalay* (Madarász, 1901)

Naturalist, traveller, writer (from 1912 baron *kéméndi* ~; Vienna, November 8, 1846 – Gainfarn, July 24, 1917). He studied law at the university in Pest. After one year of law apprenticeship he started to work in the Ministry of Religion and Education in 1869. He was the desk officer of the cases relating to the Hungarian National Museum before becoming the director of the entire museum. Between January and April, 1896 he participated on a zoological expedition with *Gyula Madarász* and others in Ceylon. He retired at the end of 1916. He was the vice president of the congress committee and the president of the board of the 2nd IOC in Budapest. He was amongst the first honorary members of the Hungarian Institute of Ornithology (*Chernel*, 1914). *Madarász* (1901a) named a new species of oriole from New Guinea after him (*Oriolus szalay*) with the following note: „I named this new species in honour of the respectable director of the Hungarian National Museum, *Imre Szalay*”. The date and the note on the Contents page of the issue of the periodical confirms 1901 as the date published on the title page as opposed to the year given erroneously in various sources: „Partes I–II (pag. 1–272) editæ sunt die 10 Junii 1901” (contra ‘1900’ in *Mayr & Greenway*, 1962; *Gill & Donsker*, 2019).

Széchenyi, Béla, count de Sárvár-Felsővidék – *Tetraophasis szechenyii* Madarász, 1885

Explorer and writer (Pest, February 3, 1837 – Budapest, December 12, 1918). He departed to a grandiose Asian expedition at the end of 1877, which lasted for 22 months. His aim was to find the origin of Hungarians and to reach Tibet, which he finally did not achieve. He met on his travels at the border of East Tibet with *August Desgodins*, a French missionary, who handed over seven bird specimens to take it home with him. A new species of monal partridges was described from the material by *Madarász* (1885b) and named after *Széchenyi* (*Pucrasia macrolopha meyeri* was also described from the skins of *Desgodins*).

Ujhelyi, József – *Colaptes punctigula ujhelyii* (Madarász, 1912)

Taxidermist, collector and entomologist (born: *Uhl* ~, Budapest, February 24, 1881 – 1933). He changed his name to Ujhelyi in 1905. He was working for the Hungarian National Museum. From his collecting trip to Columbia in 1912 he brought back rich ornithological material with the entomological collection. Sadly, both the skins and his notes fell victim of the fire in the museum during the 1956 revolution in Budapest. New races, described by *Madarász* (1912, 1913) were *Colaptes punctigula ujhelyii*, *Certhiaxis cinnamomeus fuscifrons* and *Donacobius atricapillus brachypterus*. The following note was written referring to the name giving of the Spot-breasted Woodpecker race: „Diese neue Art wurde von *J. UjheIyi* in Columbien, circa 120 km südlich von St. Marta bei Aracataca am 23. I, 1912 gesammelt”.

Xántus, János of Csiktoplócza – *Basilinna xantusii* Lawrence, 1861; *Megascops kennikottii xantusii* Brewster, 1902

Naturalist, ethnographer, traveller (Csokonya [=Csokonyavisonta], October 5, 1825 – Budapest, December 13, 1894). He was both an author and a source for eponymous names. He started to work first as a lawyer. He became a national guard during the 1848 freedom war against the Austrian empire. After the defeat of the Hungarian army he fled to the United States where he took various jobs from 1852 on. In 1855, he entered the American army as a road constructor under the assumed name *Louis de Vesey*, which was borrowed from a person in his family (later he became known as *John Xantus de Vesey* in the USA). He met in Fort Riley of Saint Louis *William A. Hammond*, assistant surgeon then, and started to help him during his animal collecting. The first material collected by *Xántus* was sent to the Academy of Natural Sciences of Philadelphia. He was stationed to Fort Tejon, California in 1857 where he collected for the Smithsonian Institution animals and plants. After having discharged on request from the army he conducted tidal surveys on Cabo San Lucas between 1859–1861 where he collected a number of species—amongst them birds—new to science. Later he was consul in Manzanillo for a while before having moved back definitively to Hungary in 1864. He collected independently for the Hungarian government in the Moluccas, the Greater and Lesser Sunda Islands and, especially, on Borneo between 1868–1871. From 1872 he worked in the Hungarian National Museum. He was still active during the 2nd IOC in Budapest but a few years later he passed away. His life history was not free of controversial elements, but he was undoubtedly one of those European ornithologists who deserved a merit in the mid-19th Century for his zoological research in the New World. (Sources used: *Baird*, 1860; *Harris*, 1934; *Mearns & Mearns*, 1972; *Keve*, 1978; *Balázs*, 1993.) Five species and a subspecies were described by him and a series of further species were described from his collected material. His name was used for the scientific names of a hummingbird (*Lawrence*, 1861) and an owl (*Brewster*, 1902) and five vernacular English bird names also contain “Xantus”.

Out of the 60 currently valid bird taxa described by Hungarian authors 21 have eponymous epithets. The persons commemorated were mostly ornithologists, colleagues, collectors or relatives, in a few cases the source came from mythology or religion. Some of the type specimens were collected by the authors themselves (*János Xántus*).

Tibor Farkas), while Madarász worked mostly on the collections of Hungarian travellers and explorers. Keve received Jays from the taxidermist A. Jakisch, Burgas. Foreign authors commemorated also Hungarians in bird names: in seven cases giving a tribute to their colleagues, Gyula Madarász Gyula or János Xántus, in a case to a friend, Angelo Heilprin.

KIVONAT—Egyre több nemzetközi és hazai publikáció lát napvilágot a tudományos és a köznapi madárnevek etimológiája terén. A magyarországi ornitológusok által leírt és elfogadott 60 madártaxonból 21 eponím eredetű. Nyolc további, külföldiek által leírt taxon utal magyar származású személyekre. E közlemény összefoglalja az eponím nevek forrásául szolgáló személyek életrajzát, különösen azok magyarországi vonatkozásait. A közlemény rámutat, hogy a nevek közül a Madarász álta leírt *Oriolus szalay* esetében a főbb referenciaművekben jellemzően előforduló 1900 helyett a publikáció éve helyesen 1901 volt.

Irodalom – References

- A.[=Abafy] Aigner L. (1902): Két lepkefaj új eltérése. *Rovartani Lapok* 9(7), p. 141–145.
- Allen, J. A. (1910): Richard Bowdler Sharpe. *Auk* 27, p. 124–129.
- Anon. (1901): A francia becületrend magyar lovagjai. *Vasárnapi Újság* 48(34), p. 552–553.
- Anon. (1907a): Obituary. Prof. Angelo Heilprin. *The Geographical Journal* 30(6), p. 670.
- Anon. (1907b): Angelo Heilprin. *Bulletin of the American Geographical Society* 39, p. 666–668.
- Anon. (1911): Dr. Adolf Bernhard Meyer. *Ibis* (Series 9) 5, p. 556–557.
- Anon. (1916): Otto Herman. *Ibis* (10th series) 4, p. 157–158.
- Anon. (1934): Dr. F. H. H. Guillemard. *Nature* (February 3, 1934), p. 166–167.
- Anon. (2016): Dr Francis Henry Hill Guillemard. Forrás: https://www.findagrave.com/memorial/167960184/francis-henry_hill-guillemard (2019.07.12.)
- Anon. [2017]: The Glasznerns. Forrás: <https://www.facebook.com/talesofcyprus/posts/1256834871104150> (2018.06.07.).
- Baird, S. F. (1860): Notes on a collection of Birds made by Mr. John Xantus, at Cape St. Lucas, Lower California, and now in the Museum of the Smithsonian Institution. *Proc. Acad. Nat. Sci. Philadelphia* 11, p.298–306.
- Balázs D. (szerk.) (1993): Magyar utazók lexikona. Panoráma, Budapest.
- B[annerman], D. A. (1949): Ferdinand I, tsar of Bulgaria. *Ibis* 91, p. 151–153.
- Beolens, B. & Watkins, M. (2003): Whose bird? Common bird names and the people they commemorate, Yale University Press, New Haven, 400 p.
- Beolens, B., Watkins, M. & Grayson, M. (2014): The eponym dictionary of birds. Bloomsbury, London, 624 p.
- Breninger, G. F. (1899): The passing of Alfonse Forrer. *The Condor* 1(4), p. 66–67.
- Brewster, W. (1902): Birds of the Cape region of Lower California. *Bulletin of the Museum of Comparative Zoology* 41, p. 1–243.
- Britton, P. L. (1982): Obituary: Constantine Walter Benson, OBE, MA *Scopus* 6, p. 108.
- Brooke, R. K. (1982): Constantine Walter Benson 1909–1982. *Ostrich* 53: 254–255.
- Chernel I. (1918): Szalay Imre. *Aquila* 24, p. 300–301.
- Chernelházi Chernel I. (1914): Herman Ottó. *Aquila* 21, p. VII–XXXV.
- Demeter A. & Topál Gy. (1982): Kittenberger Kálmán kelet-afrikai expedíciói és az általa gyűjtött emlécsök. *Állattani Közlemények* 69, p. 43–59.
- Diós I. (szerk.) (2003): Magyar katolikus lexikon. Szent István Társulat, Budapest 1008 p.
- E. H. (1934): Obituary: Francis Henry Hill Guillemard. *The Geographical Journal* 83(4), p. 350–352. Forrás: <http://www.jstor.org/stable/1786516> (2019.07.12.)
- Éhik Gy. (1932): Nemes-Kisfaludi Madarász Gyula Dr. 1858–1931. *A Természet* 28(1–2), p 18–19.
- Fagan, C. E. (1910): Dr. Richard Bowdler Sharpe *British Birds* 3, p. 273–288.

- Farkas, T. (1971): *Monticola bensoni*, A new species from South-Western Madagascar. *Ostrich* **42**, p. 83–90.
- Fransen, C. H. J. M., Holthuis L. B. & Adema J. P. H. M. (1997): Type catalogue of the decapod Crustacea in the collections of the Nationaal Natuurhistorisch Museum, with appendices of pre1900 collectors and material. *Zoologische Verhandelingen* (Leiden) **311**, p. 1–344.
- Genry, A. F. (1885): Description of a new species of the genus *Cyanocorax*. *Proceedings of the Academy of Sciences Philadelphia* **37**, p. 90.
- Gill, F. & Donsker, D. (eds) (2019): IOC World Bird List (v9.2). doi : 10.14344/IOC.ML.9.2. Forrás: <https://www.worldbirdnames.org/> (2019.10.01.)
- Greschik E. (1915): Otto Herman zum Gedächtnis. *Ornithologisches Jahrbuch* **26**, p. 1–8.
- Guillemard, F. H. H. (1889): Cyprus and its birds in 1888. *Ibis* (Ser. 6) **1**, p. 206–219.
- H[alász] Gy. (1911). † Meyer, Adolf Bernhard. *Földrajzi Közlemények* **39**(9–10), p. 423.
- Haraszi E. (1981): A lévai piarista atyáktól – a legsötétebb Afrikáig! *Amerikai-Kanadai Magyar Élet* (1981. augusztus 8.) **23**(30), p. 13.
- Harris, H. (1934): Notes on the Xantus tradition. *Condor* **36**, p. 191–201.
- Hertel, R. (1990): Zum Gedenken an Dr. Adolf Bernhard Meyer, Direktor des Königlichen Zoologischen und Anthropologisch-Ethnographischen Museums zu Dresden von 1874 bis 1906. *Zoologische Abhandlungen* **46**(7), p. 117–120.
- Holloway, J. E. (2003): Dictionary of birds of the United States. Timber Press, Portland, 244 p.
- Holt, J. (2005): The Cassin in Cassinia. *Cassinia: Proceedings of the Delaware Valley Ornithological Club* **71**, p. 3–8.
- Irwin, M. P. S. (1985): Constantine Walter Benson O.B.E. *Ibis* **125**, p. 421–422.
- J. E. H. (1910): Dr. R. Bowdler Sharpe. *Ibis* **52**(2), p. 352–358.
- Jackson, C. E. (1994): Richard Bowdler Sharpe and his ten daughters. *Archives of Natural History* **21**(3), p. 261–269.
- Jakabb, O. (2012): Madárnévkalauz. A Kárpát-medence madarainak névkalauza. Tinta, Budapest, 209 p.
- Jankó J. (1895): Biró Lajos. *Vasárnapi Újság* **42**(47), p. 778–779.
- Jeorjij J. & Kazamiasz J. (2016): Magyarország Ciprus időtlen kapcsolatok. Forrás: [http://www.mfa.gov.cy/mfa/mfa2016.nsf/C7380B3C4D5DC2BFC225824200282049/\\$file/photogr%20exhibition.pdf](http://www.mfa.gov.cy/mfa/mfa2016.nsf/C7380B3C4D5DC2BFC225824200282049/$file/photogr%20exhibition.pdf) (letöltve: 2019.07.10.)
- Jobling, J. (1991): A dictionary of scientific bird names. Oxford University Press, Oxford, 272 p.
- Jobling, J. (2010): The Helm dictionary of scientific bird names. Helm, London, 432 p.
- Jobling, J. A. (2018): Key to scientific names in ornithology. In: *del Hoyo, J., Elliott, A., Sargatal, J., Christie, D.A. & de Juana, E. (eds.): Handbook of the birds of the World alive*. Lynx Edicions, Barcelona. Forrás: www.hbw.com.
- Keith, G. S. (1985): In Memoriam: Constantine Walter Benson, O.B.E. *The Auk* **102**, p. 162.
- Keve A. (1981): Megemlékezés Madarász Gyuláról (1858–1931). *Állattani Közlemények* **68**, p. 3–12.
- Keve, A. & Sámuel, N. (1969): Hungarian ornithologists and bird collectors abroad and overseas. *Opuscula Zoologica* **9**, p. 339–356.
- Keve A. (1978): Xántus János az ornitológus. *Somogyi Múzeumok Közleményei* **3**, p. 519–527.
- [Keve A.]: (1960): In memoriam! *Aquila* **66**, p. 327–329.
- Keve-Kleiner, A. [1944]: Uj szajkó Délkelet-Bulgáriából – *Garrulus glandarius ferdinandii* n. sp. /Ein neuer Eichelhäher aus Südost-Bulgarien/. *Aquila* **50**, p. 369–370.
- Kittenberger K. (1907): Madárvonulás a Danakil-földön. *Aquila* **14**, p. 175–178.
- Kittenberger K. (1959–1960): My ornithological collecting expeditions in East-Africa I–II. *Aquila* **65**, p. 11–37; **66**, p. 53–87.
- Kósa L., Keve A. & Farkas Gy. (1971): Herman Ottó. Akadémiai Kiadó, Budapest, 179 p.
- Lambrecht K. (1920): Herman Ottó. Az utolsó magyar polihisztor élete és kora. Budapest, 257 p.
- Lawrence, G. N. (1861): Descriptions of three new species of Hummingbirds of the genera

- Helimaster, Amazilia* and *Mellisuga*. *Annals of the Lyceum of Natural History of New York* **7**, p. 107–111.
- Lesson, R. P. (1831): Tableau méthodique des ordres, sous-ordres, familles, tribus, genres, sous-genres et races d'oiseaux. Paris, 659 p.
- Madarász Gy. (1885a): Ornithologiai közlemények a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményéből. Ornithologische Mittheilungen über die Sammlungen des Ungarischen National-Museum. *Természetrzaji Füzetek* **9**, p. 73–76, 84–87.
- Madarász, J. von (1885b): Beschreibung eines neuen *Tetraophasis* aus Ost-Tibet. *Zeitschrift für die gesamte Ornithologie* **2**, p. 50.
- Madarász, J. von (1886a): Beschreibung einer neuen Manakine (*Pipra dubia* n. sp.) *Zeitschrift für die gesamte Ornithologie* **3**, p. 270.
- Madarász, J. von (1886b): Description of two new Birds from Tibet. *Ibis* **28**(2), p. 145–147.
- Madarász, J. von (1894): Description of two new birds from the Finisterre Mountains. *Bull. Br. Orn. Club* **19**, p. XLII.
- Madarász Gy. (1901a): Adatok Német-Új-Guinea ornizáához. (Bíró Lajos gyűjtése). *Természetrzaji Füzetek* **24**(1–2), p. 73–80.
- Madarász, J. von (1901b): Description of two probably new European birds. *Természetrzaji Füzetek* **24**, p. 272.
- Madarász (1901c): Beschreibung einer neuen Pitta von Mittel-Afrika *Pitta reichenowi* n. sp. *Ornithologische Monatsberichte* **9**(9), p. 133.
- Madarász, J. von (1902): Der cyprische Häher (*Garrulus glaszneri* n. sp.). *Ornithologische Monatsberichte* **10**(10), p. 163.
- Madarász, J. von (1903): Zwei neue cyprische Vögel. *Ornithologische Monatsberichte* **11**, p. 5–6.
- Madarász, J. von (1904a): Neue Vogelarten aus Venezuela. *Annales Musei Nationalis Hungarici* **2**, p. 115–116. Tab. XII.
- Madarász, J. v. (1904b): Zur Ornithologie Deutsch-Ostafrikas. *Annales Musei Nationalis Hungarici* **2**, p. 203–206.
- Madarász, J. von (1904c): Über die Vögel Cyperns. *Ann. Musei Nat. Hung.* **2**, p. 499–561;
- Madarász, J. von (1905a): Über eine wahrscheinlich neue Form der Nebelkrähe (*Corvus pallescens*). *Ornithologische Monatsberichte* **12**, p. 28–29;
- Madarász, J. v. (1905b): Über eine neue *Bradypterus*-Art. *Annales Musei Nationalis Hungarici* **3**, p. 401–402.
- Madarász, J. von (1912): Beschreibung eines neuen Spechtes aus Columbien. *Ornithologische Monatsberichte* **20**, p. 97–98.
- Madarász, J. von (1913): Neue Vögel aus Columbien. *Ornithologische Monatsberichte* **21**, p. 22–23.
- Madarász, J. v. (1914): A contribution to the ornithology of the eastern Sudan. *Annales Musei Nationalis Hungarici* **12**, p. 558–604.
- Madarász, J. v. & Neumann, O. (1911): Eine neue *Sarothrura* von Deutsch-Ost-Afrika. *Ornithologische Monatsberichte* **19**, p. 186.
- Magyar G. (2003): Nevezetes személyeknek emléket állító magyarországi madárnevek. *Aquila* **109–110**, p. 9–21.
- Magyar G. (2014): Remembering to Ottó Herman, the founder and first editor of the periodical *Aquila* on the 100th anniversary of his death. *Aquila* **121**, p. 15–22.
- Magyar G. (2018): Magyarországi ornitológusok életrajzi lexikona. Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest, 396 p.
- Marankou, Anna Georgiou (1998): The magical world of Glasznern. Politistiko Kentro Laïkes Trapezas, 185 p.
- Mayr, E. & Greenway, J. C. (1962): Check-list of birds of the World. A continuation of the work of James L. Peters. Museum of Comparative Zoölogy, Cambridge, Massachusetts, 315 p.

- Mearns, B. & Mearns, R. (1992): Audubon to Xantus. Academic Press, London, 588 p.
- Meinertzhagen, R. (1959): Nineteenth century recollections. *Ibis* **101**(1), p. 46–52.
- Meyer, A. B. (1886): *Psittacella madarászi* Meyer n. sp. In Finsch, O. & Meyer, A. B.: Vögel von Neu Guinea zumeist aus der Alpenregion am Südostabhange des Owen Stanley-Gebirges (Hufeisengebirge 7000—8000' hoch) gesammelt von Karl Hunstein. *Zeitschrift für die gesamte Ornithologie* **3**, p. 4.
- Minkov, S. M. (2017): Ferdinand I, Tsar of Bulgaria. International Encyclopedia of the First World War. Forrás: https://encyclopedia.1914-1918-online.net/pdf/1914-1918-Online-ferdinand_i_istar_of_bulgaria-2014-10-08.pdf (2019.07.18.).
- Nußbaum, M. (2015): Treuer Begleiter und wunderbarer Schriftsteller. Forrás: www.katholisch.de/glaube/unsere-vorbilder/treuer-begleiter-und-wunderbarer-schriftsteller (2019.07.10.)
- Pilcher, J. E. (1905): The surgeon generals of the army of the United States of America. The Association of Military Surgeons, Carlisle, PA, 114 p.
- Phalen, J. M. (1940): "William Alexander Hammond". Army Medical Bulletin. Chiefs of the Medical Department, U.S. Army 1775–1940. *Biographical Sketches* (52), p. 42–46.
- Palmer, T. S. (1933): Report of the Secretary. *The Auk* **50**, p. 80–83.
- Pollak, G. (1912): Michael Heilprin and his sons. A biography. Dodd, Mead and Co. New York.
- Reichenow, [A.] (1902): Neue Vogelarten aus Damaraland. *Ornith. Monatsberichte* **10**, p. 76–79.
- [Reichenow, A.] (1915): Otto Herman. *Ornithologische Monatsberichte* **23**, p. 31–32.
- [Robinson, E. G.] (1869): Annual report of the President to the Corporation of Brown University. September 1, 1869. Hammond & Angle, Providence, 45 p.
- Rothschild W. & Hartert, E. (1903): Notes on Papuan birds. *Novitates Zoologicae* **10**, p. 65–116, 196–231, 435–480.
- Schenk, J. & Hellmayr, C. E. (1932): Julius von Madarász. *Ibis* **74**(3), p. 532–533.
- Schulz, M. (2015): London – Oregon – St. Gallen. Alphonse Forrer und seine Klamath-Sammlung. *Historisches und Völkerkundemuseum Museumsbrief* **1/2015**. Forrás: https://www.academia.edu/12187143/London_Oregon_St.Gallen_Alphonse_Forrer_und_seine_Klamath-Sammlung (2019.07.14.)
- Sharpe, R. B. (1891): A review of recent attempts to classify birds. Budapest, 90 p.
- [Shufeldt, R. W.] (1915): Dr. Otto Herman. In: Notes and news. *Auk* **32**, p. 539–541.
- Stresemann, E. (1943): Anton Reichenow. 1. VIII. 1847— 6. VII. 1941. *Journal für Ornithologie* **91**(1), p. 111–120.
- Tschusi, V. Ritter von (1911): Über palaearktische Formen. (XV.) *Ornithologisches Jahrbuch* **22**, p.143–146.
- Ungi B. (2011): Pénzváltó levélnéző. Ungi Kft., [s. l.], 152 p.
- Warga K. (1934): Dr. Madarász Gyula. *Aquila* **38–41**, p. 479–480.
- Wember, V. (2007): Die Namen der Vögel Europas. AULA, Wiebelsheim, 250 p.
- Wenrich, D. H. (1955): Some early Philadelphia zoologists. *Proceedings of the Pennsylvania Academy of Science* **29**, p. 22–35.
- Wynne, O. E. (1969): Biographical key – names of birds of the world – to authors and those commemorated. Magánkiadás, Fordingbridge, 246 p.
- Xantus de Vesey, J. (1858): Descriptions of two new species of birds from the vicinity of Fort Tejon, California. *Proc. Acad. Nat. Sci. Philadelphia* **10**, p.117.
- Xantus, J. (1860): Descriptions of supposed new species of birds from Cape St. Lucas, Lower California. *Proc. Acad. Nat. Sci. Philadelphia* **11**, p. 297–299.
- Zádor A. & Genthon I. (főszerk.) (1967): Művészeti lexikon. L–Q. Akadémiai Kiadó, Budapest, 853 p.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK

Mocsaras réten legelő bivalygyúához szegődő gémfélék és kanalasgém

Amióta a Hortobágyon már nem csak szökőévenkénti ritkaság a pásztorgém (*Bubulcus ibis*) felbukkanása, azóta mind rendszeresebben megfigyelhető a vízi élőhelyeken legelésző vagy a pocsolyában elheverő bivalyok között, de akár rájuk szállva, hátukon, fejükön sétálgatva is. Napjainkban már akár 5-10 példányban is előfordulnak a nemzeti parkban élőhelykezelésre kihelyezett bivalyok társaságában. A közelmúltig a pásztorgém számított egyedüli „jószágkövető gémfajnak”, de az elmúlt évben érdekes változás következett be.

2018. június 18-án a Hortobágyi-halastó bivalylegelővé elkerített, sekély vízű mocsárréthez hasonló egykori tómedreiben, a Kis-Kondáson megfigyeltem, hogy az üstökösgelemek (*Ardeola ralloides*) két-három példányos kis csoportokban követték, illetve előzgették a vízben gázolva legelő bivalyokat, többnyire közvetlenül a fejük előtt lesve a felugró békákra, vagy ebihalakra, vízirovar-lárvákra. Ugyanekkor azt is feljegyeztem, hogy a környéken tartózkodó más gémfajok egyike sem ment a bivalyok közelébe.

Az üstökösgelemek más, vízben legelésző jószágához való csatlakozásáról már a múlt század elején is történt említés. *Vasvári* (1939) a bakcsó és az üstökösgém táplálkozásai ökológiájáról írt munkájában többek között hivatkozik *Dombrowski* (1912) megfigyeléseire, aki

1. ábra. Legelő bivalyokat táplálékszerzés céljából követő üstökösgém (*Ardeola ralloides*)
Figure 1. Squacco Heron (*Ardeola ralloides*) foraging by following water buffaloes

szerint az üstökögém a legelésző, turkáló disznókonda között is táplálkozik és néha rá is ül a sertések hátára. Vasvári megemlíti 19. századi közleményeket is madarunknak a sertésekhez való vonzódásáról, melyet a szerzők a feltúrt terület pocsolóiban megrekedt apró hüllőkkel magyaráznak (Floericke, 1897; Hennicke, 1900 k.). Bivalyokról nem történik említés, továbbá magyarországi esetekről sem tud a szerző.

Két héttel később, 2018. július 2-án figyeltem meg először ennél a gulyánál, hogy immár a kis kócsagok (*Egretta garzetta*) is rákaptak a „pásztorgémes” táplálékszerzésre. Akkor még nem csoportosan, hanem csak egyesével jártak némelyik elkülönülve legelő bivaly körül. Az üstökögémeknél jóval gyorsabb mozgással, igen eredményesen zsákmányoltak.

Augusztus 1-jén a Kis-Kondást legelő bivalygulya között már jelentősen megnőtt faj- és egyedyszámában élelmeskedtek a gémfélék:

üstökögém	10 példány, csoportosan
kis kócsag	50 példány, 2-8 példányos csoportokban
nagy kócsag	20 példány, egyesével
pásztorgém	4 példány, egyesével
kanalasegém	2 példány, egyesével

A négy pásztorgém egyike, egy azévi kirepült fiatal madár egy kis kócsag társaságában kerülgette a kiszemelt bivalyt. A kanalasegémek (*Platalea leucorodia*) és a nagy kócsagok (*Ardea alba*) a többi madárhoz képest csak rövid ideig próbáltak a bivalyok nyomában felkavart, iszapos vízben halászni.

2019-ben a Kis-Kondáson élőhelyátalakítás miatt nem volt víz és a bivalyokat is az egykori 9-es, 10-es, 12-es tavakból egybenytett, úgynevezett „Bivalyos-tóban” járatták. Ott a kis kócsagok száma már egyértelműen felülmúlta a többi gémfaj gulya közé merészkedő példányainak mennyiségét. Várhatóan a Kis-Kondás és az 5-ös tavak „legelőtővő” alakítása és nagy gulyák, főleg bivalyok ott-tartása akár a közeli jövőben is érdekes változásokat hozhat, a gémféléken és a kanalasegemen kívül akár más madárcsoportok is megtáplálhatják a számításukat a tiportatott vizes élőhelyeken.

Irodalom

Dombrowski, R. (1912): Ornis Romaniae. Bukarest, Staatsdruckerei, LIV, 872 p.

Floericke, C. (1897): Naturgeschichte der deutschen Sumpf- und Strandvögel. Creutz Verlag, Magdeburg, XII, 406 p.

Hennicke, C. R. (Hrsg.) [1900 k.]: Naumann, Naturgeschichte der Vögel Mitteleuropas. 6. Band. Köhler, Gera-Untermhaus, 337 p.

Vasvári M. (1939): A bakcsó és üstökös gém táplálkozási oekológiája. *Aquila* 42–45, p. 556–592.

Kovács Gábor

A kék vércse (*Falco vespertinus*) fészkelése városi környezetben

Az ember környezetátalakító tevékenységére az élővilág egyik válasza az urbanizáció, vagyis az, hogy egyes fajok egyedei képesek alkalmazkodni a városi körülményekhez, és beköltöznek a településekre.

2008-ban, Kiskunmajsán figyeltünk fel arra, hogy a kék vércsék (*Falco vespertinus*) városi környezetben kis számban fészkeltek, sőt, sikeresen neveltek fiókákat. 2008-ban három pár, 2009-ben két pár, 2010-ben pedig ugyancsak két pár kék vércse fészkelését állapítottuk meg az Árpád úton, mely Kiskunmajsán az egyik legforgalmasabb út. A kék vércsék városba költözését az tette lehetővé, hogy az Árpád úton lévő platánfákon volt egy kisebb, 20-30 páros vetésivarjú (*Corvus frugilegus*)-telep. A varjak kirepülését követően, a megüresedett varjúfészkekben zajlott a kék vércsék költése, továbbá a város körül lévő gyepek megfelelő táplálkozóterületet jelentettek a kék vércsék számára; a legközelebbi gyepfolt kb. 700 méterre feküdt a varjúteleptől.

2011-ben ugyan nem tudtunk belterületen a kék vércsék, de ebben az évben három pár kék vércse fészkeléséről tudtunk Kiskunmajsa külterületén. Mivel 2011 végén a platánfákat az Árpád úton balesetveszélyességük miatt kivágták, így a varjútelep és a kék vércsék is másik helyre költöztek. 2012-ben ismét találtunk egy kékvércse-párt, mely belterületen fészkel az Árpádtelep úton található tsz-telephelyen, vetésivarjú-fészkekben. 2013-ban is egy pár kék vércse költött belterületen, vetési varjú fészkeiben az Alkotmány utcában (Greguss Viktor megfigyelése).

2014-ben és az ezt követő években már nem észleltük a kék vércsék városi fészkelését, sőt Kiskunmajsa környékéről is eltűntek a faj költőpárjai. A kék vércsék a környéken azóta csak kóborlásban bukkantak fel.

Magyarország jelenlegi határain belül nincs tudomásunk arról, hogy a kék vércsék beköltöztek volna bármilyen más településre. Ugyanakkor a belterületen költő vetési varjak védelme mellett szól az a tény, hogy kedvező körülmények között akár a fokozottan védett kék vércsék elfoglalhatják a vetési varjak fészkeit lakott területen belül is.

Pigniczki Csaba & Somogyi István

A kis kárókatona (*Microcarbo pygmeus*) első bizonyított fészkelése a Pusztaszeri Tájvédelmi Körzetben

A kis kárókatona (*Microcarbo pygmeus*) magyarországi fészkelő állománya emelkedik, így ez a faj egyre több helyen jelenik meg fészkelőként.

2019 tavaszán a szegedi Fehér-tó XIII. taván többen is megfigyeltük, hogy kis kárókatónák jártak be a gémtelepre, sőt, a partról fészken ülő madarakat is lehetett látni. A gémtelpek légi felmérése során, repülőgépről készített fényképek elemzésével megállapítottam, hogy 41 pár kis kárókatona fészkel a nádasban. A legpontosabb eredményt hozó légifotózást 2019. június 13-án hajtottam végre: ekkor még a fiókák a fészkekben ültek, légifotózást 2019. június 13-án hajtottam végre: ekkor még a fiókák a fészkekben ültek, egyben a fészkek környezetét ürülékükkel már fehérre „meszelték”, így a képeken a fehér háttérben a sötét fiókákat egyszerűen meg lehetett számolni. A telepen mozogva a kanalgémek gyűrűzésekor is 40 felrepülő kis kárókatónát számoltunk a gémtelepen, ami megerősíti a fényképekről történő számolás eredményét.

A kis kárókatónák egyes gémtelepen költöttek, fészkeiket elsősorban a kisebb termetű gémekek – így 110 pár bakcsó (*Nycticorax nycticorax*), 20 pár üstökösgém (*Ardeola garzetta*) – fészkalloides), 4 pár pásztorgém (*Bubulcus ibis*) és 30 pár kis kócsag (*Egretta garzetta*) – fészkei közé építették babásodó nádcsomók tetejére, a víz felszíne felett kb. 1,4–2 méteres

magasságban. A gémtelenen további társfészkelő fajaik voltak: hat pár vörös gém (*Ardea purpurea*), négy pár nagy kócsag (*Ardea alba*) és hét pár kanalasgém (*Platalea leucorodia*), de ezektől a nagyobb termetű fajok fészkeitől a kis kárókatónák fészkei távolabb helyezkedtek el, így velük lényegesen lazább közösséget alkottak, mint a kisebb termetű gémeikkel. Érdekes módon a kanalasgémekkel nem képeztek szorosabb fészkelőközösséget; a Hortobágyi-halastóra oly jellemző fészkelési mód, amikor a kis kárókatónák fészkeiket a kanalasgém-fészkek oldalába rakják, a fehér-tavi gémtelenen nem volt megfigyelhető. Ennek oka az lehetett, hogy a kanalasgémek a telep legnyíltabb területén lévő nádbabákra építették fészkeiket, melyek a víz felszíne fölött nem voltak magasabban 0,5 m-nél.

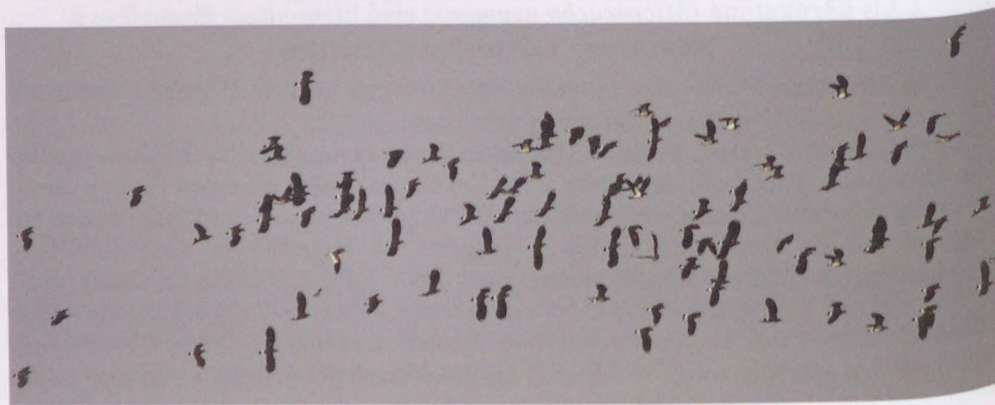
2019. július 5-én a kis kárókatónák fészkeinek többségében már nagy, kirepülés előtt álló fiókákat láttunk, melyek zavarását, megközelítését kerültük, de a telep szélén egy fészkekben még három kisebb fióka tartózkodott, őket színes gyűrűvel is elláttuk.

A rendelkezésére álló adatok alapján a kis kárókatóna fehér-tavi fészkelése a faj első bizonyított költése a Pusztaszeri Tájvédelmi Körzetben, egyben azt is jelzi, hogy a faj továbbra is terjedőben van.

Pigniczki Csaba

Lilebíbic (*Vanellus gregarius*) megfigyelése Tunéziában

2014. november 30-án a Tunézia északkeleti részén található Cap Bon félszigetén, az Oued Lebna víztározóján (36°44'30" É, 10°55'00" K) egy lilebíbicit (*Vanellus gregarius*) figyeltünk meg mintegy ezer bibic (*Vanellus vanellus*) között. A lilebíbicről bizonyító fényképeket is készítettünk. Ez a lilebíbic-megfigyelés a második észlelése e fajnak Tunéziában, az elsőt 1975. március 23-án észlelték Tabarka közelében, az ország északnyugati részén (Iseemann et al., 2005).

2. ábra. Lilebíbic (*Vanellus gregarius*) bibiccsapatban (Oued Lebna, 2014. november 30., fotó: Pigniczki Cs.)

Figure 2. Social Lapwing (*Vanellus gregarius*) in a flock of Northern Lapwings (Oued Lebna, November 30, 2014; photo: Cs. Pigniczki)

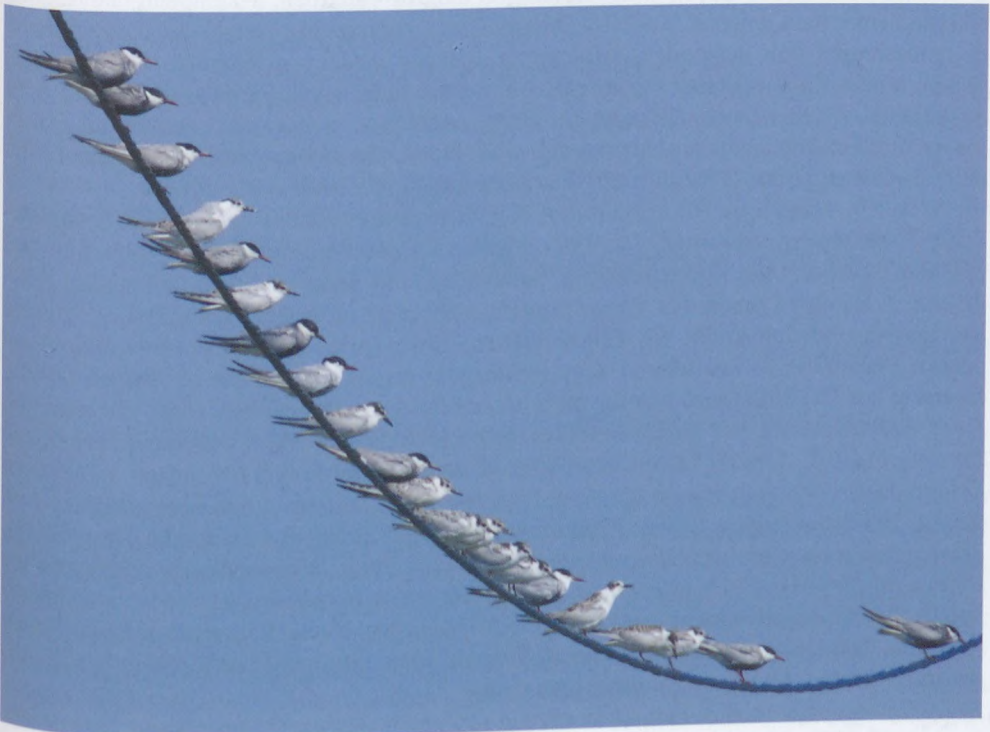
Irodalom

Isenmann, P., Gaultier, T., El Hili, A., Azafzaf, H., Dlensi, H. & Smart, M. (2005): Oiseaux de Tunisie. SEOF, Paris, 432 p.

Pigniczki Csaba & Mohamed-Ali Dakhli

**Halastavi telettetők villanyvezetékén tömegesen pihenő fattyúszerkők
(*Chlidonias hybrida*)**

2018. július 31-én a Hortobágyon található Fényes-tó melletti telettető medencéknél jártam. A haltolvajlás megnehezítésére kiépített, az éjszakai világítást biztosító reflektorok légkábeljén a fecskékre emlékeztető sűrűséggel ültek a fattyúszerkők. Egy oszlopközben maximum ötven madár fért el, súlyuk alatt a vastag, szigetelt vezeték erősen behajlott. Néha, főleg a már repülős fiókák közül újabb érkezők próbáltak helyet találni, melyet a már ott ülők igyekeztek csőrívágásokkal és rikácsolással elhárítani és a tolakodót elűzni. Mozgo-

3. ábra. Fattyúszerkők (*Chlidonias hybrida*) gyülekezése villanydróton a hortobágyi Fényes-halastó mellett
Figure 3. Whiskered Terns (*Chlidonias hybrida*) gathering on electric wire near Fényes-halastó, Hortobágy

lódásuktól a huzal lengeni kezdett, emiatt az egész „fűzér” minden madara imbolyogva és kapaszkodva egyensúlyozott. Az érdekes gyülekezéstről sikerült fotókat készítenem.

2010. július 27-én Árkusnál már láttam csupasz légvezetéken ülő fattyúszerkőcsaládot és magányos példányokat, de az akkori kilenc madárhoz képest ez a mostani tömeges és zsúfolt drótra ülés jóval meglepőbb és látványosabb volt.

Irodalom

Kovács G. (2010): Villanyvezeték drótján üldögélő fattyúszerkők. In: Hortobágyi megfigyelések a szerkők szokatlan viselkedéséről. *Madártávlat* 17(3), p. 25.

Kovács Gábor

Az uráli bagoly (*Strix uralensis*) újabb előfordulása a Csanádi-háton

Az uráli bagoly (*Strix uralensis*) eurázsiai elterjedésű faj, amely Skandináviától egészen Japánig költ. Európában az északi területek mellett a Kárpátokban és a Dinári-hegységben is fészkel (Holt et al., 2019). Magyarországon először 1962-ben, a Zempléni-hegységben sikerült bizonyítani költését (Fodor & Babay, 1964), napjainkban pedig emelkedő számban és rendszeresen költ hegyvidéki területeken. Állandó madár, de jellemző rá a kóborlási hajlam, ami a fiatal madarak esetén erősebb, mint a stabil territóriummal rendelkező öreg madaraknál (Petrovics & Firmánszky, 2009). Azokban az években, amikor az északi fészkelőterületeken az átlagosnál nagyobb a hó, illetve rácsálógradáció idején jelentősebb déli irányú mozgalmak is megfigyelhetők (Haraszthy, 1998; Holt et al., 2019).

A faj 19. századi és 20. század eleji Kárpát-medencei adatait Schenk (1907) foglalta össze. E közlemény szerint 1837 és 1907 között a Kárpát-medence területén több mint 400 madarat figyeltek meg vagy ejtettek el, amelyeknek egy része síkvidéki területekről származott. A faj első Csanádi-hát környéki adata is ebből az időszakból származik, méghozzá egy példány Aradon került elő költési időben, 1897. április 25-én (Wachenhusen Antal adata). 1906/07 telén kivételesen nagy urálibagoly-invázióról számolt be Schenk (1907), hiszen ekkor 101 különböző megfigyelési helyről összesen 190 példány adata vált ismertté. Ezek közül kettő a mai Arad és Békés megyék alföldi részéről származik, méghozzá Pankotáról (1907. február 5., Nesnera Ödön adata) és Battonyáról (1907. január 5., Nesnera Ödön adata). 1906-ban jelezte Gajdács Mátyás az első költését a mai Magyarország (cit. Bécsy, 1977) területén a Csanádi-háthoz szintén közel található Békéscsaba környékéről, ám ez az adat nem lett hitelesítve (Hadarics & Zalai, 2008). Békéscsaba térségéből számos történelmi (Schenk, 1907) és recens megfigyelése van a fajnak, ám ez a vidék a Csanádi-háttal ellentétben bővelkedik erdőkben. 2015. december 15-én, Battonyán a Szent István Általános Iskolában találtak egy valószínűleg ablaknak repült példányt, amely később elpusztult (Csathó András István szóbeli közlése).

A faj legújabb csanádi-háti adata szintén egy sérült példányra vonatkozik. 2018. szeptember 17-én a délelőtti órákban kaptam értesítést, miszerint Kisdombegyházon, a falu határában a Cigányka-ér melletti kb. 50-60 éves kocsányos tölgyesben a csatorna karbantartását végző munkások egy általuk eddig nem látott, nagy termetű baglyot találtak. A madárról fényképet is készítették, illetve ezt át is küldték nekem, így azonnal tudtam, hogy ez egy

uráli bagoly. A területen illetékes természetvédelmi őrt, *Forgách Balázst* értesítettem az esetről, mert a munkások elmondása szerint a madár feltehetően sérült lehetett, az egyik lába görcsös állapotban volt, és repülni sem tudott. Végül *Forgách Balázs* és *Bozóné Borbáth Erna* társaságában a területre siettünk, és az akkor már a munkások által befogott és kartondobozban lévő madarat *Lovászi Péter* természetvédelmi őr közreműködésével elszállítottuk a Szegei Vadasparkba.

Ez volt az uráli bagoly harmadik bizonyított előfordulása a Csanádi-háton, de a hegylábi síkság Arad megyei részein is van a fajnak néhány recens előfordulási adata (www.rombird.ro). Alföldi területekről lévén szó ez a szám igen magasnak tekinthető, de az adatok időbeni eloszlását figyelembe véve (a szeptember és február közötti időszakból származnak) minden bizonnyal kóborló fiatalokról lehet szó. A madarak eredetére vonatkozóan legvalószínűbb, hogy az Erdélyi-szigethegységéből származnak, ahol fészkel a faj.

Irodalom

- Bécsy, L. (1976): Az uráli bagoly (*Strix uralensis*) költése Magyarországon. *Aquila* **83**, p. 163–166.
- Fodor, T. & Babay, K. (1964): Uráli bagoly fészkelése a Sátor hegységben. *Aquila* **69–70**, p. 252.
- Hadarics T. & Zalai T. (szerk.) (2008): Magyarország madarainak névjegyzéke. Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület, Budapest, [278 p.].
- Haraszthy, L. (1998): Magyarország madarai. Mezőgazda, Budapest, p. 220.
- Holt, D. W., Berkley, R., Deppe, C. et al. (2019): Ural Owl (*Strix uralensis*). In *del Hoyo, J., Elliott, A., Sargatal, J., Christie, D. A. & de Juana, E. (eds.): Handbook of the birds of the World alive.* Lynx Edicions, Barcelona. Hozzáférés: <https://www.hbw.com/node/55042> (2019-04-22).
- Petrovics, Z. & Fírmánszky, G. (2009): Uráli bagoly. In *Csörgő T., Karcza Zs., Halmos G., Magyar G., Gyurácz J., Szép T., Bankovics A., Schmidt A. & Schmidt E. (szerk.): Magyar madárvonulási atlasz.* Kossuth, Budapest, p. 365.
- Schenk, J. (1907): Az uráli bagoly tömeges megjelenése Magyarországon 1906/07. telén. *Aquila* **14**, p. 276–290.

Bozó László

A sárga billegető *Motacilla flava cinereocapilla* alfajának első hitelesített megfigyelése Magyarországon

A palearktikus elterjedésű sárga billegetőnek (*Motacilla flava*) hazánkban eddig három alfaja fordult elő bizonyítottan (*Hadarics & Zalai, 2008*). A törzsalakon kívül a *thumbergi* és a *feldegg* alfajok rendszeresnek mondhatóak hazánkban. A faj Európát, Észak-Afrikát, Ázsia Himalájától északra eső (mérsékelt égövi) részeit és még Alaszkát is magában foglaló elterjedési területén 10 alfaját különítik el (*Gill & Donsker, 2019*). A Nyugat-Palearktiszban ezek közül nyolc alfaj fészkel. (A hasonló, szibériai *Motacilla tschutschensis* további négy alfajra tagolódik.) A *cinereocapilla* elterjedése az Appennini-félsziget mellett Korzikát, Szardíniát, Délnyugat-Franciaországot, Nyugat-Szlovéniát és Nyugat-Horvátországot foglalja magában, telelni pedig Mali, Nigéria és Csád régiójába jár (*Shirihai & Svensson, 2018*).

2018. április 1-jén a kora reggeli órákban, a zalaegerszegi Válicka-völgy területén található Zala Park bevásárlóközpont egyik belvizes gyepén mozgó madarakat fotóztam kiváló

Figure 4. Adult male of the Italian race of Western Yellow Wagtail (*Motacilla flava cinereocapilla*) in Zala county

4. ábra. A sárga billegető olaszországi alfaja (*Motacilla flava cinereocapilla*)

fényeknél. Leginkább havasi pityereket (*Anthus spinoletta*) sikerült jól lencsevégre kapnom, melyekből 22, már leginkább nászruhás példány mozgott a területen. Ekkor vettem észre egy madarat, amit terepen hím északi sárga billegetőként (*Motacilla flava thunbergi*) azonosítottam. Később a – szerencsére jól sikerült – képekről vettem észre, hogy a madár fehér torka miatt nem lehet az említett alfaj (4. ábra).

A sárgabillegető-alfajok közül egyedül a *cinereocapilla* és a *pygmea* kontrasztosan fehér torkú, sötétkék sapkájú és szemsáv nyoma nélküli. A *pygmea* alfajnál szinte nincsenek szárnycsíkok, jellemzően a hát- és a szárnyfedők szegélyei nagyon sötétzöldek. Ennek a példánynak jól kivehető, világos sárgásfehér szárnycsíkjai voltak, akárcsak a kézevezők szegélye, ami a *pygmea*-nál szintén sötétebb. A *pygmea* alsó farokfedői általában zöldesek, ez a madár alul élénk citromsárga volt, ami szintén a *cinereocapilla*-ra jellemző a két alfaj közül. Fehér torka az *iberiae* alfajnak van, de annak van fehér szemsávja, akárcsak a törzsalaknak, ami nálunk a leggyakoribb. Szürkéskékes feje szemsáv nélkül a *thunbergi* és a *macronyx* alfajoknak van, de ezeknek nem fehér a torka.

Az olasz madárritkaság-bizottságnak is elküldtem felvételeimet, melyre Giancarlo Fracasso válaszolt. Kiemelte, hogy a madár fehér torka élesen elválik a sárga begytől és alhastól, ami fényes és tisztán sárga. A fejen a fülfedők sötétje szintén kivehetően elüt a világosabb sötét fejtetőtől és tarkótól. Ezek alapján ő is megerősítette a határozást. Az ismert fontos bélyegek közül valamennyi észlelhető volt, így a madarat egyértelműen hím *Motacilla flava cinereocapilla*-ként határoztam meg. Az adatot a későbbiekben az MME Nomenclator Bizottság elfogadta, így ez lett hazánk első bizonyított „olasz” sárga billegetője.

Irodalom

- Hadarics T. & Zalai T. (szerk.) (2008): Magyarország madarainak névjegyzéke. Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület, Budapest, p. 168–169.
- Shirihai, H. & Svensson, L. (2018): Handbook of the Western Palearctic birds. Volume 1. Passerines: Larks to warblers. Helm, London, 656 p.
- Gill, F. & Donsker, D. (eds). (2019): IOC World Bird List (v 9.2). DOI 10.14344/IOC.ML.9.2. Hozzáférés: <http://www.worldbirdnames.org/> (2019.09.20.)

Gál Szabolcs

2018 szokatlanul fagyos márciusának hatása a madárvonulásra Zala megyében

2018-ban a január az átlagosnál enyhébb volt, gyakran fagymentes éjszakákkal és 10°C-ot meghaladó nappalokkal Magyarországon, egyben a Nyugat-Dunántúlon is. A február ezután téliesre fordult, fagyos idővel. Február 20–23. között négy napon át havazott és közel 30 centiméteresre hízott a hóréteg Zala megyében, ami március elejéig meg is maradt a folyamatosan fagyos idő okán. A nagyobb állóvizek is befagytak, például a teljes Kis-Balaton és a Balaton is. Március 7–16. között viszont fokozatosan elolvadt a hó, és a völgyekben mindenhol hatalmas belvizek keletkeztek. A 15°C-ra is felmelegedő időben erősen beindult a madárvonulás. A folyamatot viszont megakasztotta a március 17–22. közötti hidegetörés újabb fagyokkal és gyenge havazásokkal. Ennek következtében a domboldalak és a vizektől távolabbi részek újra pár centi hó alá kerültek. A belvizek és vizek környéke melegebb volt, így a völgytalpak hómentesek maradtak, de a belvizek egy része így is befagyott. A madarak vonuló tömegei a völgyekbe, vizek partjára szorultak, elakadt a vonulás. Március 17–20. között nem mértek fagypont feletti hőmérsékletet Zala megyében. Március 23-án a hajnali fagy után fordult újra enyhébbre az idő, délután már plusz 7°C volt. Ezen a napon esett be egy nyolcas csapat fehér gólya (*Ciconia ciconia*) is Boncodföldre.

Március 18–21. között Zala megye különböző területein sikerült feljegyezni az időjárás miatti rendkívüli madármozgalmakat, így 18-án Keszthelyen, a móló melletti Balatonparton, a Kis-Balatonon a Hévízi-csatorna és az Ingó mentén, Zalaapátinál a Zala-völgyében. Ezen a napon Cser Szilárd a Zalaszentgrót melletti Zala-völgyből szolgáltatott adatokat, Zalaegerszegen a Csáford-hegyen pedig együtt madarásztunk. Március 19-én a Nova-Cserta-, és Válicka patakok völgyeiben nagyjából 12 kilométeres szakaszon (Nova-Csömödér között), 20-án a Zala-völgy Teskánd–Kávás közötti 6 kilométeres szakaszán, Zalaegerszegen a Gébárti-tavon, 21-én pedig Lenti körzetében és Iklódbördőce–Csömödér között a Válicka-völgyben madarásztam. Március 23-án újra ellenőriztem a Zala Kávás–Boncodföldre közötti szakaszát, de az enyhülő időben már jóval kevesebb volt a madár. Jellemző volt, hogy a madarak az utak, gátak szegélyében, a belvizek, pocsolyák nem befagyott foltjain, vizek partján gyülekeztek, táplálkoztak. Az említett területek madarai között feltehetően nem volt átfedés, így a területek maximálisan megfigyelt példányaiból számolható egy becsült minimumpéldányszám az adott időszakra.

Ezekben a napokban nagy mennyiségű rigót, és egyéb lágyevőket (pl. billegetők, rozsdafarkúak, csukok) lehetett látni a nyílt terepen keresgélni. Az énekes rigók (*Turdus philomelos*) késve érkeztek, csak március 7-én láttam az elsőt Szécsiszigeten. Az említett

dátum faj	<i>Turdus philomelos</i>					<i>Turdus pilaris</i>					<i>Motacilla alba</i>			
	3. 18.	3. 19.	3. 20.	3. 21.	3. 23.	3. 18.	3. 19.	3. 20.	3. 21.	3. 23.	3. 18.	3. 19.	3. 20.	3. 21.
Zalaegerszeg, Csáford	10	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	10	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	0	n.a.	n.a.	n.a.
Zalaegerszeg, Alsóerdő	n.a.	12	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	0	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	0	n.a.	n.a.
Zalaegerszeg, Gébárti-tó	n.a.	n.a.	20	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	55	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	0	n.a.
Keszthely	12	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	4	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	5	n.a.	n.a.	n.a.
Kis-Balaton	98	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	624	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	5	n.a.	n.a.	n.a.
Zalaapáti	35	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	550	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	45	n.a.	n.a.	n.a.
Zalaszentgrót	80	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	230	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	20	n.a.	n.a.	n.a.
Csömödér	n.a.	40	n.a.	65	n.a.	n.a.	350	n.a.	800	n.a.	n.a.	6	n.a.	8
Páka	n.a.	20	n.a.	30	n.a.	n.a.	150	n.a.	400	n.a.	n.a.	40	n.a.	48
Kissziget	n.a.	5	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	0	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	0	n.a.	n.a.
Zebecke	n.a.	25	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	0	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	0	n.a.	n.a.
Mikekarácsonyfa	n.a.	15	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	3	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	1	n.a.	n.a.
Nova	n.a.	18	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	0	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	2	n.a.	n.a.
Boncodföldre	n.a.	n.a.	250	n.a.	45	n.a.	n.a.	1850	n.a.	500	n.a.	n.a.	70	n.a.
Kávás	n.a.	n.a.	120	n.a.	35	n.a.	n.a.	1650	n.a.	470	n.a.	n.a.	8	n.a.
Teskánd	n.a.	n.a.	10	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	600	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	12	n.a.
Lenti	n.a.	n.a.	n.a.	55	n.a.	n.a.	n.a.	170	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	22
Iklódbördőce	n.a.	n.a.	n.a.	17	n.a.	n.a.	n.a.	20	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	80
Hernyék	n.a.	n.a.	n.a.	25	n.a.	n.a.	n.a.	20	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	0
összesen	235	135	400	192	80	1418	503	4155	1410	970	75	49	90	158

1. táblázat. Az énekes rigó, a fenyőrigó és a barázdabillegető megfigyelt egyedeinek napi összmeny-nyisége Zala megye különböző területein 2018-ban (n. a. = nincs adat)

napokban viszont rendkívül intenzív volt a vonulásuk (1. táblázat), legalább 880 példánnyal találkoztunk. A Kis-Balatonon a gátakra szorultak, szokatlanul nagy számban viszont a folyóvölgyek hómentes gyepein szedegetve figyeltük meg őket. Március 20-án Kávás és Boncodföldre között a Zala mentén mutatkozott mintegy 370 példány. Ennyi énekes rigót még sohasem láttam együtt 25 éves madarász pályafutásom során! A fenyőrigók (*Turdus pilaris*) is tömegesek voltak. 20-án a Zala völgyben (az énekes rigónál is említett szakaszon) 4155 madárral találkoztam. Összesen 7486 példányt számoltunk. 21-én Kávásnál láttam és fényképeztem egy részlegesen leucisztikus példányt is, aminek a fejtollai voltak leginkább hófehérek. A szórványosabb szőlőrigóból (*Turdus iliacus*) harmincat észleltünk és fekete rigóból (*Turdus merula*) is 61-et számoltunk, ezek ugyanakkor nem számítanak kiemelkedő értéknek. Összesen 6700 seregélyt (*Sturnus vulgaris*) is láttunk a területeken. A barázdabillegető (*Motacilla alba*) szintén konstans faj volt, 310 egyedét láttuk összesen (1. táblázat), kiemelkedő mennyisége a Csömödér–Iklódbördőce közötti völgyben 120 példány volt. Házi rozsdafarkúból (*Phoenicurus ochruros*) 102 példányt, cigánycsukból (*Saxicola rubicola*) 45 példányt számoltunk összesen. A csilpalsalpfüzikének (*Phylloscopus collybita*) a szokásosnál intenzívebb vonulását 18-án a keszthelyi Városi-strandon figyeltem meg, ahol 18 példányt láttam egy alig 100 méteres szakaszon, ahogy a fűben, a pocsolyák szélén szedegettek. Az időjárás ellenére március 18-án Keszthelyen a mólón és 20-án Boncodföldén a Zala-völgyben egy-egy hím hantmadarat (*Oenanthe oenanthe*) figyeltem meg, amelyek meglepően korai adatnak számítanak. A hideg miatt viszont a zalaegerszegi Csáfordhegyi úton még két zsesztét (*Carduelis flammea*) láttunk Cser Szilárd kerti etetőjén!

Az egyik legrosszabbul érintett faj az erdei pinty (*Fringilla coelebs*) volt, aminek még ekkor is voltak vonuló csapatai, de a már említett február óta tartó hideg az állomány jelentős részét megtizedelte, hiszen nagyon korán (februártól) vonuló fajról van szó. Ez a későbbi madáratlaszprogram (MAP)-felméréseimben is látszott, hiszen a szokásosnál jóval kevesebb éneklő, revírtartó madárral találkoztam 2018-ban Zala megyében.

Vízimadár-fajok is előkerültek a félig fagyott belvizeken, amik helyi faunisztikai érdekességnek számítanak. Ezekről már részben be is számoltam a közelmúltban (*Gál, 2018*). A Zala völgyében, Boncodföldre–Kávás térségében március 20–23. között egy havasi partfutó (*Calidris alpina*), 20-án két erdei cankó (*Tringa ochropus*), 11 viharsirály (*Larus canus*) és egy sztyeppi sirály (*Larus cachinnans*), 23-án pedig egy parti lile (*Charadrius hiaticula*) is szem elé került, bíbicek (*Vanellus vanellus*) és aranylilék (*Pluvialis apricaria*) csapatában. Szintén figyelemre méltó Iklódbördöccén, a Válicka-völgyben 21-én megfigyelt öt kis lile (*Charadrius dubius*) és egy erdei cankó (*Tringa ochropus*), Pákánál pedig 25 böjti réce (*Spatula querquedula*) feltűnése.

A bejárt terület maximum 25 2,5 × 2,5km-es UTM négyzetnyi. Zala megyét körülbelül 670 ilyen négyzet fedi le, tehát a bejárt terület a megyének mindössze 3,7%-a. Ezekkel a jelenlegi MAP és MMM felmérések miatt is érdemes számolni. Természetesen a rendkívüli körülmények miatt a tömeges vonulásnak megfelelő területek (leginkább a völgyek) kiterjedése jóval kisebb, mint a megye összterülete, de a vizsgált területnek így is minimum az hat-hétszerese lehet. Az összegzett példányszámok alapján bizonyos fajok Zala megyei átvonuló mennyiségeire is következtethetünk. Énekes rigóból valószínűleg 10-20 ezer, fenyőrigóból és seregélyből akár 100 ezres mennyiség is átvonulhatott azokban a napokban. Barázdabillegetőből az 5-10 ezres egyedszám a valószínű, de cigánycsukból és házi rozsdafarkúból is több ezer mehetett át a megyén a megfigyelés időszakában.

A klíma változásával a jövőben egyre gyakrabban számíthatunk szélsőséges időjárási eseményekre, ami megfigyelési szempontból ugyan kecsgetető, de a madarak számára rendkívül kártékony hatású.

Irodalom

Gál Sz. (2018): Az aranylile (Pluvialis apricaria) előfordulása Zala megyében. Aquila 125, p. 11–15.

Gál Szabolcs

SHORT COMMUNICATIONS

Heron species and Eurasian Spoonbill following buffaloes grazing on marshy meadows

Since Cattle Egret (*Bubulcus ibis*) is no longer a ‘leap year rarity’ on the Hortobágy, it has been seen more regularly among buffaloes grazing on aquatic habitats or those lying in the puddles, they can even be seen landing and walking on the backs or heads of the buffaloes. They occur even in flocks of 5 to 10 birds along the buffaloes used for habitat management in the national park. Until very recently, Cattle Egret was considered the only heron species following livestock but interesting changes took place over the past year.

On 18 June 2018, on the Kis-Kondás unit of Hortobágy fishponds—a former fishpond basin fenced for grazing buffalo, which resembles a shallow marsh meadow—I observed a small flock, made up by two or three Squacco Herons (*Ardeola ralloides*), as they were following, occasionally overtaking, the buffaloes grazing in the water, usually searching right in front of the heads of the buffaloes for frogs, tadpoles, aquatic insects that were being just flushed (see *Figure 1*, p. 101). At the same time, I also noted that none of the other heron species in the vicinity went close to the buffaloes. Squacco Herons joining to grazing animals was already mentioned in the literature at the beginning of the last century. *Vasvári* (1939), in his work on the nutritional ecology of the Night Heron (*Nycticorax nycticorax*) and Squacco Heron cited *i.a.* the observations of *Dombrowski* (1912), who described that Squacco Herons also feed among grazing, rummaging pig herds, sometimes even sitting on the back of the pigs. Even 19th Century reports were mentioned by *Vasvári* on the attraction of this bird to pigs, which was explained by the authors by the small fish stuck in the puddles of the grazed area (*Floericke*, 1897; *Hennicke*, c. 1900). There was no mention of buffaloes, nor am I aware of such cases in Hungary.

Two weeks later, on July 2, 2018 I saw for the first time that Little Egrets (*Egretta garzetta*) had got hooked on to foraging by “Cattle Egret style”. At that time they were walking around the individually grazing buffaloes in singles rather than in flocks. They were very successful in food acquisition by their much faster movement from those of Squacco Herons.

On August 1, the heron species significantly grew both in terms of species and the number of individuals around the herd grazing on Kis-Kondás, with the following species and numbers recorded:

Squacco Heron	10 individuals, in flocks;
Little Egret	50 individuals, in flocks of 2–8 individuals;
Great Egret	20 individuals, single birds;
Cattle Egret	4 individuals, single birds;
Spoonbill	2 individuals, single birds.

A first year juvenile bird out of the four Cattle Egrets was escorting a singled out buffalo in the company of a Little Egret. When compared to other species, Eurasian Spoonbills (*Platalea leucorodia*) and Great Egrets (*Ardea alba*) were trying to fish in the turbulent, muddy water for a short period of time only.

In 2019, Kis-Kondás was drained for the purpose of habitat reconstruction works and the buffalos were stationed in the so-called "buffalo-pond", the united basins of the former ponds No. 9, 10 and 12. Here, the number of Little Egrets definitely exceeded the number of individuals belonging to other heron species. It is expected that Kis-Kondás together with the transformation of pond No. 5 into a "grazing pond" and stocking the buffalos on these ponds may bring interesting changes in the behaviour of birds even in the near future and birds other than herons and spoonbills may also take advantage of these trampled aquatic habitats.

References

- Dombrowski, R. (1912):* Ornithologia Romaniae. Bukarest, Staatsdruckerei, LIV, 872 p.
Floericke, C. (1897): Naturgeschichte der deutschen Sumpf- und Strandvögel. Creutz Verlag, Magdeburg, XII, 406 p.
Hennicke, C. R. (Hrsg.) [1900 k.]: Naumann, Naturgeschichte der Vögel Mitteleuropas. 6. Band. Köhler, Gera-Untermhaus, 337 p.
Vasvári M. (1939): A bakcsó és üstökös gém táplálkozási oekológiája. *Aquila* 42–45, p. 556–592.

Gábor Kovács

Nesting of Red-footed Falcon (*Falco vespertinus*) in urban environment

One of the answers of wildlife to changes in the environment by mankind is urbanisation, i.e. accommodation to urban environment by individuals of certain species and their moving into human settlements.

In 2008 we noted that Red-footed Falcons (*Falco vespertinus*) nested in small numbers in urban environment, moreover, they raised their juveniles successfully. We recorded nesting of three pairs in 2008, two pairs in 2009, and also two pairs in 2010 on Árpád street, one of the busiest streets of Kiskunmajsa. Their settling in the town was made possible by a smaller rookery consisting of 20-30 pairs on the planetrees. After the Rooks had fledged the Red-footed Falcons bred in the already deserted nests, and the meadows around the town provided appropriate food supply to the Red-footed Falcons. The closest spot of grassland was ca. 700 metres from the rookery.

Red-footed Falcons did not breed in 2011 in the inhabited area but we were aware of the nesting of three pairs in the outskirts of Kiskunmajsa. The planetrees were cut at the end of 2011 since they were posing a hazard, hence the rooks and falcons had to move to another site. We found in 2012 another pair of Red-footed Falcons, which bred in the central part of town, on the plant of the agricultural cooperative on Árpádelep street, in a rook nest. One pair also bred in 2013 in the nest of a rook in Alkotmány street (observation by *Viktor Grenguss*). We did not find any urban Red-footed Falcon nests from 2014 on, moreover, breeding pairs disappeared even from the neighbourhood of Kiskunmajsa. The species appears only as a straggler in the area these days.

We are not aware of Red-footed Falcons moving to towns anywhere else within the boundaries of Hungary. Protection of rookeries is, however, substantiated by the fact that the strictly protected Red-footed Falcons may occupy rook nests even in town centres.

Csaba Pigniczki & István Somogyi

First breeding record of Pygmy Cormorant (*Microcarbo pygmeus*) in the Pusztaszeri Tájvédelmi Körzet (southern Hungary)

The Hungarian breeding population of Pygmy Cormorants (*Microcarbo pygmeus*) is rising, hence it appears in an increasing number of sites as a new breeder.

In the spring of 2019 several of us noted that Pygmy Cormorants were frequenting the heronry located on pond 13 of Fehér-tó near Szeged, moreover, birds sitting on their nests were also visible from the shore. During the aerial survey of heron nests I confirmed by analysis of photographs the nesting of 41 pairs of Pygmy Cormorants in the reed bed. Aerial photography provided the most accurate result on June 13, 2019, when the juveniles were still sitting in the nest but their environment was already stained white by their faeces. Dark juveniles against the white background could be counted easily. When moving around within the colony for the purpose of ringing the Spoonbill nestlings we counted 40 adult Pygmy Cormorants flying up, which supported the result of the counting based on photographs.

The Pygmy Cormorants nested in a mixed species heronry, they built their nests predominantly between the nests of smaller heron species—110 pairs of Night Heron (*Nycticorax nycticorax*), 20 pairs of Squacco Heron (*Ardeola ralloides*), 4 pairs of Cattle Egret (*Bubulcus ibis*) and 30 pairs of Little Egret (*Egretta garzetta*)—on top of reed tussocks, 1.4 to 2 metres above water level. Further species in heronry were 6 pairs of Purple Heron (*Ardea purpurea*), 4 pairs of Great Egret (*Ardea alba*) and 7 pairs of Eurasian Spoonbills (*Platalea leucorodia*), but the nests of Pygmy Cormorants were further away from those of this larger species, hence, forming a much looser community compared to the smaller species. Interestingly, they did not form a tight nest community with Spoonbills in the heronry of Fehér-tó, a nesting behaviour seen on Hortobágy fishponds where Pygmy Cormorants built their nests on the side of the Spoonbills' nests. The different behaviour may be explained by the fact that Spoonbills built their nests here onto the tussocks of the more open area of the colony, which were not higher than 0.5 metres above water level.

On July 5, 2019 the majority of the nests of Pygmy Cormorants had already large nestlings just before fledging and we tried not to disturb them. At the edge of the colony there were three still small nestlings, which were marked by us with colour rings.

Based on the data available, this was the first documented nesting of Pygmy Cormorants in the entire landscape protection area. Occupation of a new nesting location also indicates that the species is still expanding in Hungary.

Csaba Pigniczki

Observation of Sociable Lapwing (*Vanellus gregarius*) in Tunisia

We have observed and photographed a Sociable Lapwing (*Vanellus gregarius*) among a flock of a thousand Northern Lapwings (*Vanellus vanellus*) at the water reservoir of Oued Lebna (36°44'30" N, 10°55'00" E), on Cape Bon peninsula in Tunisia on 30th November 2014 (see Figure 2, p. 104). This observation is only the second record of Sociable Lapwing in Tunisia, the first one was observed at Tabarka, northwest Tunisia on 23 March 1975 (Isenmann et al., 2005).

References

Isenmann, P., Gaultier, T., El Hili, A., Azafzaf, H., Dlensi, H. & Smart, M. (2005): Oiseaux de Tunisie. SEOF, Paris, 432 p.

Csaba Pigniczki & Mohamed-Ali Dakhli

Whiskered Terns (*Chlidonias hybrida*) resting in large numbers on an aerial electric cable along a fishpond

On July 31, 2018 I visited the wintering ponds next to Fényes fishponds of Hortobágy. The aerial cables providing electricity to the headlights serving nocturnal illumination in order to prevent fish theft were occupied by Whiskered Terns sitting in a density resembling those of swallows or martins.

A maximum of 50 birds fit between two poles, the thick insulated cable was stooping heavily under their weight. Occasionally new, arriving birds—mostly juveniles already able to fly—were trying to squeeze in but the already sitting ones attempted to defend their positions and scare away the intruders with bill strikes and shrieking. The entire rope started to swing soon as a result of their moving so every bird of the “wreath” was trying to keep their balance while clinging to the cable. I managed to take pictures of this noteworthy gathering (see *Figure 3*, p. 105).

On July 27, 2010 I saw a family and other single birds of Whiskered Tern sitting on aerial cables near Árkus but compared to those nine birds observed previously such a huge and crowded mass was much more interesting and also more spectacular.

References

Kovács G. (2010): Villanyvezeték drótján üldögélő fattyúszerkők. In: Hortobágyi megfigyelések a szerkők szokatlan viselkedéséről. *Madártárlat* 17(3), p. 25.

Gábor Kovács

Renewed occurrence of Ural Owl (*Strix uralensis*) on Csanádi-hát, Southeast-Hungary

Ural Owl (*Strix uralensis*), distributed in Eurasia, breeds from Scandinavia right to Japan in the east. In Europe it breeds along the northern territories in the Carpathians as well as the Dinaric Alps (Holt *et al.*, 2019). In Hungary, its breeding was first confirmed in 1962 in the Zemplén Hills (Fodor & Babay, 1964), and it has become a regular breeder since in the hills in an increasing number. It is a resident bird but tends to disperse, which is more prominent in immatures than in adults already with a stable territory (Petrovics & Firmánszky, 2009). In those years with higher than average snow in the northern breeding territories and during rodent gradation more significant movements towards south can be seen (Haraszthy, 1998; Holt *et al.*, 2019).

The 19th and 20th Century records of the species in the Carpathian Basin were summarised by Schenk (1907). According to this publication more than 400 individuals were ob-

served or shot between 1837 and 1907, some of them also in the lowlands. The first record from Csanádi-hát originates from this time period: one individual was reported (by *Antal Wachenhusen*) in Arad during the breeding season on April 25, 1897. An exceptionally heavy influx of Ural Owl was reported from 1906/07 by *Schenk (1907)* when a total of 190 individuals were reported from 101 different observation sites. Two out of these originate from the lowlands of Arad and Békés counties: Pankota, February 5, 1907; Battonya, January 5, 1907 (both reported by *Ödön Nesnera*). The first breeding from the current territory of Hungary was reported in 1906 by *M. Gajdács* (cit. *Bécsy, 1976*) near Békéscsaba, which is situated close to Csanádi-hát, although the record is not verified (*Hadarics & Zalai, 2008*). Several historical (*Schenk, 1907*) and recent records exist from the region of Békéscsaba, but as opposed to Csanádi-hát, it is rich in forests. On December 15, 2015 an individual was found in the Szent István Elementary School of Battonya, which probably had collided with a window and died soon (*András István Csathó, pers. comm.*).

The most recent record of Ural Owl refers also to an injured individual. I was notified in the morning hours of September 17, 2018 that the workers carrying out the maintenance works of the channel of a 50–60-year-old pedunculated oak stand found an unusually large owl near the creek called Cigányka-ér in Kisdombegyháza. Photos were also taken of the bird, which were sent to me, so I immediately knew that it was a Ural Owl. I notified *Mr Balázs Forgách*, the nature conservation ranger of the area because it was suspected that one of the legs had been injured since it was in spasm and the bird was not able to fly, either. Finally, I rushed to the site in the company of *Mr Forgách* and *Mrs Erna Bozó-Borbáth* and we made arrangements for a transport of the bird—which was caught in the meantime by the workers and held in a cardboard box—in collaboration with *Mr Péter Lovászi*, nature conservation ranger.

This was the third confirmed record of Ural Owl on Csanádi-hát but it has a few recent records also in the part falling to Arad county (cf. www.rombird.ro). This number may seem high for lowland occurrences but the temporal distribution of the records (they date between September and February) may give an explanation since they refer presumably to juvenile stragglers. Their most likely origin is Apuseni Mountains where it is a regularly breeding species.

References

- Bécsy, L. (1977):* Az uráli bagoly (*Strix uralensis*) költése Magyarországon. *Aquila* **83**, p. 163–166.
- Fodor, T. & Babay, K. (1964):* Uráli bagoly fészkelése a Sátor hegységben. *Aquila* **69–70**, p. 252.
- Hadarics T. & Zalai T. (szerk.) (2008):* Nomenclator avium Hungariae. MME, Budapest, [278 p.].
- Haraszthy, L. (1998):* Magyarország madarai. Mezőgazda, Budapest, p. 220.
- Holt, D. W., Berkley, R., Deppe, C. et al. (2019):* Ural Owl (*Strix uralensis*). In *del Hoyo, J., Elliott, A., Sargatal, J. et al. (eds.):* Handbook of the birds of the World alive. Lynx Edicions, Barcelona. Accessed at: <https://www.hbw.com/node/55042> (22/04/2019).
- Petrovics, Z. & Firmánszky, G. (2009):* Uráli bagoly. In *Csörgő T., Karcza Zs., Halmos G., Magyar G., Gyurácz J., Szép T., Bankovics A., Schmidt A. & Schmidt E. (szerk.):* Magyar madárvonulási atlasz. Kossuth, Budapest, p. 365.
- Schenk, J. (1907):* Az urali bagoly tömeges megjelenése Magyarországon 1906/07. telén. *Aquila* **14**(1–4), p. 276–290.

László Bozó

First record of *Motacilla flava cinereocapilla* in Hungary

Three races of Western Yellow Wagtails (*Motacilla flava*) have been recorded in Hungary (Hadarics & Zalai, 2008). Other than the breeding nominate race, the subspecies *thunbergi* and *feldegg* occur also regularly in Hungary. Ten races are distinguished throughout the breeding area of the species, which spans from Europe, North Africa, through the temperate zones of Asia north of Himalaya to Alaska (Gill & Donsker, 2019). Out of these, eight races breed in the Western Palearctic. (The similar Siberian Yellow Wagtail—*Motacilla tschutschensis*—is divided to another four races.) The distribution of *cinereocapilla* includes Corsica, Sardines, SW France, Western Slovenia and Western Croatia along the Italian Peninsula. It winters in Mali, Nigeria and Chad (Shirihai & Svensson, 2018).

In the early morning hours of April 1, 2018 I was taking pictures of the birds that were moving around on one of the wet grasslands of the Zala-Park shopping centre at excellent light conditions. I managed to photograph Water Pipits (*Anthus spinoletta*), 22 of which, mostly in breeding plumage, were moving around in the area. Suddenly, I spotted a bird that I first thought belonged to the northern race of Western Yellow Wagtail (*Motacilla flava thunbergi*). It was not until later when I noticed on the pictures that the existence of a white throat on the bird excluded this race (see Figure 4, p. 108).

Out of the Western Yellow Wagtail races only *cinereocapilla* and *pygmea* have contrastingly white throats, dark blue cap and no traces of an eye stripe. Race *pygmea* has no wingbars and typically the fringes of the dorsal and wing coverts are very dark green. The observed individual had clearly visible, bright yellowish white wingbars similarly to the fringes of the primaries, which would be also darker in *pygmea*. The undertail coverts of *pygmea* are usually greenish, this bird was bright lemon below, which is also typical for *cinereocapilla*. Race *iberiae* has white throat but it also has white eye stripes similarly to the nominate race, which is the commonest in Hungary. The subspecies *thunbergi* and *macronyx* both have greyish blue heads without an eye stripe but their throat is not white.

I sent the photos to the Italian rarities committee and I received a reply from Mr Giancarlo Fracasso. He highlighted that the white throat contrasted sharply from the yellow breast and the shiny and clear yellow underbelly. On the head, the dark area of the ear coverts was also demarcated from the paler grey top of the head and nape. Based on these he also confirmed the identification. All of the known relevant features were visible, thus, I identified the bird a male *Motacilla flava cinereocapilla*.

The record was verified by the Hungarian rarities committee as the first record of "Italian" Western Yellow Wagtail in Hungary.

References

- Hadarics T. & Zalai T. (szerk.) (2008): Magyarország madarainak névjegyzéke. Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület, Budapest, p. 168–169.
- Shirihai, H. & Svensson, L. (2018): Handbook of the Western palearctic birds. Volume 1. Passerines: Larks to Warblers. Helm, London, 656 p.
- Gill, F. & Donsker, D. (eds). (2019): IOC World Bird List (v 9.2). DOI 10.14344/IOC.ML.9.2. Accessed at: <http://www.worldbirdnames.org/> (20.09.2019).

Szaboles Gál

The effect of the unusually frosty mid-March of 2018 to the bird migration in Zala county

In Hungary, January was milder than usual in 2018 frequently without frosts at nights and days with temperatures above 10°C, similarly to Western Transdanubia. In February the frosty winter type weather returned. It was snowing for four days between February 20 and 23 and the snow cover grew near to 30 centimetres in Zala county, which stayed until early March as a consequence of constant frosts. Large ponds froze, too, similarly to the entire Kis-Balaton and Balaton. Between March 7 and 16 the snow melted gradually, however, and in the valleys large drainage waters evolved.

In a weather with a temperature of 15°C bird migration kicked in. The process was, however, halted by a cold influx between March 17 and 22 with further frosts and mild snowing. As a result, the hillsides and the areas further away from waters were covered with snow again. The drainage waters and their surroundings were warmer, so the valley bottoms stayed free of snow but some parts of the drainage waters froze in. The migrating masses were stifled to the valleys and to the shores and the migration was stalled. Between March 17 and 20 the temperature stayed constantly below zero in Zala county. The weather turned milder after the morning frost of March 23 with an afternoon temperature of already 7°C. This was the date when a flock of eight White Storks (*Ciconia ciconia*) arrived at Boncodföldre.

I managed to record the unusual bird movements in various parts of Zala county between March 18 and 21. I carried out observations on the 18th in Keszthely along the lakeshore of Balaton next to the wharf, on Kis-Balaton along Hévízi-csatorna and Ingó, and also in Zalaapáti in the Zala valley. *Szilárd Cser* provided data on this day from the Zala valley next to Zalaszentgrót, and we continued the survey together on Csáford-hegy near Zalaegerszeg. I continued my survey on March 19th in the valleys of Cserta and Válicka creeks along a stretch of 12 kilometres (between Nova and Csömödér), on the 20th along a 6-km-long stretch of Zala valley between Teskánd and Kávás and in Zalaegerszeg on Gébárti-tó, on the 21st in the district of Lenti and between Iklódbördöce and Csömödér in the valley of Válicka creek. On March 23 I re-checked the section of Zala between Kávás and Boncodföldre but there were much fewer birds in a weather already warming up. It was typical that the birds were gathering and feeding along the edges of the roads and dykes, on the unfrozen spots of drainage waters and puddles and along the water shores. Most likely there was no overlap between the birds of the aforementioned territories, therefore an estimated minimum total can be calculated based on the maximum numbers of individuals on a given site for the given time period.

During these days we saw several thrushes and other insectivorous birds (wagtails, redstarts, chats, etc.) as they were searching for food in open areas. The Song Thrushes (*Turdus philomelos*) arrived late and I saw the first bird only on March 7 in Csécsisziget. Their passage movement was, however, very intense (Table 1), we recorded at least 880 individuals of them. They were pushed to the dykes in Kis-Balaton, but we observed really large numbers of them on the snow free spots of grassland in the river valleys. Between Kávás and Boncodföldre 370 individuals showed up. I never saw so many Song Thrushes in the past 25 years as a birdwatcher! The Fieldfares (*Turdus pilaris*) were moving also in large masses (Table 1). I found 4155 birds in Zala valley (in the same section where I saw the

Species Date	<i>Turdus philomelos</i>					<i>Turdus pilaris</i>					<i>Motacilla alba</i>			
	18th	19th	20th	21st	23th	18th	19th	20th	21st	23th	18th	19th	20th	21st
Zalaegerszeg, Csáford	10	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.	10	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.	0	n.d.	n.d.	n.d.
Zalaegerszeg, Alsóerdő	n.d.	12	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.	0	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.	0	n.d.	n.d.
Zalaegerszeg, Gébárti-tó	n.d.	n.d.	20	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.	55	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.	0	n.d.
Keszthely	12	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.	4	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.	5	n.d.	n.d.	n.d.
Kis-Balaton	98	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.	624	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.	5	n.d.	n.d.	n.d.
Zalaapáti	35	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.	550	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.	45	n.d.	n.d.	n.d.
Zalaszentgrót	80	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.	230	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.	20	n.d.	n.d.	n.d.
Csömödér	n.d.	40	n.d.	65	n.d.	n.d.	350	n.d.	800	n.d.	n.d.	6	n.d.	8
Páka	n.d.	20	n.d.	30	n.d.	n.d.	150	n.d.	400	n.d.	n.d.	40	n.d.	48
Kissziget	n.d.	5	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.	0	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.	0	n.d.	n.d.
Zebecke	n.d.	25	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.	0	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.	0	n.d.	n.d.
Mikekarácsonyfa	n.d.	15	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.	3	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.	1	n.d.	n.d.
Nova	n.d.	18	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.	0	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.	2	n.d.	n.d.
Boncodföldre	n.d.	n.d.	250	n.d.	45	n.d.	n.d.	1850	n.d.	500	n.d.	n.d.	70	n.d.
Kávás	n.d.	n.d.	120	n.d.	35	n.d.	n.d.	1650	n.d.	470	n.d.	n.d.	8	n.d.
Teskánd	n.d.	n.d.	10	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.	600	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.	12	n.d.
Lenti	n.d.	n.d.	n.d.	55	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.	170	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.	22
Iklódbördöce	n.d.	n.d.	n.d.	17	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.	20	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.	80
Hernyék	n.d.	n.d.	n.d.	25	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.	20	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.	0
összesen	235	135	400	192	80	1418	503	4155	1410	970	75	49	90	158

Table 1. Daily totals of Song Thrush, Fieldfare and White Wagtail observed on different days of March, 2018 in various parts of Zala county (n.d. = no data were collected)

Song Thrushes). we counted 7486 individuals in total. On the 21st of March at Kávás I took pictures of a partially leucistic individual, which had white mostly on its head. We saw 30 individuals of the less regular Redwings (*Turdus iliacus*) and 61 Blackbirds (*Turdus merula*), too; these numbers, however, are not considered unusual. We saw a total of 6700 Starlings (*Sturnus vulgaris*) altogether in the surveyed area. White Wagtail (*Motacilla alba*) was also a standard bird with 310 individuals seen altogether (Table 1), the 120 individuals in the valley between Csömödér and Iklódbördöce were unusual. The number of Black Redstarts (*Phoenicurus ochruros*) reached 102 individuals, and 45 European Stonechats (*Saxicola rubicola*) were counted. The exceedingly intense movement of Common Chiffchaffs (*Phylloscopus collybita*) was observed at the city beach of Keszthely, where I spotted 18 birds within a barely 100-meter-long stretch as they were picking their food in the grass and along the puddles. Despite the cold weather I saw one male Northern Wheatear (*Oenanthe oenanthe*) each on the 18th on the pier of Keszthely and on the 20th in Boncodföldre in the Zala valley, both records are considered surprisingly early. Due to the cold weather we still saw two Common Redpolls (*Carduelis flammea*) at Csáfordhegyi street of Zalaegerszeg at the bird feeder of Szilárd Cser!

One of the most affected species was the Common Chaffinch (*Fringilla coelebs*) that still had migrating flocks but the cold weather since February decimated the majority of the population since it is a very early migrant from February on. The results of my surveys in the bird atlas program reflected this, since the number of singing males were much below usual in Zala county in 2018.

Waterbird species showed up also on the half frozen drainage waters, which are considered interesting in the fauna of the county. Some of the records were already published

recently (Gál, 2018). In the Zala valley—in the area of Boncodföle and Kávás—between the 20th and 23rd a Dunlin (*Calidris alpina*); on the 20th two Green Sandpipers (*Tringa ochropus*), 11 Mew Gulls (*Larus canus*) and a Caspian Gull (*Larus cachinnans*) were detected. On the 23rd a Common Ringed Plover (*Charadrius hiaticula*) was spotted in a flock of Northern Lapwings (*Vanellus vanellus*) and European Golden Plovers (*Pluvialis apricaria*). Five Little Ringed Plovers (*Charadrius dubius*) and a Green Sandpiper (*Tringa ochropus*) are also noteworthy in Válicka valley of Iklódbördőce, similarly to 25 Garganeys (*Spatula querquedula*) near Páka.

The area covered stretches to a maximum of 25 2.5 × 2.5 km UTM squares. Zala county is covered by ca. 670 of those squares, therefore the area surveyed covers some 3.7% of the entire county. These squares shall be taken into consideration also during the bird atlas mapping and Common Bird Census surveys. Areas fit for mass migration (mostly valleys) during extreme weather conditions are certainly much smaller than the entire area of the county but it is still six or seven times larger than the area covered by us. Based on the totals the number of birds passing through the country may be extrapolated. Ten or twenty thousand Song Thrushes, and even a hundred thousand individuals of Fieldfares and Starlings may have passed through during those days. A total of 5 to 10 thousand White Wagtails can be estimated, but even European Stonechats and Black Redstarts must have migrated in thousands through the county during the period of our observation.

With the climate change extreme weather conditions become more frequent, which may be challenging from a birdwatcher's point of view but it has an extremely bad effect on the bird populations.

References

Gál Sz. (2018): Az aranylile (*Pluvialis apricaria*) előfordulása Zala megyében. *Aquila* **125**, p. 11–15.

Szabolcs Gál

Az MME Nomenclator Bizottság 2016. évi jelentése a Magyarországon ritka madárfajok előfordulásáról

MME Nomenclator Bizottság

ABSTRACT—MME Nomenclator Bizottság: The 2016 annual report of the Hungarian Checklist and Rarities Committee on the records of rare birds in Hungary. For the 29th report of the Hungarian Checklist and Rarities Committee 150 records were considered of which 91% were accepted (120 records of 41 different species/subspecies in category A, one record in category C, one category D_A, one record in D_E and one record in E, also 13 breeding records of 4 species). Highlights of 2016 were the first Yellow-billed Loon and Rock Pipit, the fourth Isabelline Wheatear, the third and fourth Blyth's Reed Warbler, the fourth to sixth Dusky Warbler and the third Spanish Sparrow for Hungary.

Keywords: rarities committee, rarities report, *Gavia adamsii*, *Anthus petrosus*, IOC word list.

Correspondence: MME Nomenclator Bizottság, H-1121 Budapest, Költő utca 21. nomenclator@birding.hu

Bevezetés

A Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület Nomenclator Bizottsága (MME NB) a rendelkezésre álló leírások és dokumentumok alapján megvizsgálta a 2016-os év során Magyarországon észlelt leírásköteles madárfajok adatait. Emellett néhány korábbi évből származó adatot is tárgyalt, így e jelentés a 2016-os megfigyelések mellett korábbi adatokat is tartalmaz.

A 2016. évi adatok lezárása és a bizottság hatáskörébe tartozó feladatok ellátása végett az MME NB 2019. január 25–26-án Hortobágyon ült össze. Az alábbi személyek vettek részt a bizottság 2016-os évet is érintő munkájában (ábécé sorrendben): *Balla Dániel*, *Cser Szilárd*, *Gál Szabolcs* (titkár), *dr. Hadarics Tibor*, *Kókay Bence*, *Simay Gábor*, *dr. Steiner Attila* és *Tamás Ádám*. A fontos döntésekről az MME NB honlapján (www.birding.hu) már beszámoltunk.

E jelentés összeállítása során a Nomenclator Bizottság 150 adatot vizsgált. A beküldött jelentések közül a bizottság 41 faj/alfaj 120 adatát fogadta el A kategóriába, egy faj egy adatát C, egy faj adatát D_A, egy faj adatát D_E és egy faj adatát pedig E kategóriába, továbbá hitelesítette 4 faj 13 fészkelési adatát. Így az MME NB a megvizsgált adatok 91%-át hitelesítette.

A korábban elfogadott adatok tételes felsorolása az MME NB éves jelentéseiben található meg. A 2008. május 30-ig legfeljebb tizenöt hitelesített adattal rendelkező fajok esetében az előfordulások megtalálhatók összegyűjtve a *Magyarország madarainak névjegyzéke* legutóbbi kiadásában (MME NB, 2008).

Az elfogadott adatok felsorolásánál a fajok tudományos neve mögött zárójelben olvasható számadatok a faj eddigi bizonyított magyarországi előfordulásainak összesített számát jelentik, 2016. december 31-ével bezárólag. Az előfordulások számát és az összes példány-számot törtjel választja el (amennyiben csak egy szám van feltüntetve, ez az előfordulást és az egyedszámot is jelenti).

A megfigyelés helyéül a közigazgatási településhatárt adtuk meg, melyeknél a leírásban szereplő helységnevet vettük alapul. Kivételt azok az esetek képeztek, ahol a leírásban egyértelműen nem a valós községhatár szerepelt, hanem a legközelebbi települést vagy településrészt adták meg. Ezekben az esetekben, ahol erről információnk volt, a valós községhatárt adtuk meg.

Rendszerint mindazok nevét feltüntettük, akik a madarat elsőként találták, meghatározták és az észlelésről jelentést készítettek. Amennyiben a madarat háromnál több személy találta, a további megfigyelőkre rendszerint *és társai* megjegyzéssel utalunk. Abban az esetben, ha az adott példányt az első megfigyelést követően más megfigyelők is látták, rájuk *és mások* kifejezéssel utalunk.

Ezúton is felhívjuk a megfigyelők figyelmét, hogy amennyiben olyan ritka madárfaj előfordulási adatával rendelkeznek, melyet a Nomenclator Bizottság a részére beküldött jelentés hiányában még nem bírált, készítsenek jelentést az észlelésről, és a hitelesítés érdekében juttassák el azt a bizottság titkára címére (*Gál Szabolcs, e-mail: nomenclator@birding.hu*, postacím: H-1121 Budapest, Költő utca 21.), lehetőség szerint elektronikus formában. A jelentés elkészítésének módjáról egyebek mellett a *Partimadár* 1994/2. számában közölt irányelvek a mérvadók (*Magyar, 1994*¹). A jelentések bármilyen formában készíthetők, de mind az elkészítés, mind a bírálatok során könnyebbéget jelent a bizottság által rendszeresített *Jelentőlap* használata (a bizottság bármelyik tagjától kérhető, de elérhető az MME Nomenclator Bizottság honlapján is²).

Felhívjuk a figyelmet továbbá arra, hogy az AERC (Association of European Rarities Committees, <http://www.aerc.eu>) ajánlása szerint kívánatos a rendkívül ritka fajok legalább első öt előfordulási adatának az egyenkénti, a megfigyelések körülményeit és a madár részletes leírását is tartalmazó, önálló közleményben való publikálása valamelyik hazai szaklapban, lehetőleg olyanban, amelyik idegen nyelvű (angol vagy német) összefoglalókat is közöl a cikkekről (pl. *Aquila*). Kérjük a megfigyelőket, hogy erről se feledkezzenek meg.

Az el nem fogadott adatok a jelentés végén található, a megfigyelők nevének feltüntetése nélkül. Minthogy ezek az adatok nem abszolút bizonyosságúak, a madártani szakirodalomban kerülendő a rájuk való hivatkozás.

A jelentésben felsorolt adatokra történő hivatkozás esetén, amennyiben az MME NB jelentésén kívül más forrás nem adható meg (minthogy azt máshol nem publikálták még), javasoljuk a megfigyelők nevét is feltüntetni a következő példához hasonlóan: *Rózsás flamingó (Phoenicopterus roseus) 2016. október 19. – november 4., Hortobágy, 1 imm. pld. (Koczka András és mások in MME NB, 2016).*

Személyi változások

2017. január 1-től *Simay Gábor* helyét *dr. Hadarics Tibor* vette át a Bizottságban.

¹ http://birding.hu/mme_kapcsolodo_cikkek.html

² <http://www.birding.hu/dokumentumok.html>

Fajlistákkal, névjegyzékekkel kapcsolatos változások

Az MME NB legújabb döntése alapján taxonómiai-rendszertani vonatkozásban, valamint a tudományos nevek tekintetében már nem az AERC–TAC listáját követi. Ennek legfőbb oka, hogy az AERC a listáját már régóta nem frissítette, holott más listák jelenleg is dinamikusan változnak, így a legtöbb európai ritkaságbizottság már elpártolt tőle. Ezen túl az MME NB az IOC (*International Ornithological Committee*) névjegyzékét követi.

Ezzel a váltással három madárfajjal (amelyek eddig alfajként voltak kezelve) bővült a magyar fajlista. Magyarországon a vetési lúdnak két „alakja” (a korábban követett rendszertan szerint két alfaja) fordul elő rendszeresen: az *Anser fabalis fabalis* és az *Anser fabalis rossicus*. Utóbbit az IOC egy másik fajba (*Anser serrirostris*) sorolja, így hivatalos latin neve *Anser serrirostris rossicus*. Ennek a fajnak az MME NB döntése alapján *tundra-lúd* lett a magyar neve, az *Anser fabalis* pedig *vetési lúd* maradt. Újra faji szintű besorolást kapott a dolmányos varjú (*Corvus cornix*), amelyet eddig a kormos varjú (*Corvus corone*) alfajaként (*Corvus corone cornix*) kezeltek, bár ebben korábban is többször volt már változás. A barna zsezse (*Acanthis cabaret*) is fajként kezelendő, ezt a taxont az AERC–TAC a zsezse (*Carduelis flammea*) alfajának (*Carduelis flammea cabaret*) tartotta. Ebben az esetben a latin nemi név is megváltozott, amire az újonnan követett taxonómiában (IOC) még más esetekben is sor került (*Magyar, 2018*).

Az új, az IOC által kidolgozott taxonómiához igazított magyar lista, a fajok sorrendje és tudományos nevei a 2018-as *Aquilában* elérhető (*Magyar, 2018*), ennek a jelentésnek az elkészítésekor már ezt a taxonómiát követtük.

A vörös ásólúd (*Tadorna ferruginea*) esetében indokolt volt a 2009-es álláspontunkon (amikor a faj új adatait egységesen C kategóriába soroltuk) való változtatás. A legújabb megfigyelések, főleg a nyakgyűrűs nagy lilikek (*Anser albifrons*), illetve a ludakkal megjelenő rózsás flamingók (*Phoenicopterus roseus*) mozgásai alapján joggal feltételezhetjük, hogy az ősszel és télen, a lúdcapatokkal mozgó vörös ásóludak nagy valószínűséggel a keleti, vad állományokból jelennek meg nálunk; ezért a Nomenclator Bizottság úgy döntött, hogy a faj kerüljön vissza az A kategóriába, azzal a kitételrel, hogy a nyáron vagy egész éven át jelen levő madarak továbbra is C, D vagy E kategóriákba sorolandók, egyedi megítélés szerint (a rendszeres előfordulások miatt a vörös ásólúd továbbra sem hitelesítendő faj Magyarországon).

A megfigyelések hitelesítésével és a hitelesítendő fajokkal kapcsolatos változások

A törpekuvick (*Glaucidium passerinum*) 2019. január 1-től nem tartozik a hitelesítendő fajok közé, így erről a jövőben nem kell jelentést készíteni az MME NB részére³. Természetesen a jelzett időpontnál korábbi adatokról továbbra is várjuk a leírásokat!

³ A hitelesítendő madárfajok listájának 2019. január 1-től aktualizált formája megtekinthető: http://birding.hu/doc/Hitelesitendo_madarfajok_listaja_2017_1_.doc

A 2016. év nevezetességei

2016-ban az MME NB két új madárfajt fogadott el hazánk madarainak névjegyzékébe: először sikerült bizonyítani a fehérésőrű búvár (*Gavia adamsii*) és a parti pityer (*Anthus petrosus*) hazai előfordulását (Hadarics, 2017). Ezekkel, illetve a már említett taxonómiai változásokkal a magyar lista 417 fajra bővült.

Szeptember–október folyamán inváziószerűen jelent meg a vándorfüzike (*Phylloscopus inornatus*) az országban, aminek következtében több mint felével (37-ről 56-ra) emelkedett a faj itthon megfigyelt egyedeinek a száma. További említésre méltó adatok 2016-ból: a pusztai hantmadár (*Oenanthe isabellina*) negyedik, a berki nádiposzáta (*Acrocephalus dumetorum*) harmadik és negyedik, a barna füzike (*Phylloscopus fusceatus*) negyedik, ötödik és hatodik, illetve a berki veréb (*Passer hispaniolensis*) harmadik előfordulása.

Az MME NB által 2015-ben elfogadott adatok – Accepted records in 2015

A Magyarországon hitelesítetten előfordult madárfajok egyes adatait az AERC (Association of European Rarities Committees) által elfogadott elvek alapján, de a kategóriákat némileg módosítva soroltuk be. Az egyes kategóriák meghatározása a legutóbbi névjegyzék (MME NB, 2008) bevezetőjében található meg.

A kategória

Kis hattyú (*Cygnus columbianus*) (40/101)

2016. március 5. Múcsony, Lánc-rét 1 ad. pld. (Gyórfy Gergely);

2016. december 3. Geszt, Begécsi-víztároló 2 (1 ad.+ 1 imm.) pld. (Mazula András).

Kékcsőőrű réce (*Oxyura leucocephala*) (n+12)

2016. február 17–27. Székesfehérvár, Vörösmarty-halastavak 1 ad. hím pld. (Kovács Norbert és sokan mások).

Jeges búvár (*Gavia immer*) (19)

2016. február 6–16. Abádszalók, Tisza-tó 1 ad. pld. (Emri Tamás, Zöld Barna Mihály és mások).

Fehérésőrű búvár (*Gavia adamsii*) (1)

2016. december 3–13. Balatonföldvár és Zamárdi, Balaton 1 imm. pld. (Kókay Bence és sokan mások) (Hadarics, 2017).

Rózsás flamingó (*Phoenicopterus roseus*) (A: 15, D_E: 1)

2016. május 24. – június 3. Szabadszállás, Zab-szék 1 ad. pld. (Pigniczki Csaba, Sági Tamás, Nyúl Mihály és mások);

2016. október 19. – november 4. Hortobágy 1 imm. pld. (Koczka András és mások).

Pásztorgém (*Bubulcus ibis*) (101/190)

2016. április 8. Derecske, Szőlő-lapos 1 ad. nászruhás pld. (Pánya Csaba);

2016. április 13–14. Földes, Kálló-hát 7 ad. nászruhás pld. (Bona Gabriella, Ványi Róbert; Simay Gábor);

2016. április 15. – október 11. Egyek–Hortobágy térsége max. 11 ad. és 2016. október 5–12. között a Hortobágyi-halastavakon 1 juv. pld., néhány pár fészkelése feltételezhető volt az Ohati-halastavak

1. ábra. Kécsősőrű réce (*Oxyura leucocephala*) 2016. február 17–27. Székesfehérvár, Vörösmarty-halastavak (ifj. Oláh János)

2. ábra. Fehérsőrű búvár (*Gavia adamsii*) 2016. december 3. Balatonföldvár (Mészáros József)

gémtelepén (Kecskés József; Balla Dániel és mások); Ezekből a madarakból figyeltek meg Tiszafürednél (Deli-tanya) és Balmazújváros határában (Darassa-pusztá) is;
2016. április 20. Balmazújváros, Virágoskúti-halastó 1 ad. nászruhás pld. (Tar János);
2016. április 30. – július 3. Biharugra, Szőr-rét és belterület max. 2 ad. nászruhás pld. (Vasas András és mások);

3. ábra. Pásztorgém (*Bubulcus ibis*) 2016. április 13–14. Földes, Kálló-hát (Simay Gábor)

2016. május 18. Csabrendek, Német-tó (tehenészet) 1 *ad.* pld. (ifj. Vasuta Gábor);

2016. május 24–28. Szabadszállás, Zab-szék 1 *ad.* pld. (Nyúl Mihály és mások);

2016. május 25. – június 6. Apaj, Csikópusztai-halastavak és Apaj-puszta 1 *ad.* pld. (Steiner Attila és mások);

2016. június 19. – szeptember 10. Kapuvár, Dőri-domb és Osló, Osló-Hany max. 12 *ad.* pld. (Németh Árpád és mások);

2016. július 18. Dunatetőten, Böddi-szék 3 (2 *ad.* + 1 *imm.*) pld. (Nyúl Mihály, Berdó József, Oroszi Zoltán);

2016. augusztus 19. – szeptember 10. Zalavár, Lebuj-puszta max. 9 pld. (Gál Szabolcs és mások).

Rózsás gödény (*Pelecanus onocrotalus*) (1979 óta A: 28/36, D_A: 1)

2016. szeptember 8. – november 5. Hortobágy, Hortobágyi-halastó 1 *imm.* pld. (Danku János, Danku Annamária, Dankuné Szántó Katalin és sokan mások).

Fakó keselyű (*Gyps fulvus*) (n+31/53)

2016. május 17. Mecseknádasd, belterület 1 *imm.* pld. (Künsztler Róbert);

2016. október 3–5. Budapest, Kelenföld 2 pld. (Szelényi Balázs, Jánossy László, Prommer Mátyás és mások).

Fekete sas (*Clanga clanga*) (1988 óta A: 152/165, D_A: 1)

2014. október 5. Nagykanizsa, Leányvári-rét 1 *imm.* pld. (Lelkes András);

2016. január 18. Hódmezővásárhely, Mártélyi Tájvédelmi Körzet 1 *imm.* pld. (Albert András);

4. ábra. Fakó keselyű (*Gyps fulvus*) 2016. október 3–5. Budapest, Kelenföld (Bajor Zoltán)

2016. február 29. Szeged, Szőreg 1 ad. pld. (dr. Kókai Károly);
2016. április 10. Zalavár, Kis-Balaton 1 imm. pld. (2y) (Gál Szabolcs és társai);
2016. szeptember 25. – 2017. március 25. Kis-Balaton 1 ad. pld. (Szász Előd és sokan mások); 2016. október 27. – február 20. 1 imm. (elsőteles) pld. (Fejes Éva, Kovács Zoltán és mások);
2016. október 6. – november 20. Osli, Osli-hany 1 imm. (1y) pld. (Pellinger Attila, Hadarics Tibor);
2016. október 10. Zámoly, Zámolyi-víztároló 1 imm. pld. (Kovács Norbert);
2016. október 16. – november 13. Biharugra, Biharugrai-halastavak 1 ad. pld. (Kovács Ágnes és mások);
2016. október 2. Bodrogkeresztúr, belterület 1 ad. pld. (Schwartz Vince, Varga Katalin, Petrovics Zoltán);
2016. október 11. – 2017. március 14. Nagyhegyes, Elep 1 ad. pld. (Szilágyi A. és mások);
2016. október 31. Hernádkércs, belterület 1 pld. (Balogh Katalin);
2016. november 2–13. Soponya, halastavak 1 imm. pld. (Kovács Norbert);
2016. november 2. Szombathely, Potyondi-mocsár 1 ad. pld. (Kelemen Tibor);
2016. november 13. Hortobágy, Kónya 1 subad. pld. (Zeke Tamás, Guba Zsuzsanna, Zeke Gábor);
2016. november 23. Sándorfalva 1 ad. pld. (Puskás József).

Törpesas (*Hieraaetus pennatus*) (2007 óta: 48)

2016. május 1. Geszt, Begécsi-víztároló 1 ad. pld. (világos színváltozat) (Vasas András);
2016. május 21. Siófok, Cinege-pihenő 1 ad. pld. (világos színváltozat) (Péntek István és társai);
2016. június 12. Mocsá 1 pld. (világos színváltozat) (Pribéli Levente és mások);
2016. július 1. Biharugra, belterület 1 ad. pld. (világos színváltozat) (Vasas András, Molnár Szilvia, Tögye János).

5. ábra. Cankópartfutó (*Calidris subruficollis*) 2016. október 13–17. Hajdúszoboszló, Angyalháza (Balla Dániel)

Törpevízicsibe (*Porzana pusilla*) (2010 óta 3/4)

2014. május 29. Zalavár, Kis-Balaton, Ingó 1 *ad.* him pld. (Cser Szilárd, Gál Szabolcs, Klein Ákos).

Lilebíbic (*Vanellus gregarius*) (24/25)

2016. október 15. Hortobágy, Hortobágyi-halastó (I-es tó) 1 *ad.* pld. (Gyüre Péter);

2016. október 22–23. Kardoskút, Fehér-tó 1 pld. (Kaczkó Ádám és mások).

Cankópartfutó (*Calidris subruficollis*) (13/15)

2016. október 13–17. Hajdúszoboszló, Angyalháza 1 *juv.* pld. (Ecsedi Zoltán, Balla Dániel és mások).

Vándorpartfutó (*Calidris melanotos*) (87/100)

2016. szeptember 22–28. Szakmár, Dzsídva-halastó 1 *juv.* pld. (Tamás Ádám);

2016. október 9. Hortobágy, Hortobágyi-halastó (I-es tó) 1 *juv.* pld. (Gyüre Péter).

Terekcankó (*Xenus cinereus*) (76/83)

2016. május 15. Sándorfalva, Szegedi-Fertő (II/2-es tó) 1 *ad.* pld. (Domján András, Barkóczy Csaba, Gyarmati Gábor és sokan mások).

Laposcsőrű víztaposó (*Phalaropus fulicarius*) (43)

2016. november 20. Zalavár, Kis-Balaton (zalavári gát) 1 pld. (Gál Szabolcs).

Feketeszárnyú székicsér (*Glareola nordmanni*) (1990 óta: 36/45)

2015. június 15. – július 22. Kisújszállás, Nagy-rét 1 ad. (nászruhá) pld. (Kiss Ádám és sokan mások); 2016. június 29. – július 1. Kisújszállás, Nagy-rét 1 ad. (téli ruhába vedlő) pld. (Kiss Ádám; Borza Sándor).

Kenti csér (*Thalasseus sandvicensis*) (43/108)

2016. augusztus 12. Fonyód, móló 1 ad. pld. (Balázs Péter);
2016. augusztus 17. Balatonyörök, móló 6 ad. pld. (Ampovics Zsolt).

Csüllő (*Rissa tridactyla*) (1988 óta: 108/136)

2016. október 22–28. Hortobágy, Hortobágyi-halastó 1 juv. pld. (Ócsai Péter és mások);
2016. november 11. Tata, Grébics (szántóföldek) 1 juv. pld. (Szabó Máté);
2016. november 14. Szántód, rév 1 juv. pld. (Pánczél Mátyás);
2016. november 16. Sarud, Tisza-tó (Valki-medence) 1 juv. pld. (Kiss Ádám, Borza Sándor);
2016. november 21–25. Hódmezővásárhely, Sun City bányatavak 1 juv. pld. (Domján András és mások);
2016. december 5. Zamárdi, szabadstrand 1 juv. pld. (Ilycsin László és mások).

Vékonycsőrű sirály (*Chroicocephalus genei*) (15)

2016. május 25. Acsalag, Nyirkai-Hany 1 ad. pld. (Konrad Gaus).

Halászsirály (*Ichthyaetus ichthyaeus*) (116/119)

2016. december 28. Szeged, Fehér-tó 1 ad. pld. (Tokody Béla, Ampovics Zsolt).

Dolmányos sirály (*Larus marinus*) (73/81)

2016. január 2. Gárdony, Velencei-tó 1 imm. (4y) pld. (Kóky Bence és társai);
2016. január 10–11. Gyál, szeméttelap 1 imm. (2y) pld. (Laczik Dénes, Vincze Tibor);
2016. március 19. Szeged, Szegedi-Fertő (II/6-os tó) 1 imm. pld. (Domoki Ferenc, Tokody Béla);
2016. december 11. Pátka 1 imm. (1y) pld. (Kóky Bence, Daniel Bastaja, Takács Ádám).

Szélesfarkú halfarkas (*Stercorarius pomarinus*) (n +42/51)

2016. október 17. Nádudvar, Szelencés 1 ad. világos + 4 juv. sötét pld. (Ecsedi Zoltán és társai);
2016. október 18. Sarud, Sarudi-medence 1 ad. (világos színváltozatú) pld. (Kiss Ádám);
2016. október 22. Hortobágy, Hortobágyi-halastavak 1 juv. pld. (Bátky Gellért, Musicz László);
2016. október 23–24. Tömörkény, Csaj-tó 1 juv. pld. (Vass Tamás és mások).

Ékfarkú halfarkas (*Stercorarius parasiticus*) (1988 óta:82/98)

2016. augusztus 18. Vonyarcvashegy, Balaton 1 imm. (2y) pld. (Gál Szabolcs).

Törpekuvík (*Glaucidium passerinum*) (28/42)

2016. január 2. – február 6. Szögliget 2-3 pld. (Sáfrán Eszter és mások);
2016. február 4. Perkupa, temető fölötti fenyves 1 pld. (Péntek István és mások);
2016. február 5–6. Jósvalfő környéke 4 pld. (Dusnoki Kornél, Péntek István és mások).

Havasí sarlósfecske (*Tachymarptis melba*) (9/10)

2016. április 2. Kiskőrös, Szücsi-erdő 1 pld. (Nyúl Mihály).

Vörösféjű gébics (*Lanius senator*) (1973 óta 20 + költés: 2)

2016. április 19. Budapest, XV. kerület (Turjános TT) 1 ad. hím pld. (Bajor Zoltán);
2016. április 30. Böny, Sinai-hegy 1 hím pld. (Bodor Ádám, Pító Andor);
2016. május 1–3. Ágfalva, Ikva mentén 1 ad. hím pld. (Neuwirth Norbert és mások);
2016. május 18. Tiszafüred 1 ad. hím pld. (Karl Poelett, Franz Gerner) (Zalai & Oláh 2017).

6. ábra. Szélesfarkú halfarkas (*Stercorarius pomarinus*) 2016. október 17. Nádudvar, Szelencés (Balla Dániel)

Berki poszáta (*Cettia cetti*) (30, költés: 1)

2016. október 15. – november 1. Izsák, Kolon-tó 1 ad. pld. (Madarász Boglárka, Nyúl Mihály és mások) előző évben ugyanitt gyűrűzött, visszafogott példány;

2016. október 16. Dávod, Földvári-tó 1 pld. (Mórocz Attila és mások) gyűrűzött példány.

Vándorfüziike (*Phylloscopus inornatus*) (56)

2015. szeptember 28. Ócsa, Madárvárta 1 pld. (Csipak Ármin) gyűrűzött példány;

2016. szeptember 22. Budapest, Csúcs-hegy 1 pld. (Urbanek Katalin, Eperjesi Zoltán);

2016. szeptember 23. Naszály, Ferencmajori-halastavak 1 imm. pld. (Bátky Gellért és társai) gyűrűzött példány;

2016. szeptember 23–24. Ócsa, Madárvárta 1 imm. pld. (Csipak Ármin) gyűrűzött példány;

2016. szeptember 24. Hortobágy, Hortobágyi-halastavak 1 pld. (Tóth Pál és mások);

2016. szeptember 25. Szeged, Fehér-tó 1 pld. (Domján András és társai);

2016. szeptember 27. Ócsa, Madárvárta 1 imm. pld. (Csipak Ármin) gyűrűzött példány;

2016. szeptember 28. Hortobágy, Hortobágyi-halastó 1 pld. (Hazafi Dorottya és mások) gyűrűzött példány;

2016. szeptember 28. Tokaj, Nagy-Kopasz-hegy 1 pld. (Ecsedi Zoltán, Petrovics Nikolett);

2016. szeptember 29. Kiskőrös, Szücsi-erdő 1 pld. (Nyúl Mihály, Vass Tamás) gyűrűzött példány;

2016. szeptember 30. Barcs, Petőfi Sándor utca 1 pld. (Fenyősi László);

2016. szeptember 30. – október 8. Budapest, Gellért-hegy 1 pld. (Zsoldos Csaba és mások);

2016. október 1. Hortobágy, Hortobágyi-halastó 1 pld. (Katona József és mások);

7. ábra. Vándorfüzike (*Phylloscopus inornatus*) 2016. október 2. Szigetcsép, Csupi-sziget (Kókay Szabolcs)

2016. október 2. Szigetcsép, Csupi-sziget 1 pld. (Kókay Szabolcs);
 2016. október 2. Kiskőrös, Szücsi-erdő 1 pld. (Nyúl Mihály);
 2016. október 2. Polgár, Polgári-halastó 1 pld. (Kecskés József és társai);
 2016. október 4. Sarud, Tisza-tó 1 pld. (Kiss Ádám, Borza Sándor);
 2016. október 8–9. Devecser, Széki-tó 1 pld. (ifj. Vasuta Gábor);
 2016. október 13. Eger, Szöllöske 1 imm. pld. (Fitala Csaba, Tóth László) gyűrzött példány;
 2016. október 17. Salgótarján, Medves-fennsík 1 pld. (Molnár Márton).

Barna füzike (*Phylloscopus fuscatus*) (6)

2016. október 9. Dávod 1 pld. (Mórocz Attila és társai) gyűrzött példány;
 2016. október 14–20. Hortobágy, Hortobágyi-halastavak 1 pld. (Hartmann Johanna és mások) (Zalai & Oláh, 2017);
 2016. október 16. Biharugra, Bihari madárvárta közelében 1 pld. (Schmidt András és mások).

Csilgéalpfüzike „tristis” típusa (*Phylloscopus collybita* „tristis”) (14)

2016. január 24. Sármellék, Kis-Balaton 1 pld. (Gál Szabolcs, Cser Szilárd);
 2016. október 15–16. Naszály, Ferencmajori-halastavak 1 pld. (Bátky Gellért és társai) gyűrzött példány.

Csíkosfejű nádiposzáta (*Acrocephalus paludicola*) (a Hortobágyon kívül n+5)

2016. április 22. Sumony, Sumonyi-halastó 1 ad. pld. (Molnár Zoltán, Bodó Ágnes, Lehner László) francia gyűrés példány.

8. ábra. Csíkosfejű nádiposzáta (*Acrocephalus paludicola*) 2016. április 22. Sumony, Sumonyihalastó (Lehner László)

9. ábra. Parti pityer (*Anthus petrosus*) 2016. október 10. Fertőújlak, Borsodi-dűlő (Hadarics Tibor)

Berki nádiposzáta (*Acrocephalus dumetorum*) (4)

2016. augusztus 27. Sumony, Sumonyi-halastó (I-es tó) 1 pld. (Molnár Zoltán és társai), gyűrzött példány;

2016. augusztus 28. Sándorfalva, Fehér-tó 1 (1y) pld. (Molnár Márton és mások), gyűrzött példány.

Pusztai hantmadár (*Oenanthe isabellina*) (4)

2016. június 8. – augusztus 7. Hajdúböszörmény, M35-ös autópálya mellett 1 ad. pld. (Ecsedi Zoltán és mások).

Berki veréb (*Passer hispaniolensis*) (a fészkelésen kívül: 2, költés: 1)

2016. május 20. Szaporca, Ős-Dráva látogatóközpont 1 ad. hím pld. (Wágner László és mások).

Citrombillegető (*Motacilla citreola*) (62/66)

2016. április 11. Adony, külterület 1 hím pld. (Jordán Mária);

2016. április 23–28. Budapest, Merzse-mocsár 1 ad. pld. (Berényi Zsombor és mások).

Parti pityer (*Anthus petrosus*) (1)

2016. október 10. Fertőújlak, Borsodi-dűlő 1 pld. (Hadarics Tibor és társai) (*Hadarics, 2016a, 2017*) gyűrzött példány.

Karmazsinpirók (*Carpodacus erythrinus*) (48/64 + költés: 1)

2016. május 16. – július 21. Kőszeg, Abért-tó 2 hím + 1 tojó pld. (Heincz Miklós és sokan mások);

10. ábra. Berki veréb (*Passer hispaniolensis*) 2016. május 20. Szaporca, Ős-Dráva látogatóközpont (Laczik Dénes)

11. ábra. Törpesármány (*Emberiza pusilla*) 2016. november 9. Dinnyés, Dinnyési-Fertő (Fenyvesi László)

2016. május 23. Nógrádsáp 1 hím pld. (Schmidt András);

2016. június 9. Püspökmolnári 1 hím pld. (Kóta András).

Barna zsezse (*Acanthis cabaret*) (14)

2016. január 11. Zalaegerszeg, Válicka-völgy 1 pld. (Cser Szilárd);

2016. november 10. Naszály, Ferencmajori-halastavak (Krúg Tibor és mások) gyűrzött példány.

Kerti sármány (*Emberiza hortulana*) (1996 óta: 15/23 + költés: 8/17)

2016. május 16. – július 11. Apácatorna, külterület 1 hím pld. (ifj. Vasuta Gábor és mások).

Törpesármány (*Emberiza pusilla*) (7)

2016. október 19. Ócsa, Madárvárta 1 (1y) pld. (Csipak Ármin és mások) gyűrzött példány;

2016. november 9. Dinnyés, Dinnyési-Fertő 1 imm. pld. (Fenyvesi László és társai) gyűrzött példány.

C kategória

Halsontfarkú réce (*Oxyura jamaicensis*)

2016. március 8–14. Tata, Réti-halastavak és Öreg-tó 1 pld. (Bátky Gellért, Csonka Péter, Musicz László és mások).

D_A kategória

Álarcos réce (*Mareca americana*) (4)

2016. március 13. – április 10. Zalavár, Zalavári-legelő 1 hím pld. (Gál Szabolcs és mások).

D_E kategória

Sarki lúd (*Anser caerulescens*)

2016. december 16–26. Tata, Öreg-tó 2 pld. (Bátky Kolos, Musicz László, Szeimann Péter, Riezing Norbert, Riezing Csongor, Moci Ádám, Szabó Máté).

E kategória

Saskeselyű (*Gypaetus barbatus*) (1)

2016. október 5. Kelet-Magyarország (Nagyoroszi–Vácegres–Tápiógyörgye–Mezőtúr) 1 imm. (3y) pld. (GPS jeladás, *Adonis* nevű példány) (*Hadarics, 2016b*).

Fészkelések

Pásztorgém (*Bubulcus ibis*) (fészkelés: 2)

2016. április 11. – október 22. Soponyai-halastavak 3 pár (9 fiókát rejtettek) (Fenyvesi László, Kovács Norbert és mások) ezeket a madarakat figyelték meg Aba, Dinnyés, Sárkeresztúr, Seregélyes, Soponya és Zámoly települések területein.

Kis bukó (*Mergellus albellus*) (1)

2014. június 18. Tiszaalpar, Holt-Tisza 1 *ad.* tojó + 4 *pull.* (Vass Tamás).

Szikipacsirta (*Calandrella brachydactyla*) (1998 óta: 162/171)

2007. május–június Újfehértó, Kálmánháza 2 pár (ifj. Oláh János);

2008. május–június Újfehértó, Kálmánháza 1 pár (ifj. Oláh János);

2009. május–június Újfehértó, Kálmánháza 2 pár (Emri Tamás, Zöld Barna Mihály);

2010. május–június Újfehértó, Kálmánháza 3 pár (Balla Dániel, Borza Sándor és mások; Monoki Ákos);

2011. május–június Újfehértó, Kálmánháza 2 pár (Emri Tamás, Zöld Barna Mihály; Simay Gábor; Monoki Ákos);

2012. május–június Újfehértó, Kálmánháza 1 pár (Zalai Tamás);

2013. május–június Újfehértó, Kálmánháza 3 pár (Julian Sproule, Simay Gábor);

2014. május–június Újfehértó, Kálmánháza 1 pár (Zalai Tamás, ifj. Oláh János);

2015. május–június Újfehértó, Kálmánháza 1 pár (Simay Gábor);

2016. május–június Újfehértó, Kálmánháza 2 pár (Endes Mihály, Dudás Miklós, Barna Péter).

Kucsmás sármány (*Emberiza melanocephala*) (fészkelésen kívül: 15/18; fészkelés: 1)

2016. június 16. – július 10. Csávoly, külterület 2 pár + 2 hím pld. (Gyuricza András, Tamás Ádám és mások).

12. ábra. Kis bukó (*Mergellus albellus*) 2014. június 18. Tiszaalpár, Holt-Tisza (Vass Tamás)

El nem fogadott adatok – not accepted records

Törpesas (*Hieraeetus pennatus*): 2016. április 12. Tardos 1 sötét színváltozatú pld.; 2016. május 24. Kisbér 1 ad. pld.; **fekete sas** (*Clanga clanga*) 2016. október 2. Kis-Balaton 1 imm. pld.; 2016. december 5. Debrecen 1 pld.; **prérisirály** (*Leucophaeus pipixcan*) 2016. június 4. Hortobágy, Gyökérkúti-halastó 1 pld.; **dolmányos sirály** (*Larus marinus*) 2016. január 10–11. Gyál, szeméttelap 1 imm. (2y) pld.; **ékfarkú halfarkas** (*Stercorarius parasiticus*) 2016. október 13. Szob 1 juv. pld.; **havasi sarlósfecske** (*Tachymarptis melba*) 2016. április 17. Csénye 1 pld.; **angliai barázdabillegető** (*Motacilla alba yarrellii*) 2016. április 2. Tihany, Belső-tó 1 pld. 2016. május 11. – június 22. Hortobágy 1 pld.; **vándorfűzike** (*Phylloscopus inornatus*) 2016. október 6. Pécs, Tetye-tér 1 pld.; **szibériai csilcsalpfűzike** (*Phylloscopus collybita tristis*) 2016. április 7. Dunabogdány 1 pld.; 2016. december 4. Szántód 1 pld.

Summary: The 2016 Annual Report of the Hungarian Checklist and Rarities Committee

This is the twenty-ninth report of the Hungarian Checklist and Rarities Committee (HCRC). For this report 150 records were considered by the Rarities Committee of which 91% were accepted (120 records of 41 different species/subspecies in category A, one record in category C, one in category D_A, one in D_E and also one record in E, and 13 breeding records of 4 species were also verified. The annual meeting of the committee was held on 25–26th January, 2019 in Hortobágy town.

Definitions for categories follow the recommendations of the general guidelines of AERC, with the exception of Category D, which is divided into Categories D_A and D_E from 2006 on. The two figures (divided by a slash) after species names indicate the number of occurrences and individuals up to and including 2012. When only one figure is shown, this relates to both occurrences and individuals. For a few species, where the exact number of occurrences is unknown, only the number of records (and individuals) accepted since a particular year is given in brackets (format: year – accepted since then: number of records/individuals).

Since the report is in Hungarian, the following guidelines are given for acronyms and Hungarian words frequently used in the report. Dates are written according to the Hungarian sequence i.e. year, month, day. The date is followed by the place of occurrence, usually the name of the municipality followed by the name of the actual locality. Names or numbers of the particular pond of a fishpond system are given after the name of the pond system in brackets. Number of individuals is given before the acronym *pld.* (i.e. “individual”) with notes on plumage, sex or other circumstances of the record. *Hím* means male, *tojó* means female, *2y* means second year immature bird. *Gyűrűzött példány* means the bird was ringed. The names of observers are in brackets. The phrase *és társai(k)* means “et al.” and it usually indicates that the bird was originally found by more than four observers, while *és mások* means the bird was observed by others than the initial observers on a successive date. Rejected records are listed at the end of the report.

The HCRC chose a new taxonomy list to follow instead of AERC. From year 2019 the IOC list is followed in the Hungarian nomenclature and sequence, which resulted three new species to the Hungarian avifauna: Tundra Bean Goose (*Anser serrirostris*), Hooded Crow (*Corvus cornix*), and Lesser Redpoll (*Acanthis cabaret*).

Highlights of 2016 were the first Yellow-billed Loon (*Gavia adamsii*) and Rock Pipit (*Anthus petrosus*), third and fourth Blyth’s Reed Warbler (*Acrocephalus dumetorum*), fourth to sixth Dusky Warbler (*Phylloscopus fuscatus*), third Spanish Sparrow (*Passer hispaniolensis*), the fourth Isabelline Wheatear (*Oenanthe isabellina*) and influx of Yellow-browed Warbler (*Phylloscopus inornatus*).

Irodalom – References

- Hadarics T. & Zalai T. (szerk.) (2008): Magyarország madarainak névjegyzéke. Nomenclator avium Hungariae. Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület, Budapest, 278 p.
- Hadarics T. (2016a): A parti pityer első előfordulása Magyarországon. *Madártávlat* **23**(4), p. 26–27.

- Hadarics T. (2016b)*: Saskeselyű Magyarországon. *Madártávlat* **23**(4), p. 28–31.
- Hadarics, T. (2017)*: New species in the Hungarian avifauna in 2016. *Ornis Hungarica* **25**(2), p. 104–108.
- Magyar G. (1994)*: Hogyan dokumentáljuk ritka madarak előfordulását? *Partimadár* **4**(2), p. 52–55.
- Magyar G. (2018)*: Magyarország madárfajainak magyar, angol és tudományos nevei az IOC névjegyzékének rendszertani sorrendjében. *Aquila* **125**, p. 127–140.
- Magyar G., Hadarics T., Waliczky Z., Schmidt A., Nagy T. & Bankovics A. (1998)*: Magyarország madarainak névjegyzéke. KTM Természetvédelmi Hivatal Madártani Intézete, Budapest, 202 p.
- MME Nomenclator Bizottság (2010)*: Az MME Nomenclator Bizottság 2006. évi jelentése a Magyarországon ritka madárfajok előfordulásáról. *Aquila* **116–117**, p. 99–114.
- MME Nomenclator Bizottság (2013)*: Az MME Nomenclator Bizottság 2010. évi jelentése a Magyarországon ritka madárfajok előfordulásáról. *Aquila* **120**, p. 61–73.
- MME Nomenclator Bizottság (2016a)*: Az MME Nomenclator Bizottság 2011. évi jelentése a Magyarországon ritka madárfajok előfordulásáról. *Aquila* **122–123**, p. 139–150.
- MME Nomenclator Bizottság (2016b)*: Az MME Nomenclator Bizottság 2012. évi jelentése a Magyarországon ritka madárfajok előfordulásáról. *Aquila* **122–123**, p. 151–161.
- MME Nomenclator Bizottság (2016c)*: Az MME Nomenclator Bizottság 2013. évi jelentése a Magyarországon ritka madárfajok előfordulásáról. *Aquila* **122–123**, p. 163–172.
- MME Nomenclator Bizottság (2017)*: Az MME Nomenclator Bizottság 2014. évi jelentése a Magyarországon ritka madárfajok előfordulásáról. *Aquila* **124**, p. 115–125.
- MME Nomenclator Bizottság (2018)*: Az MME Nomenclator Bizottság 2015. évi jelentése a Magyarországon ritka madárfajok előfordulásáról. *Aquila* **125**, p. 101–117.
- Zalai T. & Oláh J. (2017)*: Új és ritka madárfajok, új fészkelők a Hortobágy faunájában 2004 és 2016 között. *Virgo* **1**, p. 203–218.

KÖNYVISMERTETÉSEK

Hadoram Shirihai & Lars Svensson: Handbook of the Western Palearctic Birds: Passerines. Vol. I–II. (2018, Helm, London; terjedelem 648, ill. 623 oldal; ára 150 £)

A 2000-es évek elején röppent fel a hír, hogy a Nyugat-Palearktiszi madarairól egy nagy kézikönyv készül, amelyhez a finn Alula folyóiratban közzétett felhívással is kerestek fotókat egyes ritka vagy nehezen fényképezhető madárfajokról, alfajokról terjedelmes listát mellékelve. Hosszú évek után a most megjelent munka két részkötetben, több mint 1200 oldalon tárgyalja a Nyugat-Palearktiszbán élő több mint 500 énekesmadárfajt. Az egyes madarak fejezeteiben a rendszertan, határozás, alfajok és elterjedésük, ivar- és korhatározás, méret- és súlyadatok, valamint a rá vonatkozó legfontosabb irodalom kapott helyet.

Mindkét szerző jól ismert, hiszen számos eddigi művét nélkülözhetetlen szakirodalomként használják a gyűrűzők, terepmadarászok, továbbá a rendszertani, állatföldrajzi témákban szívesen elmélyülő madarásztársaink. A kézikönyvükben vizsgált területet dél-déleleti irányban kibővítették, így a teljes Arab-félsziget és Irán egész területe is belekerült, ennek köszönhetően jó néhány fajjal bővült a „BWP” kézikönyv 1988–1995 között megjelent énekesmadaras köteteihez képest.

Nem egyedülálló eset a madártani irodalomban, hogy valamely nagyobb régiót feldolgozó kézikönyv szerzői előbb a „nehezeivel” kezdik – esetünkben a rendszertanban leghátul álló énekesmadarakkal – és majd annak elkészülte után dolgozzák fel a többi madárrendet.

A szerzők mintegy 18 évet fektettek ebbe a hatalmas munkába, melynek méretét jól érzékelteti, hogy több mint 5000 színes fotóval lényegében valamennyi alfajt és minden kor- és ivari bélyeget igyekeznek bemutatni. Az olvasó tájékozódását jól segítik a több sornyi, értékes információt tartalmazó képaláírások. Külön kiemelést érdemelnek a térképek, melyeken az alfajok elterjedése jól áttekinthető.

A képanyag egyedülálló gazdagságát az igen nagyszámú madárfotós (főként terepmadarászok) válogatott felvételei tették lehetővé. Aki már valaha is végzett képösszeállítást nagy mennyiségű és jobbnál jobb digitális felvételekből, az tudja csak igazán átérezni a szerzők teljesítményét, hogy fajonként általában 10-20, de sok alfajú madárnál 30-50 képpel illusztráltak. Kézikönyvük jelenleg felülmúlhatatlan a madártani szakirodalomban. *Hadoram Shirihai* és *Lars Svensson* megérdemelten nyerte el vele 2019 májusában a British Birds és a BTO által adományozott „2018 legjobb madárkönyve” díjat. Reméljük, a folytatásra (Non-Passerines) sem kell sokat várnunk.

dr. Kovács Gábor

Palatitz Péter, Solt Szabolcs & Fehérvári Péter (szerk.): Kék könyv. A kék vércse ökológiája és megőrzése (MME, Budapest, 2018, 240 oldal; ára: 4000 Ft)

A könyv magyar címe, „Kék könyv” egy fajta játékosággal utal a tartalmára, a szerzőknek a benne tárgyalt faj, a kék vércse iránti szeretetét, valamint azt is kifejezi, hogy a tudományos alapossággal gyűjtött és feldolgozott adatokat emészthető formában, a faj védelméért a megfelelő élőhelykezelés segítségével hosszú távon igazán tenni képes gazdálkodók számára is élvezetes módon foglalják össze.

A könyv a magyar kiadással párhuzamosan angol és szerb nyelven is megjelent. Angol címe találó, bár esetleg félreértést is szülhet, mivel a „Vesper” az IBA (ez esetben nem a „fontos madárelőhelyek” angol nevének, hanem az *International Bartenders Association* rövidítése) által vezetett hivatalos listán 2011 óta szerepel egy koktél nevéként, melynek receptjét még *Ian Fleming*, a James Bond-történetek írója álmodta meg „Casino Royal” című regényében (e koktét ajánlom minden kék vércsével foglalkozó esemény rendezvény-italaként a jövőben...).

A belső borító az egyes madárcsaládokat bemutató Helm-sorozat stílusában készült: a vászonborítás kék színe és a bélésoldalak narancsvörös színe a kék vércse hímjének színeit idézi. A könyv láthatóan minden részletre kiterjedően megtervezett, ezért érdemel csak említést néhány apró tipográfiai, könyvszerkesztési hiba: a könyvnek nincs fattyúcímdoldala, a címdoldalon pedig a kiadó székhelye és a kiadás éve is hiányzik. A tizedesvesszők helyett tizedespontok szerepelnek (bármennyi érv szól ennek használata mellett, az érvényes akadémiai helyesírási szabályzat mást ír elő), a dölten szedett szövegeket határoló zárójelek csak a táblázatok szövegében vannak ugyancsak dölten szedve, továbbá az irodalomjegyzékben pedig érthetetlen módon a folyóiratok kötetszámai előtt mindenhol kettőskereszt-jel van.

A szöveg jól tagolt, az egyes fejezetek – leírás; életmód; élőhelyek; fészkelőhelyek; élettörténet az érkezéstől a párzásig; a tojásrakástól kelésig; fiókanevelés; élőhelyhasználat; betegségek, paraziták; diszperzió és őszi gyülekezés; őszi vonulás; telelés; tavaszi vonulás; állomány nagyság; trend és veszélyek; a faj védelme Magyarországon, Szlovákiában, Szerbiában, a Partiumban, a Bánságban, illetve az Erdélyi-medencében; kutatás; a különböző védelmi célú kezelések ismertetése – önállóan is olvasmányosak, az olvasó számára érdeklődésre számot tartó információk könnyen megtalálhatóak. A számadatokat, statisztikákat az olvasó számára emészthető módon szerkesztett ábrákon, diagramokon tálalták a szerzők. A könyv fotóanyaga (melyeket az egyes fejezetek szerzői mellett többek között *Máté Bence* és *Lóki Csaba* készítettek) is arra csábít, lapozzuk végig a könyv egészét, ha egyszer a kezünkbe került, amire hasonlóképp mindenkit buzdítok a szöveg kapcsán is.

dr. Magyar Gábor

Index alphabeticus avium

- Acanthis cabaret* 123, 134, 137
Accipiter brevipes 52
Accipiter gentilis 52, 63
Accipiter nisus 52
Acrocephalus arundinaceus 54
Acrocephalus dumetorum 124, 133, 137
Acrocephalus melanopogon 54
Acrocephalus paludicola 54, 57, 131, 132
Acrocephalus palustris 54, 63
Acrocephalus schoenobaenus 54, 64
Acrocephalus scirpaceus 54, 64
Actitis hypoleucos 52, 63
Aegithalos caudatus 54
Aegolius funereus 53
Alauda arvensis 54, 65
Alcedo atthis 53, 64
Anas acuta 51, 62
Anas crecca 51
Anas platyrhynchos 51, 65, 76, 75
Anas strepera 51, 63
Anser albifrons 123
Anser anser 51, 76, 77
Anser caerulescens 135
Anser fabalis 123
Anser serrirostris 123, 137
Anthus campestris 54, 66
Anthus petrosus 124, 132, 133
Anthus spinoletta 107
Anthus trivialis 54
Apus apus 53
Aquila chrysaetos 52, 59
Aquila heliaca 31, 52, 59
Ardea alba 52, 65, 102, 104, 112, 114
Ardea cinerea 52
Ardea purpurea 52, 65, 104, 114
Ardeola ralloides 52, 59, 101, 103, 112, 114
Asio flammeus 53, 59
Asio otus 53
Athene noctua 53
Aythya ferina 51, 62, 76
Aythya fuligula 51, 65, 76, 75
Aythya nyroca 51, 61, 76, 75
Basilinna xantusii 91, 96
Botaurus stellaris 52
Bradypterus lopezi mariae 90, 95
Bubo bubo 53, 59
Bubulcus ibis 52, 101, 112, 103, 114, 124–125, 126, 135
Bucephala clangula 51
Burhinus oedicnemus 52, 58
Buteo buteo 52
Buteo rufinus 52
Calandrella brachydactyla 54, 58, 135
Calidris alpina 111, 120
Calidris melanotos 128
Calidris pugnax 52, 62
Calidris subruficollis 128
Caprimulgus europaeus 53, 63
Carduelis carduelis 55
Carduelis chloris madaraszii 89, 95
Carduelis flammea 110, 119, 123
Carpodacus erythrinus 55, 133
Cercomacra ferdinandi 85, 93
Certhia brachydactyla 54
Certhia familiaris 54
Certhiaxis cinnamomeus fuscifrons 91, 96
Cettia cetti 55, 130
Charadrius alexandrinus 52, 58
Charadrius dubius 52, 76, 77, 78, 111, 120
Charadrius hiaticula 111, 120
Chlidonias hybrida 55, 105–106, 115
Chlidonias leucopterus 53, 59
Chlidonias niger 53, 59
Chloris chloris 55
Chroicocephalus genei 129
Chroicocephalus ridibundus 53, 75, 76, 77, 78
Ciconia ciconia 30, 52, 109, 118
Ciconia nigra 52, 60
Cinclus cinclus 54, 58
Circaetus gallicus 52, 59
Circus aeruginosus 52
Circus pygargus 52, 57
Cisticola brachypterus katonae 87, 94
Clanga clanga 126–127
Clanga pomarina 52, 59
Coccothraustes coccothraustes 55
Colaptes punctigula ujhehyii 91, 96
Colinus cristatus horvathi 87, 94
Colluricincla tappenbecki madaraszii 89, 95
Coloeus monedula 55, 64
Columba livia forma domestica 28
Columba oenas 30, 53
Columba palumbus 25–32, 53, 66
Coracias garrulus 53, 61
Corvus corax 53
Corvus cornix 28, 53, 66, 123, 137
Corvus corone 53, 123
Corvus frugilegus 30, 53, 103
Coturnix coturnix 52, 62
Crex crex 52, 60
Cuculus canorus 53, 65
Cyanistes caeruleus 55
Cyanocorax heilprini 86, 94
Cygnus columbianus 124
Cygnus cygnus 17–24, 51
Cygnus olor 51, 66, 76, 77
Delichon urbicum 54, 63
Dendrocopos leucotos 53, 60
Dendrocopos major 37, 43, 53
Dendrocopos syriacus 10, 53, 66
Dendrocoptes medius 37, 55
Donacobius atricapillus brachypterus 91, 96
Dryobates minor 55
Dryobates scalaris lucasamus 88, 95

- Dryocopus martius* 37, 53, 66
Egretta garzetta 10, 52, 61, 102, 103, 112, 114
Emberiza calandra 55, 65
Emberiza cia 55, 61
Emberiza cirius 55, 62
Emberiza citrinella 55
Emberiza hortulana 55, 57, 134
Emberiza melanocephala 55, 135
Emberiza pusilla 134
Emberiza schoeniclus 55
Empidonax hammondii 86, 94
Eremopterix leucotis madaraszii 89, 95
Erithacus rubecula 54
Falco cherrug 31, 53, 58
Falco naumanni 53, 56
Falco peregrinus 53, 59
Falco subbuteo 53
Falco tinnunculus 53, 65
Falco vespertinus 53, 59, 102, 113
Ficedula albicollis 54, 66
Ficedula hypoleuca 54
Ficedula parva 54, 58
Fringilla coelebs 55, 111, 119
Fulica atra 52, 65, 76
Galerida cristata 54, 64
Gallinago gallinago 52, 60
Gallinula chloropus 52, 65, 76
Garrulus glandarius ferdinandi 85, 93
Garrulus glandarius glaszneri 85, 93
Garrulus glandarius 43, 53
Gavia adamsii 124, 125, 137
Gavia immer 124
Gelochelidon nilotica 53
Glareola nordmanni 53, 129
Glareola pratincola 52, 52, 58
Glaucidium passerinum 53, 123, 129
Grus grus 52
Gypaetus barbatus 135
Gyps fulvus 126
Haliaeetus albicilla 52, 59
Hieraaetus pennatus 52, 57, 127
Himantopus himantopus 52, 60, 75, 76, 77
Hippoboscus icterina 54
Hirundo rustica 54, 63
Ichthyophaga ichthyophaga 129
Ichthyophaga melanocephalus 53, 60
Iduna pallida 10, 55
Ixobrychus minutus 52, 76
Jynx torquilla 53
Lanius collurio 53, 65
Lanius excubitor 53, 64
Lanius minor 41–44, 53, 64, 76
Lanius senator 53, 62, 129
Larus cachimans 53, 111, 120
Larus canus 53, 111, 120
Larus marinus 129
Larus melanocephalus 78
Larus michahellis 53
Leucophaea pipixcan
Limosa limosa 52, 58
Linaria cannabina 55
Locustella fluviatilis 54, 63
Locustella luscinioides 54
Locustella naevia 54, 63
Lonchura castaneothorax sharpii 90, 95
Lophophanes cristatus 55
Loxia curvirostra guillemardi 86, 93
Loxia curvirostra 55
Lullula arborea 54, 63
Luscinia luscinia 54, 57
Luscinia megarhynchos 54
Luscinia svecica 54
Mareca americana 135
Mareca strepera 76
Megascops kennikottii xantusii 91, 96
Mergellus albellus 51, 135, 136
Mergus merganser 51
Merops apiaster 10, 53, 76
Microcarbo pygmeus 55, 103, 114
Milvus migrans 52, 59
Milvus milvus 52, 57
Monticola saxatilis 54, 57
Monticola sharpei bensoni 84, 93
Motacilla alba 54, 110, 119
Motacilla cinerea 54, 64
Motacilla citreola 133
Motacilla flava cinereicapilla 107–108, 117
Motacilla flava 54, 66
Muscicapa striata 54, 63
Netta rufina 51, 66, 76
Numenius arquata 52, 58
Nycticorax nycticorax 52, 65, 103, 112, 114
Oenanthe isabellina 133, 137
Oenanthe oenanthe 54, 64, 110, 119
Oriolus oriolus 43, 53
Oriolus szalayi 88, 89, 90–91, 95, 96
Otis tarda 52, 60
Otus cypricus 88, 89, 93, 95
Otus scops 53, 60
Oxyura jamaicensis 134
Oxyura leucocephala 51, 56, 124, 125
Panurus bairdii 53
Parus major aphrodite 84, 93
Parus major 53
Passer domesticus 54, 65
Passer hispaniolensis 54, 124, 133, 137
Passer montanus 54
Pastor roseus 55
Pelecanus onocrotalus 126
Perdix perdix 52, 62
Periparus ater 55
Pernis apivorus 52
Phalacrocorax carbo 52
Phalaropus fulicarius 128
Phoenicopterus roseus 123, 124
Phoenicurus ochruros 54, 110, 119
Phoenicurus phoenicurus 54, 62
Phylloscopus collybita „tristis” 131

- Phylloscopus collybita* 54, 110, 119
Phylloscopus fuscatus 124, 131, 137
Phylloscopus inornatus 124, 130–131, 137
Phylloscopus sibilatrix 54
Phylloscopus trochilus 54
Pica pica 53
Picus canus 33–39, 53
Picus viridis 53
Pitta reichenowi 88, 89, 90, 95
Platalea leucorodia 52, 61, 76, 77, 102, 112, 104, 114
Plegadis falcinellus 52, 57
Pluvialis apricaria 111, 120
Podiceps cristatus 52, 76
Podiceps grisegena 52, 57
Podiceps nigricollis 52, 59, 76
Poecile montanus 55
Poecile palustris 55
Poecilodryas hypoleuca hermani 87, 94
Porzana parva 52
Porzana porzana 52, 65
Porzana pusilla 52, 58, 128
Prinia subflava pallescens 88, 94
Prunella modularis 54
Psittacella madaraszii 89, 95
Pternistis clappertoni koenigseggi 88, 94
Pucrasia macrolopha meyeri 89, 91, 95, 96
Pyrrhula pyrrhula 55
Rallus aquaticus 52, 66
Recurvirostra avosetta 52, 59, 75, 76, 77–78
Regulus ignicapilla 54
Regulus regulus 54
Remiz pendulinus 53
Riparia riparia 54, 63, 76
Rissa tridactyla 129
Sarothrura affinis antonii 90, 95
Saxicola rubetra 54, 64
Saxicola rubicola 54, 65, 110, 119
Scolopax rusticola 52, 64
Serinus serinus 55, 64
Sitta europaea 54
Spatula clypeata 51, 62
Spatula querquedula 51, 59–60, 111, 120
Spinus notatus forreri 85, 93
Spinus spinus 55
Stercorarius parasiticus 129
Stercorarius pomarinus 129, 130
Sterna hirundo 53, 60, 75, 76, 77, 78, 79
Sternula albifrons 53, 58
Streptopelia decaocto 10, 53, 66
Streptopelia turtur 53, 64
Strix aluco 43, 53
Strix uralensis 53, 61, 106–107, 115–116
Sturnus vulgaris 54, 110, 119
Sylvia atricapilla 54
Sylvia borin 54
Sylvia communis 54, 65
Sylvia curruca 54
Sylvia nisoria 54
Tachybaptus ruficollis 52, 76
Tachymarptis melba 129
Tadorna ferruginea 123
Tadorna tadorna 51
Tetrao urogallus 51, 61
Tetraophasis szechenyii 89, 91, 96
Tetrastes bonasia 51, 57
Tetrax tetrax 52, 57
Thalasseus sandvicensis 129
Tringa ochropus 111, 120
Tringa stagnatilis 52, 56
Tringa totanus 52, 60, 65, 75, 76, 77
Troglodytes troglodytes 54
Turdus iliacus 110, 119
Turdus merula 43, 54, 110, 119
Turdus philomelos 43, 54, 109–110, 118, 119
Turdus pilaris 54, 65, 110, 118, 119
Turdus viscivorus 54
Tyto alba 53
Upupa epops 53, 64
Vanellus gregarius 104, 114, 128
Vanellus vanellus 52, 63, 75, 76, 104, 114, 111, 120
Vireo cassinii 84, 93
Vireo flavoviridis forreri 85, 93
Xanthotis flaviventer madaraszii 89, 95
Xenus cinereus 128

A szerzők mutatója – Index of the authors

- Bankovics Attila 25, 41
Bátky Gellért 73
Bozó László 106, 115
Czirák Zoltán 45
Csonka Péter 73
Dakhli, Mohamed-Ali 104, 114
Gál Szabolcs 107, 109, 117, 118
Gorman, Gerard 33
Keve András 7
Kovács Gábor 101, 105, 112, 115, 139
Magyar Gábor 83, 139
MME Nomenclator Bizottság 121
Nagy Gergő Gábor 45
Pigniczki Csaba 102, 103, 104, 113, 114
Schmidt András 45
Selmeczi Kovács Ádám 17
Somogyi István 102, 113
Szabó Máté 73

